

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

3(2) Aralık / December 2025

intpoljournal.com
E- ISSN: 3023-5499

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

3(2) Aralık / December 2025

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

E- ISSN: 3023-5499

Sahibi / Owner
Serkan KEKEVİ

Editör Kurulu / Editorial Board

Ömer KURTBAĞ
omer.kurtbag@erciyes.edu.tr
ID 0000-0002-5702-7912

Esma ÖZDAŞLI
ssaracesma@gmail.com
ID 0000-0003-2336-9719

Gökmen KILIÇOĞLU
gokmenkilicoglu@yandex.com
ID 0000-0003-3161-1907

Serkan KEKEVİ
serkankekevi@gmail.com
ID 0000-0002-6805-9821

Ahmet Coşkun TEKİN
acoskuntekin@gmail.com
ID 0000-0003-1589-7714

Fatih ERARSLAN
erarslan2003@gmail.com
ID 0000-0003-2863-6310

Dil Editörü / Language Editor

Meltem KEKEVİ
meltemkekevi@gmail.com
ID 0000-0003-3591-9474

Dergi iletişimi

Fatih ERARSLAN
erarslan2003@gmail.com

Dizgi

Serkan KEKEVİ
Ahmet Coşkun TEKİN

Yayın Türü
Yaygın Süreli

intpoljournal.com

Yıl / Year 2025

Cilt / Volume 3

Sayı / No. 2

Uluslararası Siyaset Dergisi altı aylık dönemlerde (Haziran - Aralık) yılda iki kez açık erişim ve ücretsiz e- dergi olarak yayımlanmaktadır. Yayın ilkeleri, etiği, intihal politikası ile yazım kurallarına <https://intpoljournal.com/> adresinden ulaşılabilir.

***

Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal is published twice a year (June-December) as an open access and free e-journal. The publication principles, ethics, plagiarism policy, and writing guidelines can be accessed at <https://intpoljournal.com/>.

***

©Her hakkı saklıdır. Bu dergide yer alan yazı, makale, fotoğraf, resimleme ve grafiklerin elektronik ortamlarda dâhil olmak üzere kullanma ve çoğaltılma hakları Uluslararası Siyaset Dergisine aittir. Yazılı ön izin olmaksızın materyallerin tamamının ya da bir bölümünün çoğaltılması yasaktır. Makalelerde yer alan görüşler yazar(lar)ın kendi görüşüdür, derginin görüşü değildir. Ayrıca yazıların etik, bilimsel ve hukuki sorumluluğu da yazar(lara) aittir.

***

© All rights reserved. The rights to use and reproduce the articles, photos, illustrations, and graphics in this journal, including electronic media, belong to the US Journal. It is prohibited to reproduce all or part of the materials without written prior permission. The views expressed in the articles are those of the author(s) and do not reflect the views of the journal. Additionally, the ethical, scientific and legal responsibility of the articles belongs to the author(s).

***

Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal tescilli markadır ve 6769 sayılı Sınai Mülkiyet Kanunu kapsamında korunmaktadır.

***

Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal is a registered trademark and protected under Industrial Property Law No. 6769.

Alan Editörleri

- Prof. Dr. Ömer KURTBAĞ Erciyes Üniversitesi- (Uluslararası İlişkiler Teorileri, Uluslararası Ekonomi-Politik, Uluslararası Hukuk)
 Doç. Dr. Esmâ ÖZDAŞLI Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi- (Bölge Çalışmaları)
 Doç. Dr. Gökmen KILIÇOĞLU Düzce Üniversitesi- (Uluslararası İlişkiler ve Siyaset, Güvenlik Çalışmaları)
 Dr. Öğr. Üy. Fatih ERARSLAN Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi (Siyaset Bilimi, Terörizm Çalışmaları)
 Dr. Ahmet Coşkun TEKİN Millî Eğitim Bakanlığı (Siyasi Tarih, Diplomasi Tarihi)

Baş Editör

- Doç. Dr. Serkan KEKEVİ Düzce Üniversitesi

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Asmady IDRIS Malaysia Sabah Üniversitesi
 Prof. Dr. Ata ATUN Kıbrıs İlim Üniversitesi
 Prof. Dr. Ayfer GEDİKLİ Düzce Üniversitesi
 Prof. Dr. Barış DOSTER Marmara Üniversitesi
 Prof. Dr. Ersin MÜEZZİNOĞLU Karabük Üniversitesi
 Prof. Dr. Fahri ERENEL İstinye Üniversitesi
 Prof. Dr. İlhan EROĞLU Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
 Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
 Prof. Dr. Homeira MOSHIRZADEH Tahran Üniversitesi
 Prof. Dr. Kıvanç ULUSOY İstanbul Üniversitesi
 Prof. Dr. Levent ÜRER İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. Mehmet ÖCAL Erciyes Üniversitesi
 Prof. Dr. Muhittin DEMİRAY Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
 Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. Tarık OĞUZLU İstanbul Aydın Üniversitesi
 Prof. Dr. Zibagul ILYASSOVA L.N. Gumilev Avrasya Milli Üniversitesi
 Doç. Dr. Yunus Emre TEKİNSOY Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Ali Samir MERDAN Çankırı Karatekin Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Elif ŞİMŞEK Erciyes Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Sina KISACIK Kıbrıs Aydın Üniversitesi
 Dr. Öğr. Üyesi Erinç BAYRİ Kıbrıs Aydın Üniversitesi
 Dr. Asri SALLEH MARA Sabah Teknoloji Üniversitesi
 Dr. Araz ASLANLI Azerbaycan Turizm ve Yönetim Üniversitesi
 Dr. Hatem CABBARLI Avrasya Güvenlik ve Strateji Araştırmaları Merkezi

Dizinler

İÇİNDEKİLER / CONTENTS*Araştırma Makalesi /Research Article*

	Boş bırakılan sayfa / <i>Blank page</i>	152
Halis AYHAN	Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlardaki Çıkar Algılamaları <i>The European Union's Perceptions of Interest in the Western Balkans</i>	153-182
Gümüş KAPLAN	Türkiye'de Dini Motivasyonlu ve Etnik Bağlı Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah: Ortaya Çıkışı, Yapılanması ve Çözülmesi <i>Hezbollah As a Religiously Motivated and Ethnically Contextualized Terrorist Organization in Türkiye: Its Emergence, Structure and Dissolution</i>	183-204

Bu sayfa boş bırakılmıştır. This is a blank page.
Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal.

Makale Gelişi:
16.11.2025
Makale Kabulü:
25.12.2025

Araştırma
Makalesi

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BATI BALKANLARDAKİ ÇIKAR ALGILAMALARI

Doç. Dr. Halis Ayhan
Kırıkkale Üniversitesi
İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Uluslararası İlişkiler Bölümü
Öğretim Üyesi
halisayhan@kku.edu.tr
ID 0000-0002-7188-585X

ÖZET

Avrupa Birliği (AB), Batı Balkanlarda stratejik çıkarlara sahiptir. Öncelikle, Balkan halklarını/ülkelerini kendisi ile aynı iktisadi, siyasi, hukuki, askerî ve kültürel normlara getirerek kendi çıkar alanını genişletmeyi hedeflemektedir. Yine sığınmacı akını, kaçakçılık, uyuşturucu gibi güvenlik sorunlarını AB içlerine gelmeden durdurmak istemektedir. Bu yaklaşım, AB’nin Balkanları ‘dış güvenlik kuşağı’ olarak görmesi ile ilgilidir. Bölge ülkelerinin nüfusu, pazar potansiyeli ve enerji güvenliği açısından önemi de AB’nin ilgisini çeken diğer unsurlardır. Batı Balkan ülkelerinin AB’ye katkısı, maddi unsurlardan çok jeopolitik düzeyde gerçekleşmektedir. AB’nin bölge ülkeleri üzerindeki cazibesinin gücü, Birliğin çıkarlarını hayata geçirmesini kolaylaştıran en önemli etkidir. Zira AB, Balkan ülkeleri için bir cazibe merkezi konumundadır. Normatif bir güç olarak Birlik, Balkanlarda aynı zamanda dönüştürücü bir etkiye sahiptir. Temelde mali unsurlardan kaynaklanan bu etki, nispeten daha az gelişmiş Balkan ülkelerinin AB politikalarına uyum sağlama zorunluluğuna yol açmaktadır. AB’nin Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA), Balkan ülkelerinin AB standartlarına yakınsamasını sağlamaktadır. Çalışmanın temel varsayımı, AB’nin bu ilişkiden daha fazla çıkar elde ettiğidir. Peki AB, Batı Balkan ülkelerini neden desteklemekte ve bu ülkeler için kaynak ayırmaktadır? Yaptığı yatırımlar karşılığında bölgeden beklentileri nelerdir? Tümdengelim yöntemiyle yapılan bu çalışmada, AB’nin Batı Balkanlardaki stratejik hedeflerinin çoğuna ulaştığı ve bunun da Birliğin kurumsal yapısının gücünden kaynaklandığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Balkanlar, Avrupa Birliği ve Balkanlar, Avrupa güvenliği, Enerji, Sığınmacı.

Atıf Bilgisi: Halis Ayhan, “Avrupa Birliği’nin Batı Balkanlardaki Çıkar Algılamaları,” *Uluslararası Siyaset Dergisi* 3, sayı 2 (2025): 153-182.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazar etik kurulu onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazarlar finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
1. yazar %100.

Article Received:
16.11.2025
Article Accepted:
25.12.2025

Research Article

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

THE EUROPEAN UNION'S PERCEPTIONS OF INTEREST IN THE WESTERN BALKANS

ABSTRACT

The European Union (EU) has strategic interests in the Western Balkans. Primarily, it aims to expand its sphere of influence by bringing Balkan peoples/countries to the same economic, political, legal, military, and cultural norms as itself. Furthermore, it seeks to prevent security issues such as refugee influx, smuggling, and drugs from entering EU territories. This approach is related to the EU viewing the Balkans as an 'external security belt'. The population of the region's countries, their market potential, and their importance in terms of energy security are other factors that attract the EU's interest. The contribution of Western Balkan countries to the EU occurs more at the geopolitical level than through material elements. The strength of the EU's appeal over the region's countries is the most important factor facilitating the realization of the Union's interests. Indeed, the EU is positioned as a center of attraction for Balkan countries. As a normative power, the Union simultaneously has a transformative effect in the Balkans. This effect, stemming primarily from financial elements, leads to the necessity for relatively less developed Balkan countries to align with EU policies. The EU's Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA) ensures that Balkan countries converge with EU standards. The study's basic assumption is that the EU derives more benefit from this relationship. But why does the EU support Western Balkan countries and allocate resources for these countries? What are its expectations from the region in return for its investments? In this study conducted using the deductive method, it has been concluded that the EU has achieved most of its strategic objectives in the Western Balkans, and this stems from the strength of the Union's institutional structure.

Key Words: Balkans, European Union and Balkans, Europe security, Energy, Asylum seeker.

To Cite: Halis Ayhan, "Avrupa Birliği'nin Batı Balkanlardaki Çıkar Algılamaları," *Uluslararası Siyaset Dergisi / US Journal* 3 no. 2 (2025): 153-182.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest.

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval.

Financial Support Statement:

Authors declared that there was no financial support.

Author(s) contribution Statement:

1th author 100%.

Giriş

Ulusal çıkar kavramı, devletlerin etkileşimleri bağlamında değerlendirildiğinde, *varlık nedeni* ve güçler dengesi kavramlarına katkı yapıcı bir özelliktedir. Devlet adamlarının sözlerinin değeri azalabilir; ancak *çıkara* eskimez. Bu nedendir ki H. Rohan’a göre, ‘çıkara asla başarısız olmaz’.¹

Uluslararası ilişkiler tarihine bakıldığında, *çıkara*nın hep belirgin amaç olduğu görülür. Örn. Emeric Cruce, uluslararası etkileşimi, aralarında uyum bulunan akılcı bireyler (çıkara için uğraşan tüccarlar gibi) arası ilişkiler olarak değerlendirmiştir. Hugo Grotius’a göre, anarşik uluslararası ortamın düzelmesi, mantık, ortak çıkarlar ve barışçı ilişkiler temelindeki bir uluslararası hukuk ile mümkündür.²

Uluslararası İlişkiler kuramlarında çıkar, başattır. Gerçekçilerin temel kavramı çıkardır. Onlar, uluslararası ilişkileri neredeyse tamamen devletler arası çıkar ve güç mücadelesinden ibaret sayarlar. Bu itibardır ki askerî stratejiye, ulusal güç unsurlarına ve ulusal çıkarların doğasına odaklanırlar.³ Gerçekçilere göre güç, devletlerin en yüce değeridir, çünkü devletler ulusal çıkarlarını gözetmelidir. En büyük ulusal çıkar da devletin sahip olduğu gücü artırmaktır.⁴

İdealistler ise devletin çıkarı ile uluslararası toplumun çıkarının örtüştüğünü sav etmektedirler. Onlara göre bir ‘çıklar uyumu’ söz konusudur ki bu, kendi çıkarını elde etmeye çalışan devletin aynı zamanda uluslararası toplumun çıkarına da çalıştığı varsayımına dayanmaktadır. Fakat Edward H. Carr bunu eleştirmektedir: Çünkü ‘çıklar uyumu’nu İdealistlerin kendi çıkarlarını dünyanın geri kalanına kabul ettirmek için bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde sarf ettikleri bir söylem olarak görmektedir.⁵ Dolayısıyla devletlerin bu söylemi pek çok zaman, çıkarlarını azamileştirme çabalarını gizlemeye dönük özünde gayri ahlaki olan bir söylemdir.

Örgütlü Yönetim Gücü yaklaşımımıza göre, iyi örgütlenenlerin, örgütlenmeyenleri ve/ya daha kötü/az örgütlenenleri yönetme olasılığı yüksektir. Bu yönetimde zenginleşme/çıkara, karşılıklı olmakla birlikte daha çok örgütlü yönetici güç lehinedir. Örgütlü yönetici ile yönetilen arasındaki ilişki rızayla kurulmaktadır. Yönetilenin, yönetenin idaresine girme rızası isteklerden ve zorunluluklardan kaynaklanır. İstekler arasında zenginleşme ve güçlü yöneticinin yanında yer alarak siyasi erk ve itibar sahibi olma en belirgin olanlarıdır. Bu ilişki neticesinde her ikisi de büyük oranda gerçekleşir. Yönetileni ilişkiye yönelten en temel siyasi zorunluluk ise tehdit algılamasıdır. Uluslararası ve bölgesel düzeydeki tehditler, özellikle ülkesel bütünlüğe yönelik olduklarında, örgütsel yöneticinin ağını genişletici bir işlev yapmaktadır. AB ile Batı Balkanlar ülkelerinin ilişkisi bu türdendir. AB, güçlü yönetim ağı sayesinde nispeten fakir ve küçüklüğünden dolayı güçsüz Batı Balkan ülkelerinin yöneticisi konumunda olup, Batı Balkan ülkeleri de bu yönetim ağına (zorunlu) rızalarıyla dahil olmaktadır. AB’nin talep ettiği pek çok reformu yerine getirmeleri bu sebeptendir.

Çıkara, AB’nin hem iç hem de dış ilişkilerinin merkezinde olmanın yanında ereklerine erişimin de anahtar kavramıdır. İçeride, Birlik-üye devlet ilişkisi AB kurumları eksenli yürümektedir. Komisyon gerek Birliği gerekse üye devletleri etkileyecek yasal süreci başlatma tekeline sahiptir. Bu itibarla başta Komisyon olmak üzere Birlik kurumları üzerinde çıkarların ilerletilmesini sağlayan devlet, şirket vb. lobi uğraşları yoğunudur. Karşı bir fayda olarak Birlik

¹ Torbjørn L. Knutsen, *Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi* (İstanbul: Açılım Kitap, 2006), 151.

² Mustafa Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51, sayı 1 (1996): 87.

³ Aydın, “Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz,” 93.

⁴ Quincy Wright, “Realism and Idealism in International Politics,” *World Politics* 5, no. 1 (October 1952): 122.; Kenneth N. Waltz, *İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz*, çev. Enver Bozkurt, Selim Kanat, Serhan Yalçınar (Ankara: Asil Yayın, 2009), 36.

⁵ Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler Teorileri*, gözden geçirilmiş 2. baskı (Bursa: Alfa Yayınları, 2002), 186.

kurumları da çıkar lobilerinden yararlanır. Örn. Komisyon, lobilerin uğraşlarını teşvik etmiş, Danışma Altkurullarında lobilerin temsilcilerinin yer alması ve sayısının artmasıyla zamanla kendi bünyesinde uzman istihdam etmek yerine lobilerin bilgi ve tecrübelerinden istifade etmiştir.⁶ Dolayısıyla Birlik kurumları da çıkar temelli bir süreç izler. Birliğin (ve kurumlarının) bu süreçlerinin/kazanımlarının bariz göstergesi, AB kurucu ve derinleşme antlaşmalarının Birlik kurumlarının yetkisini sürekli artıran antlaşmalar olmasıdır. Bu sayede Birlik, öncelikle üye devletlerine karşı güçlenerek çıkar elde etmiştir.

Avrupa'nın/AB'nin yeniden uluslararası güç olma gayesiyle kurulması, onun, dış çıkarını ifade etmektedir. Bununla birlikte "dış/uluslararası dünya"nın anlamı öncelikle Avrupa olmuştur. Yani AB'nin (esasen başat devletlerin) önceliği Avrupa'yı yönetmektir. Bu kıtada bir alt coğrafi bölge olarak Balkanlar, AB'nin "çıkar" çemberinin içerisinde yer almaktadır.

Makale, AB'nin Batı Balkanlar'a yönelik artan ilgisinin nedenlerini ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır. Avrupa Birliği, Balkanlarla neden yakından ilgilenmektedir? Batı Balkan ülkelerinin genelinde gelir seviyesi ile temel hak ve özgürlüklere saygı düzeyi oldukça düşüktür. Sorunsal ise kendisine iktisaden yük olacak olmasına rağmen, AB'nin Batı Balkan ülkelerini neden parasal olarak desteklediği ve onları üyelik sürecinde tutmak istediğidir. AB'nin Batı Balkanlara yönelik siyasalarının resmî amacı barışı, istikrarı ve iktisadi kalkınmayı teşvik etmektir.⁷ Fakat gerçek, çıkardır. AB, AB üyesi devletler ve Batı Balkan ülkeleri arasında bir çıkarlar uyumu ve kazan-kazan ilişkisi söz konusudur. Bu da karşılıklı bağımlılığı doğurmaktadır.

Batı Balkan ülkelerinin hangileri olduğuna ilişkin sınırlama farklıdır. AB'ye göre, Batı Balkan ülkeleri Arnavutluk, Bosna Hersek (BH), Karadağ, Kosova, Makedonya⁸ ve Sırbistan'dır. AB'nin Batı Balkanlardaki çıkarları esas itibarıyla şunlardır:

1. Balkanları Dönüştürmek

Hans Morgenthau'ya göre yayılcılığın üç yöntemi vardır: Askerî, iktisadi ve kültürel yayılcılık.⁹ Batı -AB ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri (ABD)- *Burger King*, *Popeyes*, kola, neskafe vb. araçlarla bir yandan damak tadını dünyaya yayarken (kültürel yayılcılık) bir yandan da teknolojiye-pazarlama ağına ve sermayeye vb. sahip şirketleri (iktisadi yayılcılık), siyasi ve askerî gücü ile uluslararası üstünlüğünü pekiştirmekte ve/veya sürdürmektedir. Nitekim küreselleşme, Batı'nın dünyayı kendine benzetmesinin bir aracıdır.

AB, Balkanları 'kendileştirmek, Batı Avrupalı gibi yapmak' istemektedir. Böylece hukuken, iktisaden ve kültürel olarak orada (Balkanlarda) yaşamayı kolaylaştırma isteğindedir. Çünkü AB'nin Batı Balkan ülkelerinden yapmalarını istedikleri şey, Birlik *müktesebatına* uymasındır. En bariz olarak, AB'nin kurduğu Ulaşım ve Enerji topluluklarının amacı, AB iç enerji ve ulaşım piyasası kural ve ilkelerini, yasal olarak bağlayıcı bir çerçevede Batı Balkan ülkelerine genişletmektir.¹⁰ Batı Balkanları Avrupalılaştırma amacını ortaklık anlaşmalarıyla ve bu

⁶ Ahmet Arabacı, "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi", *Uluslararası İlişkiler* 5, sayı 17 (Bahar 2008): 85.

⁷ Andre De Munter, "The Western Balkans", Nisan 2025, Erişim tarihi: 14 Kasım 2025, https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.5.2.pdf.

⁸ Çalışmada, resmî adı olan "Kuzey Makedonya" yerine yalnızca "Makedonya" ifadesinin kullanılmasının iki sebebi vardır: 1. "Kuzey" sıfatı Yunanistan'ın zorlamasıyla eklendiğinden Yunan savları doğrultusunda hareket edilmemesi, 2. Makedon Cumhurbaşkanı'nın bile sadece "Makedonya" adını kullanmasıdır.

⁹ Hans J. Morgenthau, *Uluslararası Politika*, çev. Baskın Oran, Ünsal Oskay, cilt 1 (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970), 72.

¹⁰ European Commission, "Energy Community," Erişim tarihi: 9 Mayıs 2023, https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/international-organisations-and-initiatives/energy-community_en.

çerçevede yaptığı parasal yardımlarla gerçekleştirmektedir. Ortaklık anlaşmaları aracılığıyla dünyanın pek çok ülkesi ve eski sömürgeleriyle bağlarını sürdürmektedir. Nitekim *AB'nin İşleyişi Hakkındaki Antlaşma*'nın 4. Başlığı: 'Denizaşırı Ülke ve Toprakların Ortaklığı' adını taşımaktadır.

Serbest dolaşım da AB'nin bu çıkarını gerçekleştirmenin bir aracıdır. Schengen Bölgesi'nde 29 ülke vardır. AB, hem Batı Balkanlar ve diğer coğrafya halklarını 'merkez Avrupa'ya (Batı Avrupa) yöneltmekte hem de bu sayede Avrupa'da ortak kültür tesis etmek istemektedir. Hareketlilik sonuçları göstermektedir ki Batı Balkanlardan AB ülkelerine gidiş daha fazladır. Örn. Erasmus+ kapsamında 2015-2016 Eğitim Öğretim Yılı'nda 18.000'den fazla Batı Balkan genci AB ülkelerine giderken, aksi yönde gidenlerin sayısı yalnızca 7.000 civarındır.¹¹

2. AB'ye Mal Girişini Açık Tutmak ve Pazar Bulmak

AB, bir malın son ürününün (hammadde, yedek parça vb.) tedarikinde ve kritik kaynaklar konusunda dışarıya bağımlıdır. Ayrıca, AB'nin en fazla dışa bağımlı olduğu ürünlerin işleme aşamaları açısından yaklaşık %16'sı hammadde, %57'si ara mal ve %27'si nihai mallardan oluşmaktadır.¹² Onun için serbest ticareti savunmaktadır. Gümrük vergilerinin ve miktar kısıtlamalarının olmadığı bir AB siyaseti söz konusudur. Ulusal korumacılığa karşıdır. AB'nin gıda mal tedarikine dair genel siyaseti, malı önce üyelere sağlamaktır. Zira Avrupalıların gıda kültürleri büyük oranda aynı veya benzerdir. Bu nedenledir ki AB halkları, bir malı gönül rahatlığıyla tüketebilmektedir. Üstelik bu sayede üyeler arasında hem tektiplik sağlamakta hem de ticareti/refahı artırmaktadır. Üyelerden tedarik edemediğini ikinci olarak aday ülkelere; onlardan da elde edemediğini ortaklık veya ticaret anlaşması yaptığı üçüncü ülkelere elde etmeye çalışmaktadır.

Balkan ülkeleri sanayinin azlığı nedeniyle kirlenmemiş tarım ürünlerinden dolayı yeğlenmektedir.¹³ Bir başka tercih nedeni de Balkan ülkelerinin çoğunun Hristiyan beslenme kültürünü haiz olmasıdır.

Balkanlar, AB için aynı zamanda bir pazar konumundadır. AB ile Balkan ülkeleri arasındaki ikili ticaretin, gelişmiş AB ülkelerinin lehine olduğu görülmektedir. Batı Balkanlar ile AB ticaret dengesi Batı Balkan ülkeleri aleyhine gelişmiştir.

¹¹ Council of the European Union, "Infographic - Connecting the EU and the Western Balkans," Erişim tarihi: 18 Temmuz 2024, <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/western-balkans-connectivity/>.

¹² Eurostat, "Physical Imports and Exports - Statistics Explained," Erişim tarihi: 27 Aralık 2025, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Physical_imports_and_exports; European Commission, "Strategic Dependencies and Capacities," Commission Staff Working Document SWD (2021) 352 final, Mayıs 2021, Erişim tarihi: 27 Aralık 2025, https://commission.europa.eu/system/files/2021-05/swd-strategic-dependencies-capacities_en.pdf.

¹³ Buna karşılık kömür kullanımının çokluğundan dolayı çevre kirliliği de fazladır.

Tablo 1: Batı Balkan Ülkelerinin ve AB'nin Mal Ticareti, Milyon €

Yıl	Batı Balkanların Dünya ile Ticareti				Batı Balkanların AB ile Ticareti			
	İhracat	İthalat	Denge -	Hacim	İhracat	İthalat	Denge -	Hacim
2020	26.479	45.992	19.513	72.471	21.334	29.228	7.894	50.561
2021	33.678	57.419	23.741	91.098	28.246	36.711	8.466	64.957
2022	42.447	75.569	33.121	118.016	36.593	47.922	11.329	84.515
2023	42.577	73.225	30.648	115.802	35.379	46.916	11.537	82.295
2024	42.186	77.441	35.255	119.627	34.521	49.058	14.537	83.579
Ortalama	37.473	65.929	28.455	103.402	31.214	41.967	10.752	73.181

Kaynak: European Union, Trade in goods with Western Balkans

Tablo 1'den anlaşıldığı üzere, Batı Balkan ülkelerinin dış ticaretleri 2024 itibarıyla 35 milyar 255 milyon € açık vermektedir. Dış ticaret dengesi aleyhlerinedir. Batı Balkan ülkeleri AB ile dış ticaretlerinde de açık vermektedirler. Aynı yıl AB'ye 34,5 milyar €'luk mal satarken, 49 milyar €'luk mal alarak, 14,5 milyar € açık vermişlerdir. Ayrıca AB ile Batı Balkan ülkelerinin ticaretleri sürekli artmıştır. 2020 ile 2024 kıyaslandığında Batı Balkanların AB'ye ihracatı %61,8 artarken (21.334'ten 34.521 milyon €'ya), ithalatı ise %67,8 artmıştır (29.228'den 49.058 milyon €'ya). Yani 2020'den 2024'e devam eden süreçte ticaret Batı Balkanların lehine gelişmiştir. Buna mukabil Batı Balkanların AB'ye ticaret açığı artmıştır.

Batı Balkanların ülke temelindeki dış ticareti ise aşağıdaki gibidir:

Tablo 2: Batı Balkan Ülkelerinin AB ile Mal Ticareti, 2024, Milyon €

Ülke	İhracat	İthalat	Hacim	Denge -
Arnavutluk	2.481	4.838	7.319	2.357
Bosna Hersek	5.943	9.268	15.211	3.325
Karadağ	547	2.003	2.550	1.456
Kosova	315	2.292	2.607	1.977
Makedonya	6.414	6.653	13.067	239
Sırbistan	18.820	24.055	42.875	5.235
Batı Balkan Ortalaması	5.753	8.184	13.937	2.431

Kaynak: European Commission, Statistics

Tablo 2'den görüldüğü üzere Batı Balkan ülkelerinin hepsi AB'ye karşı dış ticaret açığı vermiştir.

Tablo 3. Batı Balkanların Dış Ticareti (Mal), 2024, Milyon €

Sıra	Ülke ve Ülke Kümeleriyle						Dış Ticaret Hacmi		
	Ülke	İhracat	%	Ülke	İthalat	%	Ülke	Miktar	%
	Dünya	42.186	100	Dünya	77.441	100	Dünya	119.627	100
1	AB27	32.839	77.8	AB27	45.256	58.4	AB27	78.095	65.3
2	Çin	1.958	4.6	Çin	9.820	12.7	Çin	11.779	9.8
3	Türkiye	1.437	3.4	Türkiye	5.713	7.4	Türkiye	7.150	6
4	Rusya	978	2.3	B. Krallık	1.885	2.4	Rusya	2.599	2.2
5	ABD	966	2.3	Rusya	1.622	2.1	ABD	2.504	2.1

Kaynak: European Commission, Statistics

Tablo 3'ten anlaşılabacağı üzere 2024'te AB, Batı Balkanların ihracatında ve ithalatında ilk sıradadır. Batı Balkan ülkeleri ticaretlerinin %65,3'ünü AB ile yapmaktadır. Bununla beraber Batı Balkan ülkelerinin AB ile ticaretlerinde %6,9'luk bir düşüş vardır. Çünkü 2018'de bu oran %72,2 idi. Yine de bu, onların AB'ye, özellikle ihracatta, ne denli bağımlı olduklarını

göstermektedir. Buna karşılık Batı Balkan ülkelerinin AB ticaretindeki payı sadece %1,5'tir.¹⁴ AB ile Batı Balkanlar arasındaki ticari ilişkiler, bölge için kritik bir öneme sahiptir. Batı Balkan ülkelerinin tümü için AB, bölgenin toplam ticaretinin %62'sini oluşturan önde gelen ticaret ortağı konumundadır. Bununla birlikte, bölgenin AB'nin genel ticareti içindeki payı sadece %1,7 ile sınırlı kalmaktadır. AB ile Batı Balkanlar arasındaki toplam mal ticareti 2024 yılında 83,6 milyar €'ya ulaşmış ve 2021'den bu yana %28,6'lık bir artış kaydetmiştir. Ticaretin kompozisyonu incelendiğinde, 2024 yılında AB'nin Batı Balkanlardan yaptığı başlıca ithalatların makine ve cihazlar, ana metaller, maden ürünleri, kimyasallar ve çeşitli mamul ürünlerden oluştuğu görülmektedir. Öte yandan, AB'nin bölgeye yönelik ihracatında ise makine ve cihazlar, maden ürünleri, kimyasallar, ana metaller ve ulaşım ekipmanları öne çıkmaktadır.¹⁵

Batı Balkan ülkeleri gelişmiş AB sanayileri için 18 milyon müşterinin olduğu bir pazardır. Birliğin büyüyen şirketleri/devletleri ile bölgenin hızla artan talepleri piyasa dengesinde buluşmaktadır.¹⁶ Batı Balkan ülkeleri menşeli mallar 2000'den beri AB'ye, birkaç istisna hariç, gümrüksüz girmektedir. Bu açıdan AB, malların serbest dolaşımı çıkarını mutlak elde etmiştir.

3. Balkan Ülkelerinin Genç Nüfusundan Yararlanmak

Haziran 2022 itibarıyla, Batı Balkanlardaki genç (15-24 yaş) nüfus 3,6 milyon civarında olup bu, toplam nüfusun yaklaşık %21'ine tekabül etmektedir.¹⁷ 2021 itibarıyla Batı Balkanların toplam işgücü 7.047.612 kişidir.

Tablo 4¹⁸. Batı Balkanlarda İstihdam ve İşsizlik, 2024, %

	Arnavutluk	BH	Karadağ	Kosova	Makedonya	Sırbistan	Batı Balkanlar 2022 Ortalaması	AB
İstihdam (20-64)	73.4	58.2	55.2	40.3	59.1	71.3	53.8	75.8
İşsizlik (20-64)	9.6	12.6	17.9	10.8	16.4	8.6	13.1	5.9
Genç İşsizliği (15-24)	24.5	30.2	36	17.3	35.7	23	33.4	14.9

Kaynak: Eurostat, "Employment and activity by sex and age", "Unemployment rate - annual data", "Youth unemployment rate by sex"

Batı Balkan ülkelerinde istihdam düşük, işsizlik oranları yüksektir. Özellikle genç işsizlik genel orandan daha yüksektir. Dolayısıyla Balkan gençlerinin, iş piyasası gelişmiş AB ülkelerine iktisadi nedenlerle göç isteği hâsıl olmaktadır.

Avrupa'da, Balkan kökenliler çoğu düşük ve zor işlerde istihdam edilmektedir. Örneğin Avrupa'daki Arnavut göçmenlerin çoğu, asgari işyeri ölçütlerinin olmadığı düşük ücretli sanayi

¹⁴ European Commission, "Western Balkans", Erişim tarihi: 22 Şubat 2023, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/western-balkans_en.

¹⁵ European Commission, "Western Balkans", Erişim tarihi: 22 Şubat 2023, https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/western-balkans_en.

¹⁶ European Commission, "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans", COM (2018) 65 final, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0065>.

¹⁷ Ionut Sibian, "Opinion of the European Economic and Social Committee on 'Youth Policy in the Western Balkans as part of the Innovation Agenda for the Western Balkans'", *Official Journal of the European Union C* 443 (22 Kasım 2022): 46.

¹⁸ Veriler Karadağ ve Makedonya için 2020, Arnavutluk ve Kosova için 2023 yılına aittir.

işyerlerinde çalışmıştır.¹⁹ Dolayısıyla Balkan gençleri, nüfusu yaşlanan AB'nin kalkınmasına taze bir soluk oluşturmaktadır.

Balkanlardan göç devam etmektedir. Sadece 2018'de 175.000 kişi bölgeyi terk etmiştir. Göçün sebepleri; işsizlik, işsizliği azaltmak için devlet girişimlerinin olmaması,²⁰ gençlerin ülkelerinde bir gelecek görmemeleri, refahını artırmak, eğitim vb.dir. Genç göçünün bölgeye zararı yıllık 5,5 milyar €'dur. En çarpıcı ülke Bosna Hersek'tir ki bu ülkede doğanların neredeyse yarısı artık BH'de yaşamıyor. Kosova ise 2007-2018 arasında nüfusunun %15,4'ünü göç verdi.²¹ 2015 itibarıyla, Batı Balkan ülkeleri içinde Arnavutluk'tan göç edenler en çok İtalya'ya giderken, diğer ülkeldekiler Almanya'ya göç etmişlerdir.²² Örn. Boşnak gençlerin daha çok Almanya'ya gitmesinde BH'de işsizliğin yüksekliğinin yanında, vizenin olmaması önemli bir etkidir. Makedonya'da da gençler başka ülkelere çalışmaya gitmektedir. Mesela 2019 Makedonya Cumhurbaşkanı adayları Blerim Reka, bunu engelleyeceğini vaat etmiştir.²³

AB ve diğer yerlere göç Balkanları boşaltmaktadır. Bunu engellemek isteyen bazı ülkeler tersine göç için uğraşsa da AB'nin (başat devletleri) genç işgücünü kendisine gelmesini isteme amaçlı yumuşak gücü bu konuda başarılıdır, zira Balkan gençleri Batı Avrupa'ya gitme isteğindedir.

4. Güvenlik

4.1. Kamu Güvenliği

Balkanlar, AB için gerek kaynak gerekse güzergâh olarak bazı tehditleri barındırmaktadır. Bölge hem uyuşturucu hem de terör örgütlerinin Avrupa'ya geçiş güzergâhıdır. Bu tehditler, merkez Avrupa'ya ulaşmadan Balkanlarda kesilebilir. Bunun için AB, Balkan ülkeleriyle sıkı iş birliği içerisinde önlemleri artırıcı işlev görmektedir.

AB, Avrupa güvenliğini bir bütün olarak artırmak ve Batı Balkan ülkelerindeki karmaşık

¹⁹ Dhori Kule, Ahmet Mançellari, Harry Papapanagos, Stefan Qirici, ve Peter Sanfey, "The Causes and Consequences of Albanian Emigration during Transition: Evidence from Micro Data," Department of Economics Discussion Paper No. 0004 (Canterbury: University of Kent, Department of Economics, 2000), <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/105543/1/0004.pdf>, 5-6; Iraklis Dimitriadis, "Migrants and Undeclared Employment within the European Construction Sector: Challenging Dichotomous Approaches to Workers' Agency," *Work, Employment and Society* 37, sayı 5 (2022): 1321-1338.

²⁰ Gala Naseva, "Youth Unemployment in the Western Balkans Is Fuelling Europe's Highest Emigration Rate," Erişim tarihi: 14 Kasım 2025, <https://theloop.ecpr.eu/youth-unemployment-in-the-western-balkans-is-fuelling-europes-highest-emigration-rate/>.

²¹ Cristian Gherasim, "Youth migration 'costing West Balkans up to €5.5bn a year'," EUobserver, September 21, 2021, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://euobserver.com/rule-of-law/152967>.

²² OECD, *Labour Migration in the Western Balkans: Mapping Patterns, Addressing Challenges and Reaping Benefits* (OECD Publishing, 2022), 27-28, Erişim tarihi: 5 Mart 2023, <https://www.oecd.org/south-east-europe/labour-migration-western-balkans.htm>

²³ "Reka: Gençlerin Göç Etmelerini Engellemek İçin Çalışacağım," *Yeni Balkan*, 8 Nisan 2019, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.yenibalkan.com/haber/reka-genclerin-goc-etmelerini-engellemek-icin-calisacagim-16619.html>.

ilişkilerle dolu güvenlik sorunlarının²⁴ Avrupa'ya/AB'ye nakline engel olmak istemektedir.²⁵ AB, üyelik kozuyla, toplumsal suçla mücadelede başarılı olabileceğini düşünmektedir. Çünkü Batı Balkan ülkelerinin AB üyeliği olasılığı, örgütlü suçlar da dâhil olmak üzere, ıslahların temel itici gücüdür.²⁶ Komisyon Başkanı Ursula von der Leyen'in "BH, adaylık aldıktan sonra etkileyici adımlar atarak, bir yılda 10 yıllık ilerleme kaydetti"²⁷ sözleri bunu teyit etmektedir.

4.1.1. Kaçakçılık

Kasım 2022'de AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında bölgesel *Kaçakçılıkla Mücadele Operasyonel Ortaklığı* başlatıldı. Batı Balkan ülkeleri, sözgelimi Karadağ, bu ortaklıkla etkin iş birliği halindedir.²⁸

İnsan ticareti/kaçakçılığı. Batı Balkanlar, insan ticaretinin çıkış ve varış noktasıdır. Bu suç neredeyse tamamen cinsel sömürü amacıyla kaçırılan kadın ve kız çocuklarını içermektedir. Tespit edilen insan ticareti mağdurlarının %96'sı Arnavutluk, BH ve Sırbistan'dan gelmektedir.²⁹ Balkan güzergâhında, insan ve göçmen kaçaklığı genelde birbiriyle bağlantılıdır.³⁰

Silah ve patlayıcı maddeler kaçakçılığı. Batı Balkanlar, uygun fiyatlı yasa dışı ateşli silahlar (el bombaları dâhil) için elverişlidir. Bazı bölgelerde silahlar ile uyuşturucu takas edilmektedir.³¹ Örneğin 2022'de, Kosova'da bu tür suçta bir artış gözlemlendiğinden, polis bu suça yoğunlaşmıştır.³² Ateşli silah kaçakçılığı, *Avrupa Suç Tehditlerine Karşı Avrupa Çok Disiplinli Platformu (EMPACT)* 2022-2025'in önceliklerindendir. AB'deki ateşli silah pazarı küçük olup kaçak silahlar (genellikle bölgedeki son çatışmalardan sonra yasa dışı olarak tutulmuştur) ve

²⁴ Balkanlar yüksek suçlu bölge tanımına kısmen uymaktadır. Zira 2023 itibarıyla, 100.000 kişi başına cinayet oranları, AB'de 0.91'dir. Karadağ 0.81 ile AB ortalamasının altında iken Makedonya 1.53, Arnavutluk 1.41, Sırbistan 1.34 ile ortalamanın üstündedir. Buna karşılık Baltık ülkeleri Batı Balkan ülkelerinin de üzerindedir. Bkz: Eurostat, "Intentional Homicide and Sexual Offences by Legal Status and Sex of the Person Involved,"+8 23 Nisan 2025, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hom_soff/default/table?lang=en. Yine hapishanelerdeki 100.000 kişiye düşen mahkûm oranında AB ortalaması 111'dir. Polonya 203 ile zirvedeyken 187 ile Macaristan 2., 181 ile Çekya 3. sıradadır. Batı Balkanlarda Arnavutluk 182, Sırbistan 176, Karadağ 170'dir. Bkz: Eurostat, "Prison Statistics", Nisan 2025, Erişim tarihi: 14 Kasım 2025, https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/22/2025_prison_statistics_2.xlsx.

²⁵ Jędrzej Paszkiewicz, "Regional Cooperation in Western Balkans: A View from Inside the European Union. The Premises and Obstacles," *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı 2 (Ocak 2009): 149.

²⁶ United Nations Office on Drugs and Crime, *Measuring Organized Crime in the Western Balkans* (Vienna: UNODC, 2020), 14, https://www.unodc.org/cld/uploads/res/bibliography/2020/measuring_organized_crime_in_the_western_balkans.html/Measuring-OC-in-WB.pdf.

²⁷ "Bosna Hersek AB Yolculuğuna Başlıyor", *CNN Türk*, video, 13 Mart 2024, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.cnnturk.com/video/dunya/bosna-hersek-ab-yolculuguna-basliyor-2095154>.

²⁸ European Commission, "Montenegro 2023 Report", Commission Staff Working Document, SWD(2023) 694 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 67-68, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e09b27af-427a-440b-a47a-ed5254aec169_en?filename=SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf.

²⁹ United Nations Office on Drugs and Crime, *Measuring Organized Crime in the Western Balkans*, 10.

³⁰ United Nations Office on Drugs and Crime, *UNODC Regional Programme for South Eastern Europe, 2020-2023* (Vienna: UNODC, 2019), 37, https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope/UNODC_SEE_RP_27-11-2019_final.pdf.

³¹ Europol, *EU Drug Markets Report 2019* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019), 41, 74, https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/drug_markets_report_2019_pdf.pdf.

³² Dušan Stanković, *Little Black Book of Organized Crime Groups in Western Balkans* (Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy, 2022), 37, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://radar.bezbednost.org/wp-content/uploads/2022/10/Little-black-book-1.pdf>.

organize suç grupları öncelikle Batı Balkanlardan gelmektedir. Yasa dışı motosiklet çeteleri de silah kaçakçılığı içindedirler ve Batı Balkanlarda şubeler açmışlardır.³³

4.1.2. Terörizm ve Aşırılışma

AB, ülke raporlarında “terörle mücadele” konusunu/altbaşlığını “yasal çerçeve” ve “uygulama çapı” olarak iki ayrı açıdan incelemektedir. Batı Balkan ülkeleri, terörizmin finansmanını önleme ve bunlarla mücadele etme konusunda AB *müktesebatının* ana yapı taşlarıyla uyum sağlamaktadırlar ve kapsamlı bir yasal çerçeveye sahiptirler.³⁴ Örneğin Arnavutluk, ciddi suçları da içeren *2021-2025 Örgütlü Suçlara Karşı Ulusal Strateji*’ye;³⁵ Kosova, AB’nin terörle mücadele izlemine uygun olarak teröre karşı ulusal bir stratejiye ve eylem planına (2023-2028) sahiptir.³⁶ Karadağ, 2021’de 2022-2025 yılları için terörizmin, kara para aklamanın ve terörün finansmanının önlenmesi ve bastırılmasına yönelik bir stratejiyi ve 2022-2026 yılları için bir siber güvenlik izlemine kabul etti.³⁷ Fakat asıl sorun mevzuat değil onun uygulanmasıdır. Örneğin Kosova’nın da örgütlü suç ve yolsuzlukla mücadeleyi amaçlayan stratejik planı (2022-2025) vardır ve uygulamaktadır; ancak AB, Kosova’nın bu alanlardaki mücadelesinin yetersiz olduğu görüşündedir. AB’ye göre Kosova, özellikle kuzeyde, organize suçla mücadelede erken bir aşamadadır ve örgütlü suç vakalarının soruşturulması ve kovuşturulmasında sınırlı ilerleme kaydetmiştir.

AB, terör ve aşırılışmaya karşı (Batı Balkanlarda) şu temel araçlarla mücadele vermektedir:

a) *AB Aşırılışma Farkındalık Ağı (AFA / RAN - EU Radicalisation Awareness Network)*. Batı Balkan ülkeleri AFA’ya ve şiddetli aşırılık ve radikalleşmenin önlenmesinde kapasite geliştirme sağlayan çeşitli uluslararası projelere katılmaktadır. Arnavutluk ve Karadağ bunlardandır.

Batı Balkan ülkeleri *Şiddete Dayalı Aşırıcılıkla Mücadeleye İlişkin Ulusal Eylem Planı* ve izlemleri hazırlamaktadır. Bunlar AB siyasetine ve temel ilkelerine tamamen uyumlu olmalıdır. Bu planı uygulama amacında olan *Şiddet İçeren Aşırıcılıkla Mücadele Eşgüdüm Merkezi*, devlet kurumlarında kapasite geliştirme ve şiddet içeren aşırıcılıkla mücadele faaliyetlerini eşgüdümlemekten sorumludur. AFA’nın çalışma ziyaretleriyle gidişat izlenmektedir.

b) *Avrupa Polis Teşkilatı (Europol)*. Maastricht Antlaşması (1992) ile yasa dışı göç dâhil uluslararası suçlarla mücadele için kurulmuştur. Europol bünyesinde Ocak 2016’da kurulan

³³ Europol, “The Trade in Illegal Firearms and Explosives”, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.europol.europa.eu/crime-areas/trade-in-illegal-firearms-and-explosives>.

³⁴ BH, AB ile uyumlu yeni yasa benimsemelidir. European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2022 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2022) 336 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 6, <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf>; European Commission, “Bosnia and Herzegovina 2023 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2023) 691 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 6, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf.

³⁵ European Commission, “Albania 2022 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2022) 332 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 40, 42, <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Albania%20Report%202022.pdf>; European Commission, “Albania 2023 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2023) 690 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 42, 47, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf.

³⁶ European Commission, “Kosovo 2023 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2023) 692 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 50, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_692%20Kosovo%20report_0.pdf.

³⁷ European Commission, “Montenegro 2022 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2022) 335 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 47, 83, <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>.

Avrupa Terörle Mücadele Merkezi terörle mücadeleyi yürüten birimdir. Batı Balkan devletleri, Europol ile yakın iş birliği yapmakta,³⁸ *Batı Balkanlar için Terörizm Risk Değerlendirmesi ve Analizi*'ne katkıda bulunmakta ve *Terörizm Durumu ve Eğilim Raporu (TE-SAT)*'ın hazırlanması için Europol'e veri sunmaktadırlar. Europol'ün *Güvenli Bilgi Değişim Ağı Uygulaması (SIENA - Secure Information Exchange Network Application)* da çoğu Batı Balkan ülkelerince kullanılmaktadır. Örn. Karadağ ile Europol arasında 2021'de yabancı terörle mücadele birimleriyle iletişim bağlantısı üzerinden yaklaşık 203 mesaj alışverişi yapıldı.³⁹ Sırbistan da SIENA'yı terörle mücadele için etkin bir şekilde kullanmaktadır.⁴⁰ Özetle Batı Balkan ülkeleri, Europol'ün terör ve yabancı savaşçılar listesini güncelliyorken, Europol'den terör içeriklerini çevrimiçi alabilmektedirler.

Her Batı Balkan ülkesi Europol ile operasyonel iş birliği anlaşması yapmıştır.⁴¹ Buna dayanarak Europol, Batı Balkan ülkelerinin çoğunda irtibat/iletişim noktası kurdu. Arnavutluk'ta ve Sırbistan'da var. BH'deki ise işler değildir.

AB, AB ile Batı Balkanlar için Terörle Mücadele Ortak Eylem Planı'nı uygulamaktadır. Plan'ın odaklandığı konular arasında aşırıcılığın önlenmesi, eski yabancı terörist savaşçıların topluma kazandırılması ve cezaevlerinde radikalleşmenin ortadan kaldırılması vardır. Batı Balkan ülkeleri bu konuda AB'ye düzenli rapor sunmaktadırlar.

c) *AB Kolluk Kuvvetleri Eğitim Ajansı (CEPOL - Agency for Law Enforcement Training)*. Batı Balkan ülkeleri bu AB aracına da katılım sağlamaktadırlar. Örn. *CEPOL Değişim Programı*'na tam erişimden yararlanan Arnavutluk ve Karadağ, *Batı Balkanlar'da CEPOL liderliğindeki Suç ve Terörizme Karşı Ortaklık (WB PaCT)* projesine katılmıştır.⁴²

ç) *Avrupa Adli Birimi (Eurojust)*. Batı Balkan ülkelerinin çoğu Eurojust ile iş birliği anlaşmaları yapmıştır.⁴³ Bu doğrultuda ülkelerin Eurojust'ta irtibat savcıları vardır.⁴⁴ Örn. Eurojust'taki

³⁸ Örneğin BH ile Europol arasındaki operasyonel ve stratejik iş birliği hakkında Mart 2017 anlaşmasının uygulanmasına ilişkin olarak Haziran 2023'te temas noktası devreye alınmış ve Temmuz 2023'te BH, Lahey'de Europol'e bir irtibat görevlisi atanmıştır. *Bosnia and Herzegovina 2023 Report*, s. 51.

³⁹ European Commission, "Montenegro 2022 Report," 55.

⁴⁰ European Commission, "Serbia 2022 Report," Commission Staff Working Document, SWD(2022) 338 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 59, <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>; Europol ile iş birliği, Sırbistan'ın çevrimiçi terörist içerikle mücadele etmeye başlamasını sağlamıştır. Bkz: European Commission, "Serbia 2023 Report", Commission Staff Working Document, SWD(2023) 695 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 63, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf.

⁴¹ Europol'ün Batı Balkan ülkeleriyle yaptığı anlaşmalar: 1) Operasyonel Anlaşmalar: Arnavutluk (imza: 09.12.2013), BH (31.08.2016), Karadağ (29.09.2014), Makedonya, Sırbistan (16.01.2014). 2) Çalışma Düzenlemesi: Kosova (27.07.2020). Europol, "Agreements & Working Arrangements", 28 Şubat 2023, Erişim tarihi: 21 Eylül 2023, <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/agreements>.

⁴² European Commission, "Albania 2022 Report," 41; "Albania 2023 Report," 45; "Montenegro 2022 Report," 50; "Montenegro 2023 Report," 56.

⁴³ Eurojust'ın 12 Üçüncü ülkeyle iş birliği anlaşması vardır. Batı Balkan ülkeleri ile olanların tarihleri: Makedonya ile 28.11.2008, Karadağ 05.03.2016, Arnavutluk 05.10.2018, Sırbistan 12.11.2019. Bkz: Eurojust, "Cooperation Agreements," 2025, Erişim tarihi: 14 Kasım 2025, <https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/agreements-cooperation>. BH, 2025'te Eurojust ile iş birliği anlaşmasını kabul etmiştir. Bkz: European Commission, "Bosnia and Herzegovina 2025 Report," Commission Staff Working Document, SWD(2025) 751 final (Brussels: European Commission, 4 Kasım 2025), 23, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acafad_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf.

⁴⁴ İrtibat savcıları AB dışı ülkelere gelir ve ilgili ülkeyle yapılan anlaşmaya binaen Eurojust'ta görevlendirilirler. Ülkelerini kapsayan sınır ötesi harekâtlara destek sağlamak için AB savcılarıyla birlikte çalışırlar ve bu amaçla Eurojust imkânlarından yararlanırlar. Arnavutluk, Karadağ, Makedonya ve Sırbistan Eurojust'a irtibat savcısı göndermiştir. Bkz: Eurojust, "Liaison Prosecutors," 2025, Erişim tarihi: 14 Kasım 2025, <https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/liaison-prosecutors>.

Karadağlı savcı 2017’de, Sırp savcı 2020’de, Arnavut savcı ise 2021’de göreve başlamıştır. İrtibat savcıları, sınır ötesi ciddi örgütlü suçlar ile terörizmle ilgili soruşturmaları kolaylaştırmada önemli görevler üstlenmektedirler.⁴⁵ Bu sayede Batı Balkan ülkelerinde soruşturmalar AB/Eurojust ile uyumlu yürütülmektedir. Örn. 2022’de Sırbistan, 181 vakada Eurojust talebine göre hareket etmiştir ki bu, bir önceki yıldan daha fazladır.⁴⁶

Batı Balkan devletleri ilgili yasalarını, dördüncü ve beşinci *AB Kara Parayı Aklamanın veya Terörün Finansmanının Önlenmesi* Yönergeleri ile uyumlu hale getirmelidir. Fakat örn. Karadağ henüz uyumlaştırmamıştır.

d) AB, Batı Balkan güvenliğinde, *Bölgesel İşbirliği Konseyi* (BİK) ile ortak işler yürütmektedir. 2017’de başlatıp, 2020’de BİK ile birleştirdiği *Bütünleştirici İç Güvenlik Yönetişimi* (BİGY / IISG - Integrative Internal Security Governance) süreci/projesi ile AB, ortakları örgütlü suçlar, terörizm (terörün finansmanına karşı mücadele vb.), aşırılığa ile mücadele alanlarında yasal ve operasyonel önlemleri artırmaya ve uygulamaya davet etmektedir.⁴⁷ Yine devletler, örn. Karadağ,⁴⁸ terörle mücadele soruşturmalarında, BİGY’nin üç bileşeninden biri olan *Batı Balkan Bölgesel Terörle Mücadele Girişimi* (WBRICI)’ya aktif olarak katılmaktadır (veya katılması beklenmektedir).

4.1.3. Uyuşturucu

Uyuşturucu -özellikle eroin- kaçakçılığı Güneydoğu Avrupa’daki en yüksek akçalı suç uğraşısıdır. 2008 itibarıyla, Batı Avrupa ülkelerine bölgeden her yıl 80 ton uyuşturucu sevk edilmekteydi ve bölgeden nakledilen eroinin piyasa değeri 25 milyar ABD doları idi. Bu rakam çoğu Balkan ülkelerinin Gayrisafi Yurt İçi Hasıla (GSYİH)’sinden daha yüksektir. BH’nin dokuz, Arnavutluk’un sekiz, Makedonya’nın beş milyar ABD doları GSYİH’ye sahip olduğu dikkate alındığında meblağın büyüklüğü daha net anlaşılmaktadır.⁴⁹ 2008’den bu yana uyuşturucu sorunu daha da büyümüştür. Uyuşturucunun AB’deki perakende pazar büyüklüğü en az tahminle 30 milyar avrodur: Esrar %39 (11,6 milyar €), kokain %31 (9,1 milyar €) ve eroin %25 (11,6 milyar €).⁵⁰

Eroin, Balkan güzergâhında üç koldan Avrupa’ya ulaştırılmaktadır:

- *Güney*: Deniz ve kara ulaşımıyla Yunanistan, Arnavutluk ve/veya İtalya’ya;
- *Merkez*: Bulgaristan, Makedonya, Sırbistan, Karadağ, BH, Hırvatistan ve Slovenya üzerinden İtalya veya Avusturya’ya;
- *Kuzey*: Bulgaristan ve Romanya’dan Macaristan, Avusturya, Çekya, Polonya veya Almanya’ya.⁵¹

Üretime karşı koyma çabalarına rağmen, Batı Balkanlar ele geçirilen bitkisel kenevir için önemli bir menşe kaynağı olmaya devam etmektedir.⁵² Arnavutluk, Avrupa pazarına yönelik önemli bir bitkisel kenevir üreticisidir. Batı Balkanlarda üretilen bitkisel kenevir, Arnavutluk’tan [Avlonya kenti en önemli sigara ve uyuşturucu (ayrıca silah, kaçak göçmen vb.)

⁴⁵ European Commission, “Montenegro 2022 Report,” 56.

⁴⁶ European Commission, “Serbia 2023 Report,” 63.

⁴⁷ United Nations Office on Drugs and Crime, *UNODC Regional Programme for South Eastern Europe, 2020-2023*, 47.

⁴⁸ European Commission, “Montenegro 2022 Report,” 55.

⁴⁹ United Nations Office on Drugs and Crime, *Crime and its Impact on the Balkans* (Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2008), 12-13, 59, https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Balkan_study.pdf.

⁵⁰ Europol, *EU Drug Markets Report 2019*, 29.

⁵¹ Europol, *EU Drug Markets Report 2019*, 117.

⁵² Europol, *EU Drug Markets Report 2019*, 16.

kaçakçılık limanıdır]⁵³ İtalya'ya gemilerle ve Balkan rotasında kara yoluyla AB'ye kaçırılmaktadır.⁵⁴

Arnavutluk son yıllarda esrar ekimi ve ticaretine büyük darbe vurmuş, suç çetelerine yönelik polis harekâtlarını yoğunlaştırmış ve bilinen elebaşlarını tutuklamıştır.⁵⁵ 2023 Raporu'nda belirttiği üzere, "Arnavutluk, bölgede başka bir ülke tarafından izlenmeye izin veren tek ülkedir. İtalya, 2013'ten beri Arnavutluk'taki kenevir tarlalarını tespit etmek için hava araştırmaları yürütmektedir. 2021'de, 70 uçuşla 6,5 milyon km²'lik alanı tarayan İtalya, 92.500 tesisin bulunup yok edilmesini sağladı. İtalya ile bu iş birliğine rağmen Arnavutluk'ta, 2020'ye kıyasla 2021'de uyuşturucu (kenevir bitkisi, esrar, eroin ve kokain) sayısı artmıştır.⁵⁶

Batı Balkanlar, AB'ye giden ve AB'den gelen eroin, esrar gibi uyuşturucu maddeler için önemli bir geçiş bölgesidir. Bu farkındalık, Europol'ün hem genel siyasetine hem harekâtlarına yansımıştır. Dolayısıyla üretici, transit ve tüketici pazarlarını içeren belirli uyuşturucu kaçakçılığı yollarına odaklanan AB, Batı Balkan ülkeleriyle düzenli olarak uzmanlar düzeyinde Uyuşturucu Diyalogları yürütmektedir.⁵⁷

4.2. Sınır Güvenliği

4.2.1. Sığınmacı Akınına Karşı Duvar

Mülteci konusunda AB devletlerini ilk bağlayan uluslararası metin 1951 tarihli *BM Mülteciler Sözleşmesi* ve bu sözleşmeyi tadil eden 31.12.1967 tarihli *New York Protokolü*'dür. İlaveten *Dublin III Tüzüğü* (604/2013 AP ve Konsey) ile *Avrupa Sığınma Parmak İzi Veritabanı (Eurodac) Tüzüğü* de AB'nin mülteci siyasasının hukuki dayanaklarıdır. Bunların uygulanması ile ilgili yönetmeliklerin tamamına Dublin Sistemi denmektedir.⁵⁸

1999'dan itibaren, devletlerin bireysel önlemleri veya siyasalarına ilaveten daha çok Birlik de genel kararlar alarak çerçeve kurallar koymaya başlamıştır. Lizbon Antlaşması'nın 2009'da yürürlüğe girmesiyle göç ve sığınma konuları Konsey'de nitelikli çoğunlukla karar alınan alanlara eklenmiştir. Birlik bu alanlarda artık daha kolay karar alabilmektedir.

AB, ortak bir sığınmacı siyaseti oluşturabilmek ve üye devletler arasında eşgüdüm sağlayabilmek amacıyla 1999'dan beri Avrupa Ortak Sığınma Sistemi (*CEAS - Common European Asylum System*) tesis etmeye çalışmaktadır.⁵⁹ Yürürlükteki mevcut göç ve iltica sistemine (Dublin III'e) göre;

- Sığınmacılar, vardıkları AB ülkesinde derhal kaydedilir (Dublin III Tüzüğü, m. 20/2).
- Sığınmacı başvuruları AB'de sadece tek bir devletçe incelenir (m. 3/1, 13). c) Üye devlet, sığınmacıyı güvenli bir ülkeye geri gönderme hakkına sahiptir (m. 3/3).

Dublin III, hiçbir AB devletinin orantısız bir sorumluluk üstlenmemesi gerektiğini ve tüm Birlik üye devletlerinin sürekli dayanışmasını öngörmektedir.⁶⁰ Yeni uzlaşya göre;

- Sığınmacıların AB genelinde daha iyi ve adil dağıtılması için zorunlu; ancak esnek bir

⁵³ Jürgen Elsasser, *Cihad Avrupa'ya Nasıl Ulaştı?*, çev. Emre Ertem (İstanbul: Nesnel Yayınlar, 2008), 166.

⁵⁴ Europol, *EU Drug Markets Report 2019*, 90.

⁵⁵ European Commission, "Albania 2019 Report," 4.

⁵⁶ European Commission, "Albania 2023 Report," 44.

⁵⁷ Europol, "EU Drug Markets Report 2019," 41, 198, 205.

⁵⁸ Enes Bayraklı; Kazım Keskin, "Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi," SETA Analiz, sayı 143 (Kasım 2015): 10-11.

⁵⁹ Bayraklı; Keskin, "Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi," 11.

⁶⁰ European Commission, "Country Responsible for Asylum Application (Dublin Regulation)," Erişim tarihi: 22 Eylül 2023, https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application-dublin-regulation_en.

dayanışma düzeneği tesis edilecektir. Buna göre, sığınmacı kabul etmek istemeyen üye ülkeler, AB'deki varış ülkesine kişi başı 20.000 € katkı payı ödeyerek, sığınmacı kabulünden muaf olacaktır,

- b) Güvenli olarak tanımlanan ülkelere gelen ve sığınma elde etme olasılığı düşük olan kişiler bu ülkelere geri gönderilecektir.

Yeni sistemin hayata geçmesi beklenmektedir.

Balkan ülkeleri özellikle Suriye ve Irak'tan Avrupa'ya yönelen sığınmacıların, 'merkez Avrupa'ya geçmelerini engelleyen bir duvar görevi görmektedir. Balkan ülkeleri sığınmacılara karşı ne kadar 'sert zabıt' olursa, Brüksel'in o kadar gözüne girmektedirler. Sınırlarına kimi duvar, kimi tel örmekte, kimi de doğal toplama kamplarında topladığı sığınmacıların Avrupa'ya geçişini durdurmaktadır.

Batı Balkan ülkeleri 1990'lı yıllarda etnik temizlik olayları nedeniyle göç olgusuna toplumsal ve siyasi olarak yabancı değiller.⁶¹ Yeni 'Demir Perde',⁶² yine Hristiyan ülkelerce, artık Müslümanları kendilerine yaklaştırmamak için inşa edilmektedir. Balkanlarda Makedonya-Yunanistan, Macaristan-Sırbistan ve diğer ülke sınırlarında tel örgü çekilidir. Makedonya, 2016'da tüm Yunanistan sınırını tel örgüyle kapatmıştır. Sınır tel örgülerinin bu ülkelerde boy göstermesinin bir başka asıl nedeni, 2015'te Avrupa'ya girişin büyük oranda Balkanlar üzerinden gerçekleşmiş olmasıdır.⁶³ AB ise Türkiye ile düzensiz göçmenlere karşı 18.03.2016'da anlaşma imzalamıştır.

Bütün bu önlemler ile Avrupa'ya göçmen akını hızı 2016'dan itibaren düşmüştür. Komisyon'un zamanın Göç, İçişleri ve Vatandaşlık'tan sorumlu üyesi Dimitri Avramopulo'nun 24.08.2016'da açıkladığı verilere göre, Ekim 2015'te Türkiye'den Yunanistan'a giden düzensiz göçmen günde 6.000'in üzerindeyken sayı Ağustos 2016'da 100'ün altına düşmüştür. Avramopulo'ya göre, *"Türkiye'den Yunanistan'a geçen düzensiz göçmenlerin ve sığınmacıların sayısında görülen keskin düşüş, 18.3.2016 tarihli AB-Türkiye Bildirisi'nin etkisinin bir kanıtıdır."*⁶⁴

Sığınmacı akınını Türkiye anlaşmayla engellerken, Balkan ülkeleri bunu tatbiki yollarla gerçekleştirmektedir. Batı Balkan ülkelerinin çit, tel ve başka yöntemlerle göçmenleri engelleme önlemlerini AB de malî açıdan desteklemiştir. Bu ülkelerdeki sığınmacıların ulaşım

⁶¹ Alice Greiger, "Outsourcing Migration Management: The Role of the Western Balkans in the European Refugee Crisis," Migration Policy Institute, 17 Ağustos 2017, Erişim tarihi: 29 Temmuz 2024, <https://www.migrationpolicy.org/article/outourcing-migration-management-western-balkans-europes-refugee-crisis>.

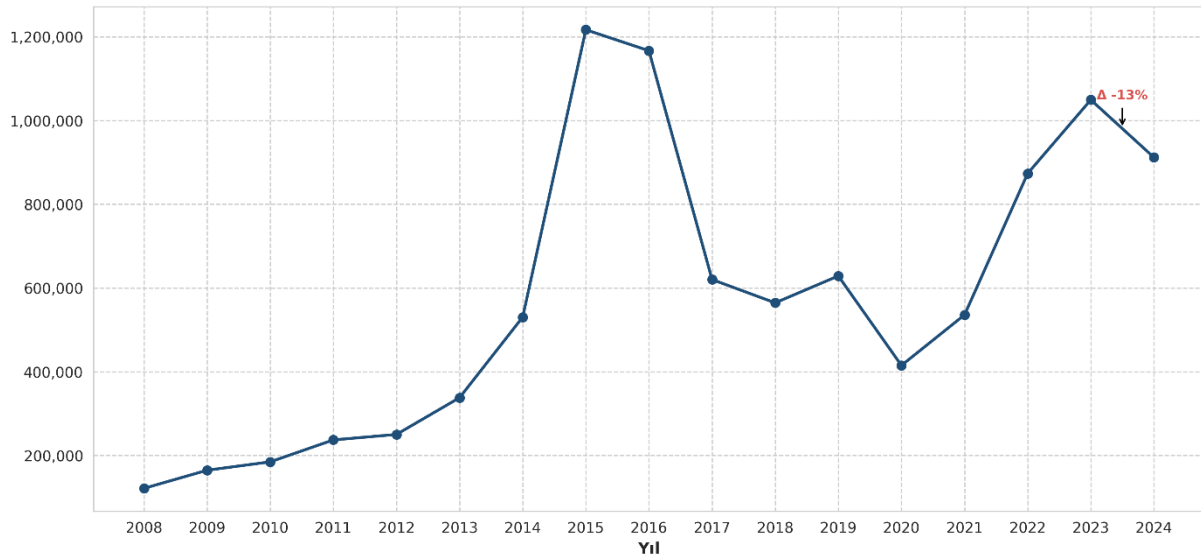
⁶² Thomas Burrows, "Return of the Iron Curtain: Soviet-era Barbed Wire Fence Is Rebuilt in Bulgaria to Prevent Migrants Reaching Europe via New Turkish Route as Prime Minister Also Announces Plans for a Wall on Greek Border", *Daily Mail*, 25 Mart 2016, Erişim tarihi: 30 Mart 2019, <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3509429/Return-Iron-Curtain-Soviet-era-barbed-wire-fence-rebuilt-Bulgaria-prevent-migrants-reaching-Europe-new-Turkish-route-Prime-Minister-announces-plans-wall-Greek-border.html>.

⁶³ Jovana Arsenijević, vd. "A Crisis of Protection and Safe Passage: Violence Experienced by Migrants/Refugees Travelling along the Western Balkan Corridor to Northern Europe", *Conflict and Health* 11, sayı 6 (2017): 2; United Nations Office on Drugs and Crime, *UNODC Regional Programme for South Eastern Europe, 2020-2023*, 39.

⁶⁴ European Parliament, Parliamentary Question E-000650/2016, answer given by Dimitris Avramopoulos on behalf of the Commission, 24 Ağustos 2016, Erişim tarihi: 4 Ekim 2023, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-000650-ASW_EN.html?redirect#def2; European Commission, "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Third Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statement", COM(2016) 634 final (Brussels: European Commission, 28 Eylül 2016), 2, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0634>.

ve kabul masraflarının çoğu AB veya sivil toplum kuruluşlarınca karşılanmıştır.⁶⁵ Bu önlemlere rağmen sığınmacıların Batı Avrupa ülkelerine ulaşma ve yerleşme talebi yüksektir.

Grafik 1: AB'ye İlk Kez Sığınma Başvurusunda Bulunanlar (AB Vatandaşı Olmayanlar), 2008-2024

Kaynak: Eurostat, “Asylum applications - annual statistics”, 14.3.2025 (Erişim tarihi: 14.11.2025).

Görüldüğü üzere 2015 göçmen akınında zirve yıl olmuştur. Batı Balkan rotasının kullanımı da 2015'te doruğa ulaştı.

AB, Güneydoğu Avrupa İşbirliği Süreci çerçevesinde *Göç, Sığınma ve Mültecilerin Bölgesel Girişimi (MARRI - Migration, Asylum, Refugees Regional Initiative)*'yi kurarak 2004'ten beri Balkanlarda bütünleşik bir sınır geçiş denetim dizgesi oluşturmuştur.⁶⁶ MARRI'nın görevi göç, iltica, sınır denetimi, vize rejimi, mültecilerin uyumu ve iadesi konularında Batı Balkan ülkeleri arasında daha yakın bölgesel iş birliğini, ortak, kapsamlı ve uyumlu bir yaklaşımı geliştirmektir.⁶⁷ Balkan ülkelerince 2006'da imzalanan *Güneydoğu Avrupa Polis Sınır Sözleşmesi* ile uzun vadede, Schengen Bilgi Sistemi temelinde, aranan kişi ve eşyalar için bir yönetim sistemi oluşturulması ve sınır denetimi düzenlemelerinin birleştirilmesi amaçlanmıştır.⁶⁸ MARRI'nın tüm üyeleri Batı Balkan devletleridir ve merkezi Üsküp'tedir.

AB, Batı Balkan ülkelere (vd. ülkelere) tanıdığı vize serbestisi aletini açık biçimde kendi çıkarı doğrultusunda kullanmaktadır. AB'nin vize serbestisi için Batı Balkan ülkelere şart koştuğu biyometrik pasaport yükümlülüğünün arkasındaki niyeti, Batı Balkanlardan gelen seyahatlerin daha iyi denetlenmesini sağlamanın yanı sıra bu ülkelere yapılacak irtica başvurularında azalma beklentisidir.⁶⁹

Bu bağlamda AB'nin bir diğer önemli çıkar alanı Geri Kabul Anlaşması (GKA) çerçevesinde şekillenmektedir. AB, Kosova dışındaki tüm Batı Balkan ülkeleriyle GKA imzalamıştır. Kosova'nın AB ile doğrudan bir GKA'sı bulunmamasıyla birlikte, 23 AB üyesi devletle ikili geri kabul anlaşmalarına sahip olduğu belirtilmelidir. Bu anlaşmalar aracılığıyla AB, düzensiz göçmenler ve yasa dışı yollarla AB topraklarında bulunan kişileri Batı Balkan ülkelere geri

⁶⁵ Greiger, “Outsourcing Migration Management...”

⁶⁶ Paszkiewicz, “Regional Cooperation in Western Balkans...,” 153.

⁶⁷ MARRI, “About Us”, Erişim tarihi: 15 Şubat 2024, <http://marri-rc.org.mk/about-us/>.

⁶⁸ Paszkiewicz, “Regional Cooperation in Western Balkans...,” 153-154.

⁶⁹ Andrea Ferrero; Ruth Ferrero-Turion, “The EU Approach to the Western Balkans: A Security or Political Issue?,” *Europolity* 9, sayı 2 (2015): 23,

gönderebilme imkanına kavuşmaktadır.

4.2.2. Adi Suçlara Karşı Sınır Güvenliği

a) AB, *Suç Tehditlerine Karşı Avrupa Çok Disiplinli Platformu (EMPACT)* çerçevesinde Ortak Eylem Günleri (OEG'ler / JAD - Joint Action Days) harekâtları düzenlemektedir. Batı Balkan devletleri (Karadağ⁷⁰ ve Sırbistan⁷¹ gibi) OEG'lere katılarak suçla mücadelede AB ile eşgüdümlü çalışmaktadırlar. Ekim 2022'de Karadağ, Europol, Frontex, Eurojust vd. lerinin desteğiyle, AB dışı bir ülkede şimdiye dek gerçekleştirilen en büyük OEG'e ev sahipliği yapmıştır.⁷² Bazı OEG günleri örneğin şunlardır:

OEG Seyyar 4. Dış sınırlardan çalıntı araç kaçakçılığı, araç parçaları ve ilgili belge dolandırıcılığı dâhil olmak üzere çeşitli motorlu araç suçlarını hedeflemektedir. Örneğin Karadağ, iki haftalık harekât sırasında ortak sınır ötesi polis harekâtları yürütmüştür.⁷³

OEG Tuna 6. Göçmen kaçakçılığı, insan kaçakçılığı ve belge sahtekârlığıyla mücadeleye odaklanmaktadır.⁷⁴

AB sınır güvenliğini gerek anlaşmalarla gerekse kurduğu merkezlerin dizgesel çalışmalarıyla gerçekleştirme gayretindedir. Batı Balkan ülkeleri ile sınır iş birliği anlaşmaları (Makedonya ile 2018; Sırbistan 2018; BH, Karadağ ve Arnavutluk 2019) imzalamıştır.

b) Bir başka AB girişimi olarak 2009'da *Orta Avrupa Sınır Girişimleri Hizmeti (CESCI - Central European Service for Cross-Border Initiatives)* kurulmuştur. Merkezi Budapeşte'dedir; ancak üç önemli karargâhından biri 2015'te Yeni Sad/Sırbistan'da kurulmuştur.⁷⁵

c) *Avrupa Göçmen Kaçakçılığı Merkezi*. Europol'a bağlıdır. Batı Balkan ülkeleri, örn. Karadağ,⁷⁶ bu merkez aracılığıyla da dâhil, sınır ötesi suç uğraşlarıyla mücadele konusunda Europol ile etkin iş birliği yapmaktadırlar.

ç) *Avrupa Sınır ve Sahil Güvenlik Teşkilatı (Frontex)*. AB'nin dış sınır güvenliğine katkı yapan temel kuruluştur. AB hukukuna göre, sınırların korunması devletlerin sorumluluğundadır. Fakat üye devletler Frontex'i yardıma çağırabilirler. Frontex, çağrıyla, dış sınıra konuşlanabilmektedir. Örn. Yunanistan'ın isteğiyle düzensiz göçmen akınına karşı, Mart 2020'de *Meriç 2020* ve *Ege 2020* adlı iki hızlı sınır müdahale harekâtı başlatıldı.

Statü anlaşmaları kapsamında Frontex, AB dışı bir ülkeye de konuşlanabilmektedir. Balkanlarda Frontex, Arnavutluk, Karadağ ve Sırbistan'da harekât yürütmekte; Belgrad ve Tiran'da irtibat görevlileri bulundurmaktadır. Mesela Sırbistan, 2021'de AB ile yaptığı statü anlaşması ile Frontex unsurlarının Sırbistan'da eylemde bulunmasına izin vermiştir. Böylece Frontex birlikleri Sırbistan-Bulgaristan sınırında konuşlandı. 16.06.2021'de de başlayan ortak harekât, Sırbistan-Macaristan sınırını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir.⁷⁷ Batı Balkan ülkeleri, AB üyesi devletlerden kapasite geliştirme ve sınır yönetimi yardımı almaktadırlar.

Frontex ile 2009'dan beri bir çalışma düzenlemesine sahip olan Karadağ da AB ile 16.05.2023'te, Frontex'in Karadağ topraklarında görevlendirilmesine/konuşlandırılmasına olanak tanıyan yeni bir statü anlaşması imzalamıştır. Anlaşma, Karadağ'ın talebi üzerine

⁷⁰ European Commission, "Montenegro 2023 Report," 67.

⁷¹ European Commission, "Serbia 2022 Report," 65; "Serbia 2023 Report," 57.

⁷² European Commission, "Montenegro 2023 Report," 56.

⁷³ European Commission, "Montenegro 2022 Report," 60.

⁷⁴ European Commission, "Serbia 2022 Report," 53.

⁷⁵ CESCO Balkans, "Association," Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.cesci-balkans.eu/page.php?lang=en&page=association>.

⁷⁶ European Commission, "Montenegro 2022 Report," 60.

⁷⁷ European Commission, "Serbia 2023 Report," 71.

gerçekleşmiştir. Mevcut statü anlaşması temelinde, Karadağ'da ülkenin Arnavutluk, Hırvatistan, Kosova ve Sırbistan sınırlarında ve Podgoriça, Tivat ve Bar havalimanlarında görevli 87 Frontex mensubu görev yapmaktadır.⁷⁸ Frontex, AB üyesi olmayan bir ülkede (Karadağ'da) ilk tam teşekküllü deniz harekâtını yürütmüş,⁷⁹ Yunanistan'da hâlihazırda amacı yasa dışı madde kaçakçılığı, sınır gözetleme, göçmen takibi olan *Poseidon* operasyonunu yürütmektedir.

Batı Balkan devletleri aynı zamanda birbirleriyle de sınır güvenliği için iş birliği içindedirler. *Güneydoğu Avrupa'da Polis İşbirliği Sözleşmesi*'ne dayanarak, Batı Balkan ülkeleri, komşularıyla iş birliği geliştirdi. Örn. Sırbistan, komşu ülkelerle bilgi alışverişi yapmakta ve ortak devriyeler atmaktadır. Devletler gerek yasal düzenlemelerini gerekse sınır güvenliği ve tarama araçlarını güncellemekte ve güçlendirmektedir. Bu doğrultuda örneğin Sırbistan, 2022-2027 için yeni bütünleşik sınır yönetimi izlemine ve eylem planını 2021'de kabul etmiştir.⁸⁰

Arnavutluk ile AB, 21.05.2019'da Frontex kapsamında AB dışındaki ilk ortak harekâtı başlatmışlardır. Ortak harekât göçmen akışını denetleme, göçmen ve insan kaçaklığı ve terörizm de dâhil, sınır ötesi suçlarla mücadele ve Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki kara sınırında Avrupa iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Bu aynı zamanda, Frontex'in ilk AB dışı görevlendirmesidir. Dolayısıyla bu 21.05.2019 tarihli *Arnavutluk-AB Sınır Güvenliği Anlaşması*, AB'nin sınır güvenliğinde yeni bir sayfa ve tarihî bir adımdır.⁸¹ Tüm bunlar, esasen göçe karşı eylemlerdir.

AB, tüm önlemlere rağmen Batı Balkanları daha güvenli hale getirememiştir. Çünkü AB'de, Batı Balkanlar ile bağlantılı suçlar/vakalar artmaktadır. Karadağ'da çevrimiçi aşırı sağcı içerik, ulusal ve uluslararası olaylar bağlamında artıyor. Karadağ'da Rusya'nın Ukrayna'ya karşı saldırgan savaşıyla daha da kötüleşen etnik çizgilerde artan kutuplaşma, çevrimiçi ve çevrimdışı yalan haber, etnik milliyetçilik ve nefret söylemi endişe verici boyuttadır. Ülke teröre bulaşmış kişileri ve diğer yabancı teröristleri takip edecek bir düzeneğe sahip değildir.⁸² Kosova'da kara para aklama ve terörün finansmanı ile mücadele yeterli değildir.⁸³ Makedon cezaevlerindeki aşırılaşma bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir.⁸⁴ Komisyon, örgütlü suç ve terörizmle

⁷⁸ European Commission, "Montenegro 2025 Report", Commission Staff Working Document, SWD(2025) 754 final/2 (Brussels: European Commission, 4 November 2025), 60-61, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/9ae69ea7-81d6-4d6a-a204-bd32a379d51d_en?filename=montenegro-report-2025.pdf.

⁷⁹ European Commission, "Montenegro 2022 Report," 60.

⁸⁰ European Commission, "Serbia 2022 Report," 48, 65; European Commission, "Serbia 2025 Report", Commission Staff Working Document, SWD(2025) 755 final (Brussels: European Commission, 4 November 2025), 54, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/6e68ce26-b95b-48e1-921a-c60c12da8f00_en?filename=serbia-report-2025.pdf. s. 54. Fakat her iki raporda belirlenen hedeflerin uygulaması gecikmiştir.

⁸¹ European External Action Service, "Albania and FRONTEX Launch the First Ever Joint Operation Outside EU", 21 Mayıs 2019, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, https://www.eeas.europa.eu/node/62894_en.

⁸² European Commission, "Montenegro 2022 Report," 54, 56; "Montenegro 2023 Report," 61; "Montenegro 2019 Report", Commission Staff Working Document, SWD(2019) 217 final (Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019), 6-7, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e5f886d9-191e-46fc-aac8-3fd7912735f8_en?filename=20190529-montenegro-report.pdf.

⁸³ European Commission, "Kosovo 2018 Report,"

https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/01._kosovo_report_2018_0.pdf; European Commission, "Kosovo 2019 Report," Commission Staff Working Document, SWD(2019) 216 final (Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019), 38, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/85bb4cd1-fbe1-47b3-8914-7f606f1ede37_en?filename=20190529-kosovo-report.pdf; "Kosovo 2023 Report," 5, 47.

⁸⁴ European Commission, "North Macedonia 2022 Report." Commission Staff Working Document, SWD(2022) 337 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 42, <https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/48ba61f0-41ae-4cff-9517->

mücadelenin stratejik bir öncelik haline gelmesi gerektiğini belirtmesine rağmen⁸⁵ Sırbistan, AB-Batı Balkanlar Terörle Mücadele Ortak Eylem Planı kapsamında somut bir ilerleme sağlayamamıştır. Nitekim Sırp mahkemeleri, Ukrayna'daki savaşa katılmak üzere ülkeden ayrılan 16 kişi hakkında mahkûmiyet kararı vermiş olsa da bu cezalar infaz edilmeyerek askıya alınmıştır.⁸⁶

Arnavutluk'taki suçlarda gözlenen artış 2023'ten itibaren tekrar yükselişe geçmiştir. Arnavutluk'ta uyuşturucu suçları, 2021'de, suç türleri içinde %47,6 ile ilk sıradadır. Uyuşturucu suçundaki durum şöyledir:

Tablo 5. Arnavutluk Uyuşturucu Suçu Göstergeleri, 2020-2024

<i>Cezai Suçlar</i>	<i>2020</i>	<i>2021</i>	<i>2022</i>	<i>2023</i>	<i>2024</i>	<i>Değişim -, % 2023/2024</i>
Fail sayısı	3.202	3.793	3.609	3.954	3.256	17.6
Kayıtlı ceza davası	1.793	2.069	1.585	1.804	1.718	4.7
Mahkûm sayısı	1.311	1.431	1.377	1.539	1.381	10.2
<i>Ülke/Toplam Mahkûm</i>	<i>4.614</i>	<i>4.956</i>	<i>4.944</i>	<i>5.169</i>	<i>4.991</i>	<i>5.4</i>

Kaynak: Instat, “Crimes and criminal justice”, (Erişim tarihi: 14.11.2025).

Ülkedeki uyuşturucu suç oranlarında kısmi azalmalar vardır.

4.3. Bölgesel Güvenlik

Bölge içi devinimlerden kaynaklı sorunlar ziyadesiyle fazla olup, Balkan ve Avrupa güvenliğine tehdit oluşturmaktadır:

a) Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıklar bölgesel istikrarı ciddi biçimde tehdit etmektedir. Batı Balkan coğrafyasında Sırp ve Arnavut milliyetçiliklerinin hâlen varlığını sürdürmesi, bölge güvenliği açısından önemli bir risk faktörü oluşturmaktadır. Bu bağlamda Sırbistan'ın neredeyse tüm Batı Balkan ülkeleriyle yaşadığı ihtilaflar dikkat çekicidir. Bunların başında Kosova-Sırbistan ilişkilerinin kopukluğu ve bunun doğal bir sonucu olarak Kosova'nın iç ve dış meşruiyet sorunu gelmektedir. Benzer şekilde Bosna-Hersek ile devam eden sınır belirleme meselesi, Drina Nehri üzerindeki iki baraj ve Belgrad-Bar demiryolunun Bosna-Hersek topraklarından geçen kısmına ilişkin anlaşmazlıklar da önemli sorun alanlarını teşkil etmektedir. Karadağ ile süregelen gergin ilişkiler de bu sorunlu tabloyu tamamlamaktadır.⁸⁷

b) Etnik anlaşmazlıklar da Batı Balkanlar temel endişe kaynağıdır. BH'deki Hırvatlar ve Sırp, Kosova'daki Sırp, Arnavutluk ile Yunanistan arasındaki azınlıklar sorunu, Sırbistan içindeki Müslüman azınlıklar, Makedonya'da 2001'deki şiddet olaylarıyla kendini belli eden

29fac190f4bd_en?filename=North%20Macedonia%20Report%202022.pdf.; “North Macedonia 2023 Report”, Commission Staff Working Document, SWD(2023) 693 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 47, https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_693%20North%20Macedonia%20report.pdf.

⁸⁵ European Commission, “Serbia 2018 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2018) 152 final (Strasbourg: European Commission, 17 Nisan 2018), 33, 34, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/377c86c1-1cb6-49ca-8549-e40be2308643_en?filename=20180417-serbia-report.pdf; European Commission, “Serbia 2019 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2019) 219 final (Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019), 34, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/d4942ea8-7af6-47ab-9db0-b081190fe9b0_en?filename=20190529-serbia-report.pdf.

⁸⁶ European Commission, “Serbia 2022 Report,” 58.

⁸⁷ European Commission, “Serbia 2022 Report,” 87; “Serbia 2023 Report,” Commission Staff Working Document, SWD(2023) 695 final (Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023), 93, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/9198cd1a-c8c9-4973-90ac-b6ba6bd72b53_en?filename=SWD_2023_695_Serbia.pdf.

Arnavut azınlık sorunu vb. Balkanlarda bir çatışma olasılığını her daim diri tutmaktadır.

c) Batı Balkan ülkelerinde iktidar-muhalefet arasındaki uyuşmazlıklardan kaynaklanan siyasi krizler sıklıkla yaşanmaktadır. Bu krizlerin bazıları oldukça uzun süreli ve etkili olmaktadır. Örneğin Sırbistan’da yaşanan silahlı saldırıları takiben Mayıs 2023’te “Sırbistan şiddete karşı” sloganıyla başlayan gösteriler, aylarca devam eden bir toplumsal muhalefet hareketine dönüşmüştür. Bu durum, bölgedeki siyasi istikrarsızlığın derecesini göstermesi açısından önemlidir. Nitekim 2023 istikrar endeksinde Batı Balkan ülkeleri arasında en iyi performansı gösteren Arnavutluk bile, 193 ülke içerisinde 87. sırada yer almaktadır. En kötü ise 128. sıra ile BH’dir.⁸⁸ Buna karşın Arnavutluk, uzlaştırıcı ve yapıcı diplomasi anlayışıyla kritik krizleri dahi yatıştırarak Balkan istikrarına en önemli katkıyı sağlayan ülke olduğu inancını taşımaktadır.⁸⁹

4.4. Enerji

4.4.1. Enerji Güzergâhı

AB, büyük bir enerji ithalatçısıdır. İthal enerjiye bağımlılığı 2000’de %56.2 iken, 2020’de %57.4’e yükselmiştir.⁹⁰

Tablo 6. AB’nin 2020-2024 Enerji İthalatı ve Alan Dağılımı

	2020	2021	2022	2023	2024
Değer (milyar €)	14.3	26.1	57.8	37.1	31
Miktar (milyon ton)	63.2	65.9	70.8	64.3	59.6
Enerji Ürünlerinin AB’nin Toplam İthalatındaki Payı, 2020-2024, %					
Petrol ürünleri	7.2	9.1	11	10.9	10.7
Doğal Gaz (Gaz + Sıvı)	2.3	5	10.7	6	4
Katı Yakıt (Kömür)	0.4	0.6	1	0.8	0.5
Toplam	10	14.7	22.8	17.6	15.3

Kaynak: Eurostat, “EU imports of energy products - latest developments”, Eylül 2025, (Erişim tarihi: 14.11.2025).

Rusya-Ukrayna savaşı ve Rusya’nın gazı silah olarak kullanması, gaz güvenliği ve çeşitliliği gereksinimini AB gündeminde üst sıralara taşıdı. Savaşın başlangıcından bu yana Rusya’dan AB’ye gaz ithalatı önemli oranda azaldı. Çünkü AB-Rusya ilişkileri maslahatgüzar düzeyinde olduğundan, doğal gaz başta olmak üzere Rusya’dan Avrupa’ya enerji nakli çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. AB, özellikle Ukrayna’dan dolayı 2014’ten beri Rusya’ya yaptırım uygulamaktadır. AB Zirvesi, Rusya’ya iktisadi yaptırımını 15.03.2026’ya dek uzattı (19. yaptırım paketi). Rusya da AB’ye yaptırım uygulamaktadır. Buna karşın AB doğal gazda dışarıya, Rusya’ya bağımlıdır.

⁸⁸ TheGlobalEconomy.com, “Political Stability - Country Rankings”, Erişim tarihi: 16 Kasım 2025, https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/. Kosova, BM üyesi olmadığından listede yoktur.

⁸⁹ Klodina Beshku; Orjana Mullisi, “The EU as a Reforming Power in the Western Balkan: The Case of Albania”, *Journal of Liberty and International Affairs* 4, sayı 2 (2018): 46; Sokol Brahaj, “Arnavutluk’ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği’nin Yapıcı Etkileri” (Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2009), 57-58..

⁹⁰ 2022 itibarıyla AB’nin bağımlılığı %62,5’tir. Ülke bazında en yüksek bağımlı ülke Malta %98,9, en düşük/az bağımlı ülke ise Estonya’dır %6,1. Batı Balkan ülkelerinin ithal enerjiye bağımlılığı, 2022, %: BH 26,2, Karadağ 29, Arnavutluk 31,4; Kosova 32,2, Sırbistan 44,9, Hırvatistan 60,3, Makedonya 63’tür. Bkz: Eurostat, “Energy Imports Dependency,” Erişim tarihi: 16 Kasım 2025, https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/nrg_ind_id/bookmark/table?lang=en&bookmarkId=a1dea342-4f5a-4276-8298-2bde31802d41&c=1714858380193.

Tablo 7. 2022, 2024 ve 2025'in 2. Çeyrekleri İtibarıyla AB'nin Enerji İthalatı (ticaretin %'si)

			2022 / 2ç %		2024 / 2ç %		2025 / 2ç %	
Ürün		Sıra	Ülke	Değer	Ülke	Değer	Ülke	Değer
Petrol Ürünleri		1	Rusya	15.9	ABD	15.1	Norveç	15.2
		2	ABD	10.8	Norveç	14.1	ABD	14.2
		3	Norveç	9.6	Kazakistan	11.7	Kazakistan	12.7
		4	Nijerya	6.9	S. Arabistan	8.7	Libya	9.9
		5	Kazakistan	6.6	Libya	8.4	S. Arabistan	6.2
		6	Irak	6.5	Irak	5.7	Nijerya	5.3
		7	S. Arabistan	6.3	Nijerya	5.4	Brezilya	3.3
Doğal Gaz	Gaz	1	Norveç	38.1	Norveç	43.6	Norveç	50.8
		2	Rusya	28.3	Cezayir	22.4	Cezayir	17.8
		3	B. Krallık	17.9	Rusya	15.8	B. Krallık	12.1
		4	Cezayir	7.2	B. Krallık	9	Rusya	7.8
	Sıvı Doğal Gaz (LNG)	1	ABD	49.1	ABD	49.6	ABD	57.7
		2	Rusya	15.2	Rusya	16.4	Rusya	12.9
		3	Katar	11.4	Cezayir	11.1	Cezayir	7.4
Kömür		1	Rusya	32.8	Avustralya	40.1	ABD	35.3
		2	Avustralya	20.5	ABD	34.2	Avustralya	33.2
		3	ABD	20.3	Kanada	7.3	Kolombiya	12.5

Kaynak: Eurostat, “EU imports of energy products - latest developments”, Eylül 2025, fig. 4-7.

Aşağıdaki hatlar Balkan güzergâhından geçmektedir/geçecektir:

Türk Akım Boru hattı (Turk Stream Pipeline). AB, Ukrayna sorunundan dolayı yeni enerji satıcıları aramaktadır. Rusya da hem yeni pazarlar hem de AB'ye doğal gaz satışında Ukrayna'yı devre dışı bırakacak yeni güzergâhlar aramaktadır. Bu doğrultuda Türkiye üzerinden Avrupa'ya uzanan *Türk Akımı* hattı yürümektedir. Esasında 2011'den beri uğraşıta olan Türk Akım, Rusya'dan (Anapa) başlayıp, Karadeniz'in dibinden Türkiye'de (Kırklareli) karaya çıkmaktadır. Yılda 31,5 milyar m³ doğal gaz aktarım sığasına sahiptir.⁹¹ Türk Akım, Balkan güzergâhında Sırbistan'dan geçerek Avrupa'ya ulaşmaktadır. BH de, 02.05.2019'da bu hatta dahil olmak istediğini beyan etmiştir. Hat 01.01.2020'de işleme girmiştir. Böylece Avrupa'ya güvenli gaz sağlamaktadır.

Doğu Akdeniz Boru hattı (EastMed). AB, bu projeyi Avrupa'nın mevcut ve gelecekteki gaz ihtiyacını karşılayabilmek adına oldukça önemsemiş ve desteklemiştir. 2015'te Avrupa Komisyonu, Eastmed'i *Avrupa Ortak Çıkar Projesi* olarak kabul etmiştir. Bunda Yunanistan, GKRY ve İtalya'nın çabalarının yanı sıra, hattın Avrupa'ya yapacağı katkıları göz önünde tutması etkili olmuştur. Ayrıca Eastmed, *Avrupa Gaz İletim Sistemi İşletmecileri Ağı (ENTSOG)* hedefi doğrultusunda son 10 Yıllık Kalkınma Planı'na dâhil edilmiştir. Aynı yıl AB, Eastmed'e *Avrupa'yı Birleştirme Aracı (CEF - Connecting Europe Facility)* kapsamında 2 milyon € hibe desteği sağlamıştır.⁹² Buna karşın Türkiye'nin itirazına ilaveten ABD'nin de desteğini çekmesiyle Eastmed'in, denizden nakil güzergâhının hayata geçmesi iyice zorlaşmıştır.

Güney Akım Doğal Gaz Koridoru. Üç hattan oluşmaktadır: *Güney Kafkasya Boru Hattı (SCP, Azerbaycan-Gürcistan)*, *Trans Anadolu Doğal Gaz Boru Hattı (TANAP, Türkiye)* ve *Trans Adriyatik Boru Hattı (TAP, Yunanistan-Arnavutluk-İtalya)*. Üçüne Güney Akım Doğal Gaz Koridoru denmektedir. Azerbaycan'ın Hazar Denizi'ndeki sahalarından çıkarılan doğal gaz Türkiye (Edirne) üzerinden Yunanistan, Arnavutluk ve İtalya'ya uzanmaktadır. 21.11.2018'de

⁹¹ TurkStream, “Türk Akımın Sağladığı Yararlar,” Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://turkstream.info/tr/project/benefits/>.

⁹² Yücel Acer, “EastMed Projesinde Dönüm Noktasına mı Geliniyor?,” *SETA Perspektif*, sayı 326 (Şubat 2022), <https://media.setav.org.tr/dosya/2022/02/perspektif-eastmed-projesinde-donum-noktasina-mi-geliniyor.pdf>.

TAP'la birleşen TANAP'tan Avrupa'ya 10 milyar m³ gaz sevk edilmektedir.

4.4.2. Enerji Arz Güvenliği

Hidrokarbon ve yenilenebilir enerji potansiyeliyle Balkanlar, Avrupa'nın stratejik güç merkezlerinden ve önemli ulaşım koridorlarından biri haline gelecek kaynaklara sahiptir. Coğrafi konum, denize erişilebilirlik ve istikrarlı bir düzenleyici siyasi çerçeve oluşturma arzusu Balkanları enerji yatırımları için cazip hale getirmektedir. Bu yönüyle Balkanlar AB'nin dolaylı enerji tedarikçisi konumundadır.

Arz güvenliği kavramı iki temel boyuta işaret etmektedir: Birincisi, AB'nin gaz ve petrol tedarik kaynaklarını çeşitlendirerek enerji arzının kesintiye uğramasını önlemesidir. İkincisi ise AB ülkelerine enerji taşıyan boru hatlarının fiziki güvenliğinin sağlanmasıdır. Balkanlar üzerinden Avrupa'ya ulaşan doğal gaz ve petrol boru hatlarının güvenliği, ancak transit ülkelerin istikrarlı ve güvenli bir yapıya sahip olması durumunda temin edilebilmektedir.

Nitekim Ukrayna'da süregelen savaş nedeniyle bölgenin istikrarsız yapısı, arz güvenliği meselesini AB açısından kritik bir öneme taşımıştır. Ayrıca Rusya'nın Ukrayna ile yaşadığı gerginlik sebebiyle doğal gazı siyasi bir baskı aracı olarak kullanması, Avrupa'ya yönelik enerji akışının kesintiye uğramasına yol açmıştır. Bu iki gelişme, Balkan enerji koridorunun stratejik önemini belirgin biçimde artırmıştır.

AB, 2006'da AB iç enerji pazarını Batı Balkan ülkelerine genişletmek amacıyla, bu ülkelerle bir Enerji Topluluğu kurmuştur. Topluluğun enerji yatırımlarını artırması ve arz güvenliğine katkıda bulunması da düşünülmüştür. Bu doğrultuda Bulgaristan ve Sırbistan, 2022'de Avrupa Yatırım Bankası destekli yaklaşık 170 km'lik bir Gaz Ara bağlantısı inşa etmişlerdir. İnşa büyük ölçüde AB tarafından bütçelenmiştir. Amaç, gaz arzının güvenliğini, yol ve kaynak çeşitliliğini, bölgenin enerji ve pazar bütünleşmesini artırmaktır.⁹³ AB, Batı Balkanlardan arz güvenliği konusunda AB *müktesebatına* uyum sağlamalarını istemektedir. Örneğin Sırbistan, yüksek düzeyde uyum sağlamıştır.⁹⁴

Enerji güvenliği istikrarlı bir Balkanlar ile mümkündür. Bunun içindir ki AB'nin Batı Balkan ülkeleriyle izlediği sürecin adı 'İstikrar ve Ortaklık Süreci', anlaşmaların adı da 'İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları'dır.

4.5. Çevre ve Hava

AB'nin Batı Balkanlardan bir başka çıkarı da çevre kirliliği konusundadır. Batı Balkan ülkelerindeki kömür kullanımının çokluğu çevre kirliliğini artırmaktadır.

Batı Balkan ülkelerindeki çevre standartları, AB'nin Ortam Hava Kalitesi Yönergesi, Ulusal Salım Tavanları Yönergesi, Büyük Yakma Tesisleri Yönergesi ve Endüstriyel Salım Yönergesi gibi düzenlemeleriyle yönetilmektedir. AB, komşu bölgeden atmosferik dolaşım ve rüzgâr gibi doğal mekanizmalarla kendi topraklarına taşınan kirli havanın önlenmesini hedeflemektedir.

Bu çerçevede kömür santrallerinin insan sağlığı ve çevre üzerindeki zararlı etkilerinin azaltılması, Enerji Topluluğu Anlaşması kapsamında Büyük Yakma Tesisleri Yönergesi aracılığıyla düzenlenmiştir. Ancak Ulusal Salım Azaltma Planları'nda taahhütlerde

⁹³ European Commission, Directorate-General for Energy, "Inauguration of the Bulgaria-Serbia Gas Interconnector," 11 Aralık 2023, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, https://energy.ec.europa.eu/news/inauguration-bulgaria-serbia-gas-interconnector-2023-12-11_en. Commission Staff Working Document, SWD(2022) 338 final (Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022), 118, https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/d87e4167-65fd-42b0-8ede-7fa05c3d9355_en?filename=Serbia%20Report%202022.pdf.

⁹⁴ European Commission, "Serbia 2022 Report", 118.

bulunmalarına rağmen, kömür enerji kaynağı olarak kullanan ülkelerin hiçbiri bu yükümlülükler uymamaktadır. Nitekim Batı Balkan ülkelerine tanınan uyum süresi 5 yıldan fazla bir süre önce sona ermiş olmasına karşın, bu ülkeler hâlâ belirlenen kirlilik sınırlarını aşmaktadır. Batı Balkanlardaki kömürlü termik santraller, havayı izin verilen emisyon sınırının 6 katı oranında kirletmektedir. 2018-2020 döneminde, bu kontrolsüz emisyon aşımaları toplam yaklaşık 12.000 kişinin erken ölümüne neden olmuştur. Bu rakamın 3.700'ü Batı Balkan bölgesinde, 7.000'i AB ülkelerinde ve 960'ı daha uzak coğrafyalarda gerçekleşmiştir.⁹⁵

Örneğin Sırbistan'da enerji işkolu büyük ölçüde verimsiz ve kirleticidir. Enerji altyapısı eski olup ısıtmada katı yakıt (odun, kömür) kullanımı hava kirliliğinin ana sebebidir. Çünkü katı yakıt kullanım oranı %90'lar düzeyindedir. Sırbistan, hava kalitesini iyileştirmelidir.⁹⁶

5. Etkili AB Dış Siyaseti

AB, geniş bir coğrafya ve nüfusu dış siyasetine dahil ederek muhatap ülkeler karşısındaki gücünü artırmaktadır. Yaptırım uygularken veya üçüncü ülkelerle müzakere yaparken bu nüfuzu bir koz olarak kullanabilmekte ve böylece çıkar elde edebilmektedir. Nitekim AB'nin bir kararına 30'dan fazla ülke ve 500 milyon üzerinde nüfusun riayet edeceğini bilen üçüncü ülkeler, AB ile çatışmaktan kaçınma ve AB politikalarıyla uyumlu hareket etme eğilimi göstermektedir. Batı Balkan ülkeleri, AB'nin dış politika hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli rol oynayan kıta ötesi harekâtlarına da katılım sağlamaktadır. Örneğin Arnavutluk, Karadağ, Sırbistan ve Slovenya, AB Somali Eğitim Misiyonu'na katkıda bulunmaktadır. Bölge ülkelerinin genç nüfusunun AB'nin askerî operasyonlarına katılımı, AB güvenliğine ve dış politikasına yapılan somut katkılar arasında yer almaktadır. Buna karşın AB, geleneksel yönelim farklılıklarına sahip bazı Batı Balkan ülkelerini dış politikasına entegre etmekte güçlüklerle karşılaşabilmektedir. Bu durum özellikle AB'nin Rusya politikasında belirgin hale gelmektedir. Sırbistan'ın, 8 Temmuz 2014 tarihinde Rus devlet şirketi Gazprom ile Güney Akım enerji projesi kapsamında 2,1 milyar avroluk anlaşma imzalaması, AB ile ilişkilerini karmaşık bir hale getirmiştir. AB'nin rekabet kurallarını ihlal ettiği gerekçesiyle projeyi askıya alması yönündeki baskılarına rağmen Sırbistan hem projedeki konumunu hem de Rusya ile olan ilişkilerini muhafaza etmiştir.⁹⁷ Aksine 30.06.2017'de gaz ağının genişletilmesine dair anlaşmaya ilaveten, 19.12.2017'de Gazprom ile *Yugorosgaz* (%50'si Gazprom'a ait olan Sırp devlet şirketi) Rus doğal gazının Sırbistan'a uzun dönemli arzına dair anlaşmanın ekini imzalamışlardır. Bu durum, Sırbistan'ın tek gaz tedarikçisi konumundaki Gazprom'a bağımlı hale gelmesine ve Rusya'nın Sırp gaz altyapısı ile petrol endüstrisi üzerinde çoğunluk kontrolü elde etmesine yol açmıştır. Benzer şekilde Sırbistan, AB'nin Ukrayna ve Rusya ile ilgili uyguladığı kısıtlayıcı tedbirlere de uyum sağlamamıştır.⁹⁸ Bu uymamazlık Rusya'nın 2022'de Ukrayna'ya saldırısı üzerine takınılan AB tavrında/yaptırımlarında da kendini göstermiştir. Sırbistan, AB'nin Rusya'ya karşı yaptırımlarının hiçbirine ve Dış ve Güvenlik Politikası (DGP) Yüksek Temsilcisi'nin söylemlerinin ise çoğuna katılmadı. Bu nedenle Sırbistan'ın AB DGP'sine uyum oranı 2021'de %64'ten 2022'de %46'ya inmiştir. Ağustos 2023'te ise bu oran %51'dir. Bu da AB'de, Rusya ile yakın ilişkilerini sürdürmesi nedeniyle Sırbistan'ın stratejik yönüne dair şüpheleri artırmıştır. Bununla birlikte son zamanlarda uyum artmış ve 2024'te %59'a, 24.10.2025'te ise %63'e çıkmıştır.⁹⁹ Dolayısıyla AB, Batı Balkan ülkelerini kendi dış

⁹⁵ "Comply or Close," Erişim tarihi: 22 Şubat 2023, <https://www.complyorclose.org/>.

⁹⁶ European Commission, "Serbia 2023 Report," 82-83.

⁹⁷ "Russia, Serbia Agree €2.1bn South Stream Construction Deal", *RT*, 9 Temmuz 2014, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.rt.com/business/171152-russia-serbia-south-stream/>; <https://www.eliamep.gr/wp-content/uploads/2014/07/The-Western-Balkan-EU-accession-process-and-the-Greek-Presidency-2014-FINAL-29-July-2014-PDF.pdf>.

⁹⁸ European Commission, "Serbia 2022 Report," 85, 119; "Serbia 2023 Report," 83, 93.

⁹⁹ European Commission, "Serbia 2025 Report," 3, 8; "Serbia 2023 Report," 3, 9; "Serbia 2025 Report," 103.

ve güvenlik siyasetine dahil etme çıkarını büyük oranda elde etmiştir. Çünkü Arnavutluk, Karadağ, Kosova ve Makedonya AB DGP'sine tam uyum sağlarken;¹⁰⁰ BH ve Sırbistan'ın uyumu AB'nin arzuladığı oranda değildir.

6. Balkanların Jeostratejisi

AB, arka bahçesi olarak gördüğü Balkanlarda alan hâkimiyeti kurmak istemektedir. Başta Türkiye ve Rusya'nın Balkanlarda etkinlik kazanmasını istememekte ve bu iki ülkenin buradaki varlığından rahatsızlık duymaktadır. Örneğin AB'nin *Bosna Hersek 2016 Raporu*'nda, BH ile AB ticaretinin payının 2016'nın ilk 8 ayında bir önceki yıla göre, esasen Türkiye gibi AB dışı ülkelere yönelik ticaret yönelimi neticesinde düştüğü belirtilmiştir.¹⁰¹ Fransız Cumhurbaşkanı Emanuel Macron da 2018'de, 'Balkanları Türkiye'ye kaptırdık, bunu engellemeliyiz'¹⁰² mealindeki ifadesiyle bu gerçekliği itiraf etmiştir. Fakat Macron'un savının gerçekliği mutlak yansıtmadığı ve daha çok AB'yi uyarıcı mahiyette olduğu belirtilebilir. Çünkü o zamanlar Batı Balkanların AB ile ticareti %72,2 olmasına karşılık, Türkiye ile yalnızca %4,2'dir. Buna rağmen bir yönelim rahatsızlığı vardır. Her ne kadar 2018'deki ticaret, Macron'u yalanlasa da sonraki 5 yılın ticareti AB'nin Batı Balkanlardaki pazar payının azaldığını; Çin ve Türkiye'nin payının arttığını göstermektedir:

Tablo 8. AB ve Rakip Ülkelerin Batı Balkanlardaki Ticaret Pazar Payı, Milyon €

Sıra	2018			2021			2024		
	Ülke	Tutar	%	Ülke	Tutar	%	Ülke	Tutar	%
1	AB28	51.861	72.2	AB27	60.966	67.5	AB27	78.095	65.3
2	Çin	4.138	5.8	Çin	7.277	8.1	Çin	11.779	9.8
3	Rusya	3.322	4.6	Türkiye	4.606	5.1	Türkiye	7.150	6
4	Türkiye	3.009	4.2	Rusya	3.052	3.4	Rusya	2.599	2.2

Kaynak: European Commission, Statistics

AB ve Rusya'nın Balkan jeopolitiğine hâkimiyet mücadelesi sürmektedir. Karadağ'ın NATO üyeliğinde görüldüğü gibi, Rusya'nın Balkan jeopolitiğindeki gücü geriler gözüксе de Rusya, mezhep, savunma, kültür ve gaz unsurlarını kullanarak, Balkan ülkelerinin Batı/AB bütünleşmelerini engellemek istemektedir. Örneğin Balkan ülkelerinin Rusya'dan gelen gaz hatlarına dahil olmasına Rusya karar vermektedir. Buna karşılık AB üyelik ve mali yardım kozuyla Balkan ülkelerini yanına çekme gayretindedir.¹⁰³ Nitekim önceki Almanya Dışişleri Bakanı Annalena Baerbock, "Rusya'nın 'acımasız emperyalizmi' karşısında Batı Balkanları AB'ye katılım yolunda desteklemenin jeopolitik bir zorunluluk haline geldiğini" belirtmiştir.¹⁰⁴ Keza Balkan coğrafyası yeraltı ve yerüstü kaynaklar bakımından da AB için önem arz etmektedir. Mesela, Kosova'daki Trepça madenleri bir asırdır önemli üretim merkezidir. Ayrıca su yolları ve boru hatları nakil yolları itibarıyla da jeostratejik önemdedir.

¹⁰⁰ Bu dört ülke, Mayıs 2023'te, Batı Balkan QUAD - AB ODGP'siyle %100 Uyum adlı gayri resmî bir girişim başlatmışlardır. Bkz: European Commission, "Albania 2023 Report," 133.

¹⁰¹ Avrupa Komisyonu, *Bosnia and Herzegovina 2016 Report*, s. 38.

¹⁰² "Macron, Balkanları AB'ye Almayacaklarını ama Rusya ve Türkiye'ye Kaymalarına da İzin Vermeyeceklerini Söyledi", *Anlatılanın Ötesi*, 20 Nisan 2018, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://anlatilananotesi.com.tr/20180420/macron-balkanlari-ab-almayacaklarini-rusya-turkiye-1033109681.html>.

¹⁰³ "West & Russia Battle for Control over Balkans Gas Corridors", *The Peninsula*, 16 Temmuz 2017, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://thepeninsulaqatar.com/article/16/07/2017/West-Russia-battle-for-control-over-Balkans-gas-corridors>.

¹⁰⁴ Cüneyt Karadağ, "Almanya: Batı Balkan Ülkelerinin AB Yolunda Desteklenmesi Jeopolitik Zorunluluk Haline Geldi," *Anadolu Ajansı*, 4 Mart 2024, Erişim tarihi: 25 Aralık 2025, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-bati-balkan-ulkelerinin-ab-yolunda-desteklenmesi-jeopolitik-zorunluluk-haline-geldi/3154558>.

Sonuç

AB'nin Batı Balkan ülkeleri nezdindeki normatif gücü zaman zaman zayıflama eğilimi gösterse de büyük ölçüde AB'nin kendi girişimleriyle canlı tutulmuştur. Bu strateji doğrultusunda AB'nin bölgedeki çıkarlarını önemli ölçüde gerçekleştirdiği görülmektedir:

Birincisi, AB Batı Balkanları iktisadi, siyasi ve hukuki açılardan dönüştürmede büyük başarı kaydetmiştir. İkincisi, malların serbest dolaşımı hedefini tam anlamıyla gerçekleştirmiştir. Üçüncüsü, AB'nin yumuşak gücü Batı Balkan gençliğini kendine çekmeyi başarmış ve bu konudaki amacına ulaşmıştır. Dördüncüsü, Batı Balkan ülkelerinin desteğiyle AB, küresel düzeyde nüfuzunu lehine kullanabilmektedir. Beşincisi, Balkan coğrafyasındaki stratejik konumu AB'nin uluslararası hareket kabiliyetini artırmıştır. Altıncısı, AB Batı Balkanlar pazarında hâkim konumdadır.

Bununla birlikte AB'nin yumuşak gücü, pazar açısından nispi bir zayıflama göstermiştir. Nitekim AB'nin Batı Balkanlar pazarına yönelimi artmış (AB'nin toplam dış ticareti içinde Batı Balkanların payı %1,3'ten %1,5'e yükselmiştir) ve bu durum Birliğin bölgeye olan ekonomik bağımlılığını güçlendirmiştir.

Buna karşın AB'nin en büyük zorluğu güvenlik alanında ortaya çıkmaktadır. Düzensiz göç akınları Batı Balkan ülkelerinde toplumsal güvenlik sorunlarına neden olmuş ve bu durum AB'nin istikrar temelli çıkarlarının gerçekleştirilmesini zorlaştırmıştır. Balkan ülkeleri sığınmacı akınına karşı büyük ölçüde tek tip bir tepki geliştirmiştir: güvenlik önlemlerinin artırılması.

Yoğun göç akınına karşı AB düzeyinde hem hukuki hem de hukuk dışı çözümler üretilmiştir. Balkan ülkelerine jandarma rolü verilmesi bu çözümlerden biri olmuştur. AB, Balkan ülkelerinin sığınmacılara yönelik attığı neredeyse her adımı, hem söylem düzeyinde hem de mali yardımlar yoluyla desteklemiştir. AB'yi 'güvenlik Avrupası'na dönüştüren bu adımlar, hem AB'nin hem de ilgili ülkelerin kendi güvenlikleri için hayata geçirilmiştir. Ekonomik açıdan görece dezavantajlı konumdaki Balkan ülkeleri, güvenliği refaha öncelemiştir. AB'nin bu anlayışı destekleyici yaklaşımı ise söz konusu ülkeleri cesaretlendirmiştir.

Balkan ülkelerinin AB güvenliğine yapacağı en üst katkı AB üyeliğiyle mümkün olacaktır. Zira AB güvenlik talepleri, bu ülkelerde şu anda zorunluluğa dayanmazken, üyelik halinde mecburi bir uygulamaya dönüşebilecektir. Aslında AB de uzun vadede, kalıcı güvenliği; ancak tam üyelik sürecinin sağlayacağına bilincindedir.¹⁰⁵ AB'nin Batı Balkan ülkelerini tam üyeliğe kabul etmesi, Birliğin bölge üzerindeki hâkimiyetini konsolide edecek ve derinleştirecektir. Bu strateji sayesinde AB, rekabet halinde olduğu Rusya ve Türkiye gibi bölgesel aktörlerin Batı Balkanlar üzerindeki etkisini marjinalleştirme imkânına kavuşacaktır. Üyelik perspektifi, AB'nin Batı Balkanlardan beklediği tüm stratejik çıkarların gerçekleşmesi için kritik öneme sahip bir araç konumundadır. Bu yaklaşımın AB açısından rasyonelliği, dönemin Yunanistan Başbakanı Antonis Samaras'ın 30 Haziran 2014 tarihinde Yunanistan'ın AB Bakanlar Konseyi dönem başkanlığının sona ermesi vesilesiyle yaptığı açıklamada da vurgulanmıştır. Samaras, Batı Balkanların AB'ye entegrasyonunun "Avrupa'nın çıkarına" olduğunu ifade ederek, genişlemenin yalnızca aday ülkelerin değil, aynı zamanda AB'nin kendisinin de stratejik çıkarlarına hizmet ettiğini teyit etmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ Birgül Demirtaş, "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlarda Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarılmalayanlar," içinde *Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri*, ed. Sanem Baykal vd. (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018), 195.

¹⁰⁶ Koktsidis; vd., *The Western Balkan EU Accession Process and the Greek Presidency 2014*, 53.

Kaynakça

- Acer, Yücel. "EastMed Projesinde Dönüm Noktasına mı Geliniyor?" SETA Perspektif, no. 326 (Şubat 2022). <https://media.setav.org/tr/dosya/2022/02/perspektif-eastmed-projesinde-donum-noktasina-mi-geliniyor.pdf>
- Arabacı, Ahmet. "Avrupa Birliği'nde Çıkar Temsilinin Gelişimi." Uluslararası İlişkiler 5, no. 17 (Bahar 2008): 73–103.
- Arı, Tayyar. Uluslararası İlişkiler Teorileri. Gözden geçirilmiş 2. baskı. Bursa: Alfa Yayınları, 2002.
- Arsenijević, Jovana, et al. "A Crisis of Protection and Safe Passage: Violence Experienced by Migrants/Refugees Travelling along the Western Balkan Corridor to Northern Europe." Conflict and Health 11, no. 6 (2017): 1–9. <https://doi.org/10.1186/s13031-017-0107-z>
- Aydın, Mustafa. "Uluslararası İlişkilerde Yaklaşım, Teori ve Analiz." Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi 51, no. 1 (1996): 71–114.
- Bayraklı, Enes, and Kazım Keskin. "Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi." SETA Analiz, no. 143 (Kasım 2015): 1–24.
- Beshku, Klodina, Orjana Mullisi. "The EU as a Reforming Power in the Western Balkan: The Case of Albania." Journal of Liberty and International Affairs 4, no. 2 (2018): 46–59.
- Brahaj, Sokol. "Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri." Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2009.
- Burrows, Thomas. "Return of the Iron Curtain: Soviet-era Barbed Wire Fence Is Rebuilt in Bulgaria to Prevent Migrants Reaching Europe via New Turkish Route as Prime Minister Also Announces Plans for a Wall on Greek Border." Daily Mail, 25 Mart 2016. Erişim tarihi: 30 Mart 2019. <https://www.dailymail.co.uk/news/article-3509429/Return-Iron-Curtain-Soviet-era-barbed-wire-fence-rebuilt-Bulgaria-prevent-migrants-reaching-Europe-new-Turkish-route-Prime-Minister-announces-plans-wall-Greek-border.html>.
- CESCI Balkans. "Association." Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://www.cesci-balkans.eu/page.php?lang=en&page=association>.
- Council of the European Union. "Infographic - Connecting the EU and the Western Balkans." Erişim tarihi: 18 Temmuz 2024. <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/western-balkans-connectivity/>.
- De Munter, Andre. "The Western Balkans." Nisan 2025. Erişim tarihi: 14 Kasım 2025. https://www.europarl.europa.eu/ftu/pdf/en/FTU_5.5.2.pdf.
- Demirtaş, Birgül. "AB'nin Dönüştürücü Gücü ve Batı Balkanlarda Demokratikleşme Süreci: Başarılanlar ve Başarısızlar." İçinde Hukuki, Siyasi ve İktisadi Yönleriyle Avrupa Bütünleşmesinde Son Gelişmeler ve Türkiye-AB İlişkileri, editör Sanem Baykal vd., 195–218. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Dimitriadis, Iraklis. "Migrants and Undeclared Employment within the European Construction Sector: Challenging Dichotomous Approaches to Workers' Agency." Work, Employment and Society 37, no. 5 (2023): 1321–1338.
- Elsasser, Jürgen. Cihad Avrupa'ya Nasıl Ulaştı?. Çeviren Emre Ertem. İstanbul: Nesnel Yayınlar, 2008.
- Eurojust. "Cooperation Agreements." 2025. Erişim tarihi: 14 Kasım 2025. <https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/agreements-cooperation>.
- Eurojust. "Liaison Prosecutors." 2025. Erişim tarihi: 14 Kasım 2025. <https://www.eurojust.europa.eu/states-and-partners/third-countries/liaison-prosecutors>.

- European Commission, Directorate-General for Energy. "Inauguration of the Bulgaria-Serbia Gas Interconnector." 11 Aralık 2023. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. https://energy.ec.europa.eu/news/inauguration-bulgaria-serbia-gas-interconnector-2023-12-11_en.
- European Commission. "Albania 2022 Report." Commission Staff Working Document SWD(2022) 332 final. Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022. <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Albania%20Report%202022.pdf>.
- European Commission. "Albania 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 690 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023. https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_690%20Albania%20report.pdf.
- European Commission. "Bosnia and Herzegovina 2022 Report." Commission Staff Working Document SWD(2022) 336 final. Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022. <https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Report%202022.pdf>.
- European Commission. "Bosnia and Herzegovina 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 691 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023. https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_691%20Bosnia%20and%20Herzegovina%20report.pdf.
- European Commission. "Bosnia and Herzegovina 2025 Report." Commission Staff Working Document SWD(2025) 751 final. Brussels: European Commission, 4 Kasım 2025. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/5d8fc547-f8f8-456f-84e3-b38998acfafd_en?filename=bosnia-and-herzegovina-report-2025.pdf.
- European Commission. "Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: A Credible Enlargement Perspective for and Enhanced EU Engagement with the Western Balkans." COM (2018) 65 final. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52018DC0065>.
- European Commission. "Communication from the Commission to the European Parliament, the European Council and the Council: Third Report on the Progress Made in the Implementation of the EU-Turkey Statement." COM(2016) 634 final. Brussels: European Commission, 28 Eylül 2016. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52016DC0634>.
- European Commission. "Country Responsible for Asylum Application (Dublin Regulation)." Erişim tarihi: 22 Eylül 2023. https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/migration-and-asylum/common-european-asylum-system/country-responsible-asylum-application-dublin-regulation_en.
- European Commission. "Energy Community." Erişim tarihi: 9 Mayıs 2023. https://energy.ec.europa.eu/topics/international-cooperation/international-organisations-and-initiatives/energy-community_en.
- European Commission. "Kosovo 2018 Report." Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/01._kosovo_report_2018_0.pdf.
- European Commission. "Kosovo 2019 Report." Commission Staff Working Document SWD(2019) 216 final. Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019. https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/85bb4cd1-fbe1-47b3-8914-7f606f1ede37_en?filename=20190529-kosovo-report.pdf.
- European Commission. "Kosovo 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 692 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023.

- https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_692%20Kosovo%20report_0.pdf.
- European Commission. "Montenegro 2019 Report." Commission Staff Working Document SWD(2019) 217 final. Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e5f886d9-191e-46fc-aac8-3fd7912735f8_en?filename=20190529-montenegro-report.pdf.
- European Commission. "Montenegro 2022 Report." Commission Staff Working Document SWD(2022) 335 final. Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022.
<https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Montenegro%20Report%202022.pdf>.
- European Commission. "Montenegro 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 694 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/e09b27af-427a-440b-a47a-ed5254aec169_en?filename=SWD_2023_694%20Montenegro%20report.pdf.
- European Commission. "Montenegro 2025 Report." Commission Staff Working Document SWD(2025) 754 final/2. Brussels: European Commission, 4 Kasım 2025.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/9ae69ea7-81d6-4d6a-a204-bd32a379d51d_en?filename=montenegro-report-2025.pdf.
- European Commission. "North Macedonia 2022 Report." Commission Staff Working Document SWD(2022) 337 final. Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/48ba61f0-41ae-4cff-9517-29fac190f4bd_en?filename=North%20Macedonia%20Report%202022.pdf.
- European Commission. "North Macedonia 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 693 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023.
https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_693%20North%20Macedonia%20report.pdf.
- European Commission. "Serbia 2018 Report." Commission Staff Working Document SWD(2018) 152 final. Strasbourg: European Commission, 17 Nisan 2018.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/377c86c1-1cb6-49ca-8549-e40be2308643_en?filename=20180417-serbia-report.pdf.
- European Commission. "Serbia 2019 Report." Commission Staff Working Document SWD(2019) 219 final. Brussels: European Commission, 29 Mayıs 2019.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/d4942ea8-7af6-47ab-9db0-b081190fe9b0_en?filename=20190529-serbia-report.pdf.
- European Commission. "Serbia 2022 Report." Commission Staff Working Document SWD(2022) 338 final. Brussels: European Commission, 12 Ekim 2022.
<https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2022-10/Serbia%20Report%202022.pdf>.
- European Commission. "Serbia 2023 Report." Commission Staff Working Document SWD(2023) 695 final. Brussels: European Commission, 8 Kasım 2023.
https://enlargement.ec.europa.eu/system/files/2023-11/SWD_2023_695_Serbia.pdf.
- European Commission. "Serbia 2025 Report." Commission Staff Working Document SWD(2025) 755 final. Brussels: European Commission, 4 Kasım 2025.
https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/6e68ce26-b95b-48e1-921a-c60c12da8f00_en?filename=serbia-report-2025.pdf.
- European Commission. "Strategic Dependencies and Capacities." Commission Staff Working Document SWD (2021) 352 final. Mayıs 2021. Erişim tarihi: 27 Aralık 2025.
https://commission.europa.eu/system/files/2021-05/swd-strategic-dependencies-capacities_en.pdf.

- European Commission. "Western Balkans." Erişim tarihi: 22 Şubat 2023.
https://policy.trade.ec.europa.eu/eu-trade-relationships-country-and-region/countries-and-regions/western-balkans_en.
- European External Action Service. "Albania and FRONTEX Launch the First Ever Joint Operation Outside EU." 21 Mayıs 2019. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025.
https://www.eeas.europa.eu/node/62894_en.
- European Parliament. "Parliamentary Question E-000650/2016." Answer given by Dimitris Avramopoulos on behalf of the Commission, 24 Ağustos 2016. Erişim tarihi: 4 Ekim 2023. https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/E-8-2016-000650-ASW_EN.html?redirect#def2.
- Europol. "Agreements & Working Arrangements." 28 Şubat 2023. Erişim tarihi: 21 Eylül 2023. <https://www.europol.europa.eu/partners-collaboration/agreements>.
- Europol. "The Trade in Illegal Firearms and Explosives." Erişim tarihi: 25 Aralık 2025.
<https://www.europol.europa.eu/crime-areas/trade-in-illegal-firearms-and-explosives>.
- Europol. EU Drug Markets Report 2019. Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2019.
https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/drug_markets_report_2019_pdf.pdf.
- Eurostat. "Intentional Homicide and Sexual Offences by Legal Status and Sex of the Person Involved." 23 Nisan 2025. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025.
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/crim_hom_soff/default/table?lang=en.
- Eurostat. "Physical Imports and Exports - Statistics Explained." Erişim tarihi: 27 Aralık 2025.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Physical_imports_and_exports.
- Eurostat. "Prison Statistics." Nisan 2025. Erişim tarihi: 14 Kasım 2025.
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/images/2/22/2025_prison_statistics_2.xlsx.
- Gherasim, Cristian. "Youth migration 'costing West Balkans up to €5.5bn a year'." EUobserver, 21 Eylül 2021. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025.
<https://euobserver.com/rule-of-law/152967>.
- Greiger, Alice. "Outsourcing Migration Management: The Role of the Western Balkans in the European Refugee Crisis." Migration Policy Institute, 17 Ağustos 2017. Erişim tarihi: 29 Temmuz 2024. <https://www.migrationpolicy.org/article/outsourcing-migration-management-western-balkans-europes-refugee-crisis>.
- Karadağ, Cüneyt. "Almanya: Batı Balkan Ülkelerinin AB Yolunda Desteklenmesi Jeopolitik Zorunluluk Haline Geldi." Anadolu Ajansı, 4 Mart 2024. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/almanya-bati-balkan-ulkelerinin-ab-yolunda-desteklenmesi-jeopolitik-zorunluluk-haline-geldi/3154558>.
- Knutsen, Torbjørn L. Uluslararası İlişkiler Teorisi Tarihi. İstanbul: Açılım Kitap, 2006.
- Kule, Dhori, Ahmet Mançellari, Harry Papapanagos, Stefan Qirici ve Peter Sanfey. "The Causes and Consequences of Albanian Emigration during Transition: Evidence from Micro Data." Department of Economics Discussion Paper No. 0004. Canterbury: University of Kent, Department of Economics, 2000.
<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/105543/1/0004.pdf>.
- MARRI. "About Us." Erişim tarihi: 15 Şubat 2024. <http://marri-rc.org.mk/about-us/>.
- Morgenthau, Hans J. Uluslararası Politika. Çeviren Baskın Oran ve Ünsal Oskay. Cilt 1. Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları, 1970.
- Naseva, Gala. "Youth Unemployment in the Western Balkans Is Fuelling Europe's Highest Emigration Rate." Erişim tarihi: 14 Kasım 2025. <https://theloop.ecpr.eu/youth-unemployment-in-the-western-balkans-is-fuelling-europes-highest-emigration-rate/>.

- OECD. Labour Migration in the Western Balkans: Mapping Patterns, Addressing Challenges and Reaping Benefits. OECD Publishing, 2022. Erişim tarihi: 5 Mart 2023. <https://www.oecd.org/south-east-europe/labour-migration-western-balkans.htm>.
- Paszkievicz, Jędrzej. "Regional Cooperation in Western Balkans: A View from Inside the European Union. The Premises and Obstacles." Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, no. 2 (Ocak 2009): 149–62.
- Sibian, Ionut. "Opinion of the European Economic and Social Committee on 'Youth Policy in the Western Balkans as part of the Innovation Agenda for the Western Balkans'." Official Journal of the European Union C 443 (22 Kasım 2022): 46–51.
- Stanković, Dušan. Little Black Book of Organized Crime Groups in Western Balkans. Belgrade: Belgrade Centre for Security Policy, 2022. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://radar.bezbednost.org/wp-content/uploads/2022/10/Little-black-book-1.pdf>.
- TheGlobalEconomy.com. "Political Stability - Country Rankings." Erişim tarihi: 16 Kasım 2025. https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/.
- TurkStream. "Türk Akımın Sağladığı Yararlar." Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://turkstream.info/tr/project/benefits/>.
- United Nations Office on Drugs and Crime. UNODC Regional Programme for South Eastern Europe, 2020-2023. Vienna: UNODC, 2019. https://www.unodc.org/documents/southeasterneurope//UNODC_SEE_RP_27-11-2019_final.pdf.
- United Nations Office on Drugs and Crime. Measuring Organized Crime in the Western Balkans. Vienna: UNODC, 2020. https://www.unodc.org/cld/uploads/res/bibliography/2020/measuring_organized_crime_in_the_western_balkans_html/Measuring-OC-in-WB.pdf.
- United Nations. Crime and its Impact on the Balkans. Vienna: United Nations Office on Drugs and Crime, 2008. https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/Balkan_study.pdf.
- Waltz, Kenneth N. İnsan, Devlet ve Savaş: Teorik Bir Analiz. Çeviren Enver Bozkurt, Selim Kanat ve Serhan Yalçın. Ankara: Asil Yayın, 2009.
- Wright, Quincy. "Realism and Idealism in International Politics." World Politics 5, no. 1 (October 1952): 116–28.
- "Bosna Hersek AB Yolculuğuna Başlıyor." CNN Türk, video, 13 Mart 2024. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://www.cnnturk.com/video/dunya/bosna-hersek-ab-yolculuguna-basliyor-2095154>.
- "Comply or Close." Erişim tarihi: 22 Şubat 2023. <https://www.complyoreclose.org/>.
- "Macron, Balkanları AB'ye Almayacaklarını ama Rusya ve Türkiye'ye Kaymalarına da İzin Vermeyeceklerini Söyledi'." Anlatılanın Ötesi, 20 Nisan 2018. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://anlatilaninotesi.com.tr/20180420/macron-balkanlari-ab-almayacaklarini-rusya-turkiye-1033109681.html>.
- "Reka: Gençlerin Göç Etmelerini Engellemek İçin Çalışacağım." Yeni Balkan, 8 Nisan 2019. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://www.yenibalkan.com/haber/reka-genclerin-goc-etmelerini-engellemek-icin-calisacagim-16619.html>.
- "Russia, Serbia Agree €2.1bn South Stream Construction Deal." RT, 9 Temmuz 2014. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://www.rt.com/business/171152-russia-serbia-south-stream/>.
- "West & Russia Battle for Control over Balkans Gas Corridors." The Peninsula, 16 Temmuz 2017. Erişim tarihi: 25 Aralık 2025. <https://thepeninsulaqatar.com/article/16/07/2017/West-Russia-battle-for-control-over-Balkans-gas-corridors>.
- Eurostat.

European Commission, Statistics.
Instat- Republika e Shqipërisë Instituti i Statistikave.

Makale Gelişi:
03.12.2025
Makale Kabulü:
27.12.2025

Araştırma
Makalesi

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

TÜRKİYE’DE DİNİ MOTİVASYONLU VE ETNİK BAĞLAMLI BİR TERÖR ÖRGÜTÜ OLARAK HİZBULLAH: ORTAYA ÇIKIŞI, YAPILANMASI VE ÇÖZÜLMESİ*

Gümüş Kaplan
Düzce Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
gumuskaplann@gmail.com
0009-0000-2127-2767

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye’de terör görünümlü dini ve etnik söylemli Hizbullah örgütünün ortaya çıkışından çöküşüne kadar geçirdiği tarihsel, yapısal ve operasyonel süreci bütüncül bir biçimde incelenmektedir. Çalışmada ilk olarak, Hizbullah’ın ortaya çıkışını belirleyen dinamiklerden olan Türkiye’nin modernleşme ve laik politikalarına yönelik tepkiyi, 12 Eylül darbesinin İslamcı gruplar üzerinde yarattığı boşluğu, 1979 İran İslam Devrimi’nin ideolojik etkisi ve bölgedeki PKK’nın varlığının şiddetli rekabete dönüşmesindeki gerekçeleri analiz edilmektedir. Bununla birlikte, örgütlenme ve eylemsellik bağlamında Hizbullah’ın üç aşamalı modeli ve militan devşirme merkezleri ele alınmakta olup, örgütün hedef seçimlerindeki temel nedenleri irdelenmektedir. Ardından, 1992’de başlayan ve çalışmadaki çöküş bölümünün temel odağını oluşturan 2000 yılındaki kapsamlı operasyonlara ve örgüt kadrosunun ağır darbe alarak büyük oranda tasfiye edilmesine yer verilmektedir. Son olarak, şiddet odaklı yapılanmadan sivil ve meşru bir alana doğru geçişindeki değişim ve dönüşüm stratejisi değerlendirilmektedir. Bu inceleme yoluyla, örgütün tarihsel seyri boyunca nasıl yol aldıklarını ve nasıl uyum sağladıklarını gösteren bir çerçeve ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Hizbullah, Terörizm, Şiddet.

Atıf Bilgisi: Gümüş Kaplan, “Türkiye’de Dini Motivasyonlu ve Etnik Bağlamli Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah: Ortaya Çıkışı, Yapılanması ve Çözülmesi,” *Uluslararası Siyaset Dergisi* 3, sayı 2 (2025): 183-204.

Çıkar Çatışması Beyanı:
Etik Kurul Onayı:
Finansal Destek Beyanı:
Yazar Katkı Beyanı:

Yazar çıkar çatışması beyan etmemiştir.
Yazar etik kurulu onayı gerekmediğini beyan etmiştir.
Yazarlar finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
1. yazar %100.

* Bu makale, Doç. Dr. Serkan Kekevi’nin danışmanlığında Düzce Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü’nde yazımı devam eden “Hür Dava Partisi (HÜDA PAR) Siyasetinde Dış Politika Söylemi” başlıklı yüksek lisans tezindeki bilgilerden yararlanılarak üretilmiştir.

Article Received:
03.12.2025
Article Accepted:
27.12.2025

Research Article

Uluslararası Siyaset Dergisi

U S J o u r n a l

HEZBOLLAH AS A RELIGIOUSLY MOTIVATED AND ETHNICALLY CONTEXTUALIZED TERRORIST ORGANIZATION IN TÜRKİYE: ITS EMERGENCE, STRUCTURE, AND DISSOLUTION**

ABSTRACT

This study comprehensively examines the historical, structural, and operational processes of the Hezbollah organization in Türkiye, characterized by terror with religious and ethnic discourse, from its emergence to its collapse. The study first analyzes the dynamics that determined Hezbollah's emergence: the reaction to Türkiye's modernist and secular policies, the vacuum created by the September 12 coup on Islamist groups, the ideological impact of the 1979 Iranian Islamic Revolution, and the rationale behind the violent rivalry with the PKK's presence in the region. Additionally, in the context of organization and activism, Hezbollah's three-stage model and militant recruitment centers are examined, while investigating the fundamental reasons behind the organization's target selection. Subsequently, the study addresses the comprehensive operations that began in 1992 and culminated in 2000, which constitute the main focus of the collapse section, resulting in severe blows to the organization's cadre and its substantial elimination. Finally, the transformation strategy in the transition from a violence-oriented structure toward a civil and legitimate sphere is evaluated. Through this examination, the study aims to present a framework demonstrating how the organization progressed and adapted throughout its historical trajectory.

Key Words: Türkiye, Hezbollah, Terrorism, Violence.

To Cite: "Türkiye'de Dini Motivasyonlu ve Etnik Bağlı Bir Terör Örgütü Olarak Hizbullah: Ortaya Çıkışı, Yapılanması ve Çözülmesi," *Uluslararası Siyaset Dergisi/ US Journal* 3, no. 2 (2025): 183-204.

Conflict of Interest Statement:

Author declared no conflict of interest.

Ethics Committee Approval:

Author declared article does not require ethics committee approval.

Financial Support Statement:

Authors declared that there was no financial support.

Author(s) contribution Statement:

1st author 100%.

** "This article based on research from the ongoing master's thesis 'Foreign Policy Discourse in the Politics of the Free Cause Party (HÜDA PAR),' being written at Düzce University Institute of Graduate Studies under the supervision of Assoc. Prof. Dr. Serkan Kekevi."

Giriş

Türkiye’de Hizbullah’ın ortaya çıkışıyla ilgili yapılan çalışmalar, örgütün doğuşunda belirleyici yerel ve uluslararası dinamiklerin etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öncelikle yerel dinamiklere baktığımızda, Türkiye’de Kemalist devrimle birlikte kurulan Cumhuriyetin ilk dönemleri, modernleşmeci ve laik politikaların toplumsal ve kültürel yaşama yerleştirildiği dönem olmuştur.¹ Modern bir toplum ve devlet yapısına ulaşma amacı taşıyan tek parti yönetimi, 1925’te çıkardığı Tekke ve Zaviyelerin Kapatılması Kanunu ile geleneksel dini yapıları yasaklamıştır. İslamcı gruplar 1923’ten 1950’ye kadar yeraltı örgütlenmesine gitmiş ve adeta görünmez olmuştur.² Ancak, çok partili sistemin yarattığı uygun politik ortamdan yararlanan gruplar yükselişe geçerek kendilerine nispi bir özgürlük alanı bulmayı başarmıştır.³ Nitekim, Hizbullah’ın Menzil grubu lideri Fidan Güngör “Teoriden Pratiğe İslami Hareket” kitabında Demokrat Parti’nin (DP) iktidara gelmesiyle “*Müşluman, milliyetçi, solcu ve Kürt ulusalcılarının palazlandığı*”, daha önce baskı altında tutulan duygu ve özlemlerini yeni yönetimle kendilerini ifade edecek kısmi alan bulduklarını belirtmiştir.⁴ Güngör’ün de vurguladığı üzere, 1950’lerden sonra, kendilerini rejim tarafından ötekileştirilmiş, baskı altına alınmış ve mağdur edildiğini iddia eden sistem karşıtı grupların ortaya çıktığı görülmüştür.⁵ Bu süreçte, radikal İslamcı gruplar için belirleyici dönüm noktalarından biri 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi olmuştur.⁶ Darbe sonrasında ülke içinde yaşanan iç gelişmelerde rejimin milliyetçi ve sol hareketler üzerindeki baskısı, İslamcı gruplara geniş bir alan açmıştır.⁷ Bu dönemde, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki İslamcı grupların “*nasil bir İslami mücadele*” yürütecekleri konusunda yoğun tartışmalar yaşanmıştır. Bu tartışmalar sonucunda

¹ Bunlar arasında; 1924’te Halifeliğin kaldırılması, 1926’da Şeriatın reddedilmesi, 1928’de İslam’ı devletin resmi dini kabul eden anayasa maddesinin yürürlükten kaldırılması ve Arap alfabesinin Latin alfabesiyle değiştirilmesi gibi dinin toplumsal, kültürel ve siyaset alanındaki kontrolünü sınırlamaya yönelik reformlar yer almaktadır.

Bkz: Alon Liel, *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics* (Lynne Rienner Publishers, 2001), 8.

² Richard Tapper, Türkiye’de Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte hükümetin “Laiklik” ilkesini devletin temel ilkelerinden biri haline getirildiğini ve İslam’ın yeniden tanımlanarak dini ifadelerin sıkı denetimi ve kontrolü altına girdiğini ifade eder.

Bkz: Richard Tapper, *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics, and Literature in a Secular State* (I.B. Tauris, 1991), 2.

Nilüfer Narlı ’ya göre ise İslamcı gruplar 1920-1930’larda laik devlete karşı ayaklanmalar gerçekleştirse de geniş destek bulamamış, 1923 ile 1946 arasındaki tek parti yönetimindeki dönemde yer altında kalmışlardır.

Bkz: Nilüfer Narlı, “The Rise of the Islamist Movement in Turkey”, *MERIA*, Eylül 1999, Erişim tarihi: 15 Ekim 2025, https://ciaotest.cc.columbia.edu/olj/meria/meria99_nan01.html.

Ancak, 1946’da çok partili sisteme geçilmesiyle birlikte dine yönelik siyasi tutumun ve söylemin değiştiği gözlemlenmiştir. Özellikle, dini taleplere ve dini özgürlüklere önem veren Demokrat Parti’nin 1950’lerde iktidara gelmesiyle İslam Türkiye’nin kültürel yaşamında önemli bir yer edinmiştir. Ardından, İslamcı gruplar DP’nin devamı olan Adalet Partisi’nin iktidara gelmesiyle geniş ve daha az riskli çalışma ortamı bularak yayın faaliyetlerine girmişlerdir.

Bkz: Nezir Akyeşilmen ve Arif Behiç Özcan, “Islamic Movements and Their Role In Politics In Turkey”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 31 (Şubat 2014): 31; Tapper, *Islam in Modern Turkey*, 8.

³ Ömer Çaha, “Ana temalarıyla 1980 sonrası İslami uyanış”, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* 6 (2005): 476.

⁴ Fidan Güngör, *Teoriden Pratiğe İslami Hareket* (İstanbul: Fırat Yayınları, 1997), 103.

⁵ Suleyman Ozeren, Mehmet F. Bastug, Suat Cubukcu, “The New Landscape of Extremism and Its Intersection with Political Islamists in Turkey”, içinde *Routledge Handbook of Non-Violent Extremism* (Routledge, 2023), 124.

⁶ Ayrıca, 1980 darbesi sonrasında İslamcı gruplara karşı önceki yıllara kıyasla sert bir ortam olmaması ve Anavatan partisinin iktidara gelmesiyle Türk Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. maddelerinde yapılan değişikliklerle bu gruplar sistemin bir tehdidi olmadan hareket edebildiler. Bkz: Akyeşilmen ve Özcan, “Islamic Movements and Their Role In Politics In Turkey”, 32.

⁷ Ely Karmon, “Radical Islamist Movements in Turkey”, içinde *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, ed. Barry Rubin (SUNY Press, 2012), 43.

bazı cemaat kurma girişimleri başarısızlıkla sonuçlanırken, bazıları da örgütlenmelerini sürecin olumsuz etkilerinden koruyarak en az zayıflatma çıkarmayı başarmıştır.⁸ Hizbullah'ın da 12 Eylül darbesinden daha az etkilenmesinin temelinde, o dönem henüz yeni kurulmuş ve gizliliğini korumuş olması yatmaktadır. Hizbullah bu durumu şu ifadelerle açıklamaktadır:

*“Cemaatin faaliyetlere başlamasının üzerinden henüz iki yıl geçmemiştir ki, 12 Eylül askeri darbesi gerçekleşti. Askeri cunta, Türkiye’deki legal ve illegal bütün siyasi hareketlere ve örgütlere ağır darbeler vurdu. Aldıkları darbeler neticesinde birçok hareket dağılma sürecine girdi. Özellikle İslami kesim, illegal düzeyde örgütlü ve güçlü bir harekete sahip olmadığından, İslami faaliyetleri devam ettirmede ciddi sorunlar yaşadı. Cemaat, faaliyetlerini tamamen gizli yürüttüğünden ve bu iki yıllık mücadele süresi boyunca faaliyetleri deşifre olmadığından, bu dönemi en az zararlarla atlattı.”*⁹

Örgütün ortaya çıkışıyla ilgili ilişkilendirilen bir diğer yerel dinamik ise 1980’lerden sonra bölgedeki giderek güçlenen PKK’nın (Partiya Karkerên Kurdistanê) varlığı olarak görülmektedir. Faik Bulut ve Mehmet Faraç’ın “Kod Adı Hizbullah” isimli ortak çalışmalarında öne sürdüğü düşünce, devletin Hizbullah’tan en başından beri haberdar olduğu ve örgütü kendi kontrolü altında PKK’ya karşı bir savunma aparatı olarak kullandığı yönündedir.¹⁰ Bulut ve Faraç’ın ortaya koyduğu çıkarım, devletin PKK’nın bölgesel etkinliğini azaltmaya yönelik başlattığı köy koruyuculuğu sisteminin yetersiz gelmesi üzerine, kısa vadeli bir çözüm olarak Hizbullah’ın kullanılmasına yol açmıştır.¹¹ Bununla birlikte, dönemin Terörle Mücadele ve Harekât Daire Başkanı Cevdet Saral, Hizbullah’ın doğuşunu PKK’ya karşı bir tepki amacıyla geliştiğini ifade etmektedir:

*“Hizbullah örgütü bilindiği gibi Ortadoğu orijinli bir örgüttür. Türkiye’deki Hizbullah yapılanması Lübnan paralelinde değil, PKK’ya karşı tepkiden kaynaklanan bir yapılanmadır. PKK’nın Marksist stratejisi bölge insanlarını kuşku ve endişeye sürüklemektedir. Bu nedenle de Hizbullah adı altında kendisini lanse eden bir yapılanma PKK taraftarı kişilere karşı tepkisel eylemlere girişmiştir. Aynı şekilde PKK da Hizbullah olarak bildiği kişilere yönelik eylemler yapmaktadır. Bölgede bu tür iki eylem tarzı belirgindir ve örgütlü bir biçimde devletle ilişkilendirip, girmesi mümkün değildir.”*¹²

Hizbullah’ın ortaya çıkışında yerel dinamiklerin yanı sıra, uluslararası gelişmelerin de etkileyici unsur olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda, Ruşen Çakır *Ayet ve Slogan* isimli kitabında Türkiye’deki radikal İslamcı hareketlerin ortaya çıkışını 1979 yılında Ayetullah Humeyni liderliğindeki İran İslam Devrimi’yle ilişkilendirmektedir.¹³ Çakır, “İslami bir devletin hangi yolla kurulabileceği” sıkıntısı yaşayan radikal İslamcılar için devrimin önemli bir rol model

⁸ Mahsum Aytepe, “Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi”, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy 1 (Haziran 2016): 192.

⁹ İ. Bağcı, *Kendi dilinden Hizbullah ve mücadele tarihinden önemli kesitler* (2014), 39, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/Kendi-Dilinden-Hizbullah.htm>

¹⁰ Dönemin Diyarbakır Valisi Nafiz Kayalı’nın Radikal gazetesine yaptığı açıklamalar, örgütün ortaya çıkışıyla ilişkilendirilen PKK’nın varlığı dinamiğini destekler niteliktedir. Vali Kayalı, devletin Hizbullah’a karşı “Neden daha önce etkili önlem alınmamış?” sorusuna Hizbullah’ın doğuşunun “ilk başlarda PKK’yı dengeleyici unsur olarak” görülmesi nedeniyle hoşgörülle karşılandığını ifade etmiştir.

Bkz: Tuğba Hacıbayramoğlu, “PKK bitti sıra Hizbullah’ta”, Radikal-online, 06 Nisan 1999, Erişim tarihi: 16 Ekim 2025,

<http://web.archive.org/web/20030908220844/http://www.radikal.com.tr/1999/04/06/turkiye/pkk.html>.

¹¹ Bulut Faik ve Faraç Mehmet, *Kod Adı Hizbullah Türkiye Hizbullah’ının Anatomisi* (İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1999), 70.

¹² Tolga Şardan, “Hizbullah alarmı”, Milliyet, 08 Nisan 1992, Erişim tarihi: 16 Ekim 2025,

<https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarih=1992.04.08>.

¹³ Ruşen Çakır, *Ayet ve Slogan-Türkiye’de İslami Oluşumlar* (İstanbul: Metis Yayınları, 1990), 155.

olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴ Çakır'ın "Derin Hizbullah" kitabında ise, devrimin radikal İslamcı grupların yanı sıra Hizbullah'ı da etkilediği ve benzer bir dönüşümü Türkiye'de gerçekleştirme isteğine ilham kaynağı olduğu, akabinde bir "devrim ihracı"¹⁵ fikrini gündeme getirdiği ileri sürülmektedir.¹⁶ Bu söylemin temelinde, radikal İslamcı grupların modern toplum ve rejimleri, küfrün hâkim olduğu bir düzen şeklinde itham ederek İslam'ın karşısında olduğu iddia edilmektedir.¹⁷ Bernard Lewis ise "Ortadoğu" kitabında, İran İslam Devrimi'nin başka ülkelerdeki hedefini "Müslüman ülkelere ve halklara yabancı hakimiyetinde zorla kabul ettirilen tüm yabancı ve kâfir birikimleri yok etmek ve gerçek ilahi kudretin İslami düzenini getirmektir" olarak açıklamaktadır.¹⁸ Bununla birlikte, devrimin Hizbullah gibi radikal İslamcı gruplar için, "İslam'ın yaşam biçimi olarak geride kaldığı, bir devlet ve yönetim biçimi olarak günümüz şartlarında tatbik edilemeyecek kadar geri ve yetersiz olduğu" yönündeki eleştirileri pratikte çürüten ve somut bir örnek teşkil ettiği de ileri sürülmektedir.¹⁹ Bu anlamda radikal gruplar, bu hedefi sistematik hale getirerek ülkeleri Dârü'l-harb ve Darü'l-İslam kavramlarıyla sınıflandırır. Onlara göre, İslami hükümlerin geçerli olduğu topraklar Darü'l-İslam, İslam'ın hâkim olmadığı yerler ise Darü'l-harp olarak kabul edilir.²⁰ Darü'l-harp sayılan ülkelerdeki Müslümanların bu sorundan kurtulabilmesi için benzer bir devrimin gerekli olduğu savunulmuştur. Emin Demirel de "Hizbullah" kitabında, birçok radikal İslamcı grupların nihai hedefinin, "Asr-ı Saadet" denilen ilk İslam toplum modelini geri getirmek ve yeniden canlandırmak olduğunu belirtmiştir. Demirel, Türkiye'deki Hizbullah ve benzeri radikal İslamcı grupların Sünnî olmalarına rağmen, İran Devrim'inin "devrimci" siyasi etkisi ve rejime başkaldırı özelliğinden etkilenerek Şii devrimine sıcak bakmış ve silahlı mücadeleye yönelmiştir.²¹ Nitekim Hizbullah da İran İslam Devrimi'ni örnek alarak, toplumsal alanda İslami hâkimiyetin sağlandığı, Kur'an'ın ve sünnetin temel alındığı, laik Kemalist rejimin ortadan kaldırılarak bir İslam devletinin kurulmasını hedeflemiştir.²² Örgüt, İslam'ın hâkim kılınmadığı ve Kur'an'ı meşruiyetinin kaynağı olarak kabul edilmediği tüm rejim ve devlet yönetimleri gayri İslami olduğunu savunmuştur.²³ Dolayısıyla, "tağut" ile "zulüm" rejimi

¹⁴ Çakır'a göre Türkiye'deki radikal İslamcı gruplar için bu rol model, İslamcı gençlerin "Allahuekber Humeyni Rehber" sloganıyla net bir ifade kazanmıştır.

Bkz: Çakır, 155.

¹⁵ Humeyni'nin Devrim İhracı politikası, İran'da 11 Şubat 1979'da Muhammed Rıza Şah Pehlevi'nin tahttan indirilmesi sonrasında Humeyni tarafından resmi olarak açıklanan bir dış politikadır. Bu doğrultuda, devrim ihracı için belirlenen ilk ülkeler "Türkiye, Lübnan ve Körfez ülkeleri" olmuştur.

Bkz: "Humeyni'nin gözü gurbetçide", Milliyet, 06 Eylül 1985, 2, Erişim tarihi: 16 Ekim 2025, <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarih=1985.06.09>.

¹⁶ Ruşen Çakır, *Derin Hizbullah: İslamcı şiddetin geleceği* (Metis, 2001), 44.

¹⁷ Dr Abdullah Manaz, *Türkiye'ye Yönelik Terör Odakları* (Abdullah Manaz, 2014) akt. İbrahim Halil Şimşek ve Zekiye Demir, "Türkiye'de 1980'li ve 1990'li Yıllarda Radikal Eğilimli İslamcı Erkeklerin Deradikalleşme Sürecini Etkileyen Faktörler", *Eskiye*, sy 54 (Eylül 2024): 1059.

¹⁸ Bernard Lewis, *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*, çev. Selin Y. Kölay (Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006), 440.

¹⁹ "Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -6", Huseyni Sevdâ, 20 Şubat 2013, Erişim tarihi: 17 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=482.

²⁰ TDV İslâm Ansiklopedisi "Dârülharp", Erişim tarihi: 17 Ekim 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulharp>; TDV İslâm Ansiklopedisi, "Dârülislâm", <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulislam>.

²¹ Emin Demirel, *Hizbullah* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2001), 25.

²² Hizbullah Manifestosu, "Hizbullah Manifestosu", 17 Ocak 2012, 10, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=434.

²³ Hizbullah Manifestosu, 10.

olarak gördükleri mevcut düzende oy vermenin bile sistemin meşruiyetini kabul etmek anlamına geldiği için rejimle ilişkili her türlü eylemi reddetmişlerdir.²⁴

Bu doğrultuda, Türkiye Hizbullahı, İran İslam Devriminin gerçekleştiği, sağ-sol çatışmalarının en yoğun yaşandığı, PKK'nın ortaya çıktığı bir dönemde, 1979 yılında Batman'da Hüseyin Velioğlu tarafından kurulmuştur.²⁵ Örgüt, şehir merkezlerinde hem dini eserlerin satıldığı hem de üye toplama ve tartışma mekânları olarak kitapçılar kurmuşlardır.²⁶ Üyelerinin kendi aralarında Cemaat olarak ifade ettiği örgüt yapılanması, 1990'lı yıllarda PKK ile çatışması sonucu Hizbullah (Allah'ın partisi) adını aldığı bilinmektedir.²⁷ Örgütün kendi kaynaklarında ise, başlangıçta örgüte özel bir isim konulmasından ziyade cemaatleşme bilincinin özünü ve birleştirici gücünü ortaya çıkarmak amacıyla tercih edilmediği belirtilmiştir. Ancak, örgütün faaliyetlerinin genişlemesiyle birlikte halkın kendileri için "Hizbullah" adını verdiğini, örgüt lideri Hüseyin Velioğlu'nun ise "*Bize ne kadar güzel bir isim vermişler. İnşallah bu isme layık olmaya çalışacağız*" ifadesini kullanmıştır.²⁸ Üstelik, örgüt üyeleri arasında "Mollalar Birliği", "Alimler Birliği" gibi isimler de konuşulmuştur.²⁹

Hizbullah, Hizb ve Allah kelimesinin birleşiminden oluşan "*Allah'ın yolu, taraftarları, Allah'ın safında yer alanlar, Allah'ın partisi*" gibi anlamlara gelmektedir.³⁰ Örgüt, benzer isme sahip olduğu Lübnan merkezli Şii örgütlerle karıştırılmıştır. Ancak Türkiye Hizbullah'ının Sünni olması, gizlilik içinde faaliyet yürütmesi ve faaliyetlerinin yerel düzeyle sınırlı kalması gibi nedenlerle ayrılmakta ve resmi bir bağı bulunmamaktadır.³¹ Her iki örgüt arasındaki bu farklılığı daha somut hale getirmek ve birbirinden ayırt etmek amacıyla "Türkiye Hizbullahı" terimi kullanılmıştır.³²

Bu çerçevede, çalışmanın temel amacı Hizbullah terör örgütünün ortaya çıkışından çöküş sürecine kadar ki tarihsel seyrini ve etkili olan yerel ve uluslararası dinamikleri bütüncül bir şekilde analiz etmektedir. Bu bağlamda çalışma, ilk olarak örgütün ideolojik ve doktriner yapısının şekillenmesinde beslendiği yerel ve küresel İslami düşünceleri ve hareketleri, bu

²⁴ Ahmet Aktaş, "Türkiye Hizbullahı'nın Siyasal Dönüşümü", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 28 (Haziran 2022): 44, 28.

²⁵ Akademik çalışmalarda, Hizbullah'ın kuruluşuna yönelik öne çıkan iki temel iddia vardır. Bunlardan ilki, 1980 yılında Diyarbakır'da Abdulvahap Ekinci'ye ait Vahdet Kitabevi'ndeki toplantı sonrası tek bir merkezden kurulduğu iddiasıdır.

Bkz: Hikmet Çiçek, *Hangi Hizbullah* (Kaynak Yayınları, 2000), 131; Demirel, *Hizbullah*, 36; Mehmet Faraç, *Hizbullah'ın Kanlı Yolculuğu* (Günizi Yayıncılık, 2001), 15; Suleyman Ozeren ve Cécile Van De Voorde, "Turkish Hizbullah: A Case Study of Radical Terrorism", *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 30, sy 1 (Mart 2006): 81.

İkincisi ise, Cemal Tutar'ın ifadesinden yola çıkarak, örgütün tek bir kitabevi üzerinden kurulmadığını, bu sürecin farklı yıllarda kurulan kitabevleri (1980 öncesi Menzil Kitabevi, 1982'de İlim Kitabevi, 1986'da Vahdet Kitabevi) üzerinden örgütün kademeli olarak şekillendiği iddiasıdır.

Bkz: Mehmet Varol, Av M. Hüseyin Yılmaz, ve Cemal Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar* (Dua Yayıncılık, 2011), 178.

²⁶ Gültekin Avcı, *Entrikalar ağında Kürt buhranı: Öcalan, PKK, Hizbullah, devlet, ABD* (Metropol Yayınları, 2008), 148; Bulent Aras ve Gokhan Bacik, "The Mystery of Turkish Hizbullah", *Middle East Policy* 9 (Aralık 2002): 150; Ozeren ve Van De Voorde, "Turkish Hizbullah", 81.

²⁷ Bağasi, *Kendi dilinden Hizbullah ve mücadele tarihinden önemli kesitler*, 26; Hulusi Şentürk, *İslâmcılık: Türkiye'de İslâmî Oluşumlar Ansiklopedisi*, 4. bs (İstanbul: Çıra Yayınları, 2019), 358.

²⁸ Huseyni Sevda, "Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -6".

²⁹ "Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -7", Huseyni Sevda, 27 Şubat 2013, Erişim tarihi: 17 Ekim 2025 http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=486.

³⁰ Abdülğani Bozkurt, "Lübnan'ın sosyal yapısı, siyasi tarihi ve Hizbullah" (Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2010), 122; Avcı, *Entrikalar ağında Kürt buhranı*, 146.

³¹ Thomson Gale, *Extremist Groups: Information for Students*, Vol. 2, L-Z (2006), 838.

³² Harvey W. Kushner, "Turkish Hezbollah", içinde *Encyclopedia of Terrorism* (New York: SAGE Publications, 2003), 368.

kaynakların örgütün süzgecinden geçtikten sonra nasıl kendine özgü bir düşünsel çerçeveye dönüştüğünü ortaya koymaktadır. Ardından, örgütün “tebliğ, davet, cihad” olarak benimsenen üç aşamalı modeli, eylemselliğe geçişinde ve hedef seçimlerindeki içsel gerekçeler irdelenmiştir. Devamında ise, örgütü çöküş sürecine götüren başlıca eylemleri ele alınmış, başta PKK olmak üzere, kendi içinden ayrılan Menzil grubu ve örgüte göre muhalif kesimlerle yaşadığı çatışmalara yer verilmiştir. Son olarak, devlet ve Hizbullah’ın nispi çıkar örtüşmesinin sona erdiği, örgüt kadrosuna yönelik tasfiye etme ve çökertme operasyonların başladığı dönem ile 2000 yılı sonrasında yaşadığı köklü değişim ve dönüşüm sürecindeki adımları değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu inceleme, terör görünümlü etnik ve dini Hizbullah’ın bu süreç boyunca nasıl yol izlediğini ve bulunduğu sürece nasıl uyum sağlayarak hayatta kaldığı sorusuna cevap aramaktadır. Ayrıca, okuyucuya sadece Hizbullah’ın tarihsel seyrini değil, aynı zamanda Türkiye’nin mevcut siyaset sahnesinde yer alan İslamcı bir Kürt partisi olan Hür Dava Partisi’nin (HÜDA PAR) tarihsel ve ideolojik kökenlerine de ışık tutmayı hedeflemektedir.

1. Örgütün Düşünsel Temelleri

Hizbullah, özgün bir yapılanmaya sahip olduğunu iddia etse de, ihtiyaç duyduğu konularda çeşitli İslam âlimlerinin düşüncelerinden istifade ettiğini belirtmiştir.³³ Örgütün ideolojik ve doktriner yapısını şekillenmesinde, “*İran ve Mısır gibi ülkelerin din alimlerine kaleme alınan ve İslamiyet’in hoşgörü ve müsamaha yönünü göz ardı edecek tarzda hazırlanarak, İslam dinini adeta kan, savaş ve ihtilalle bütünleştiren eserlerin Türkçe ‘ye tercüme’*” edilmesi önemli rol oynamıştır.³⁴ Örgüte göre, 1978 yılının sonuna gelindiğinde Türkiye’deki İslami camiada, düşünsel ve takip edilmesi gereken metotların olgunlaşma seviyesine ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Bu olgunlaşmada, başta İhvan-ı Müslimin olmak üzere İslam dünyasındaki hareketlerin başarı ve yükselişleri ve çağdaş İslam âlimlerinin kitaplarının Türkçeye tercüme edilmesiyle Türkiye’deki İslami kesime ulaştırılması, Hizbullah gibi yapılanmaların gelişimi için büyük katkı sağlamıştır.³⁵

Bu bağlamda Hizbullah, çeşitli uluslararası ve yerel İslami düşünür ve hareketlerin ortaya koyduğu mücadele yöntemlerinden ve yazılarından etkilenmiştir. Örgütün uluslararası düzeyde etkilendiği kaynaklar şunlardır: İran’dan bir hareket olarak İran İslam devrimi, fikirselsel olarak Ali Şeriatî ve Ruhullah Humeyni; Mısır’dan, bir hareket olarak Müslüman Kardeşler, fikirselsel olarak ise Seyid Kutub ve Hasan el-Benna; Pakistan’dan ise Ebu’l Ala el Mevdudi ve Muhammed İkbal olmuştur. Hizbullah’a göre bu isimler, “*kendi ülkelerinde İslam’ı hâkim kılmayı ve evrensel İslam adaletini yaymayı hedefleyen bütün mücadele sahibi Müslüman önder ve âlimler*” olarak tanımlanmakta ve örgüt için temel bir esin kaynağı oluşturmaktadır.³⁶ Bununla birlikte, örgüt içinde mutlaka okunması gereken kitaplar arasında Mevdudi’nin İslama İlk Adım ve İslamın Çağrısı; Seyyid Kutub’un Din Budur ve Kur’an’da Kıyamet Sahneleri; Abdulkadir Udeh’in İslam adlı eseri yer almıştır.³⁷ Yine, Said Havva’nın Cihad Yolunda Bir Adım Daha İleri, Allah Erinin Ahlak ve Kültürü ve özellikle İslami Eğitim Modeli ve 50. Yılında Müslüman Kardeşler Hareketi kitapları, örgütün düşünsel temellerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.³⁸ Atalar’a göre, bu kitaplar aracılığıyla örgüt mensuplarının İslami

³³ Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 159.

³⁴ Avcı, *Entrikalar ağında Kürt buhranı*, 145.

³⁵ M. Zeki Güney, “Hizbullahi Hareketin Vasıfları- 1”, Huseyni Sevdâ, 07 Ağustos 2008, Erişim tarihi: 18 Ekim 2025 http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=65.

³⁶ Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 163.

³⁷ Çiçek, *Hangi Hizbullah*, 147-48.

³⁸ M. Kürşad Atalar, “Hizballah of Turkey: A Pseudo-Threat to the Secular Order?”, *Turkish Studies* 7, sy 2 (Haziran 2006): 312.

bir örgütte amaç ve görevleri, örgütün zihniyetini, yapısını ve yöntemlerini anlatırken potansiyel üyelerin de örgüte bağlılık esasları hakkında bilgilenmesi sağlanmıştır.³⁹

Hizbullah, yerel düzeyde ise hareket olarak Milli Görüş ve Akıncılar⁴⁰, fikirselsel olarak da Said Nursi ve Şeyh Said'den etkilenmiştir.⁴¹ Özellikle Şeyh Said ve Said Nursi, örgüt açısından model alınan ve çalışmalarından büyük ölçüde istifade edilen iki önemli isim olmuştur. Örgüt açısından Şeyh Said, şariat için verilen “*mücadele ve direniş örneği*” ve “*haksızlık ve zulme başkaldırının sembolü*” olarak nitelendirirken Said Nursi ise “*bir İslam dâhisi*” olarak ifade edilmiş, onun İslam dini adına gösterdiği mücadele ve Müslüman birliği vurgusu ve fikri anlamda beslendikleri ve “*paha biçilmez bir eser*” olarak tanımladıkları Risale-i Nur Külliyyatı çalışması örnek alınmıştır.⁴²

Hizbullah düşünsel temellerinin oluşumunda, örgüt lideri Hüseyin Velioğlu'nun şahsi tecrübesi, önemli ölçüde etkili olmuştur. Velioğlu üniversite yıllarında, bir İslam devleti kurmanın yolu olarak legal parti mücadelesi gerektiğini düşündüğünden, 1977-1980 yılları arasında hem Milli Türk Talebe Birliği (MTTB) hem de Milli Selamet Partisi'nin (MSP) gençlik kolu olan Akıncılar içinde görev almış ve siyasi faaliyetlerde bulunmuştur.⁴³ Ancak Velioğlu, 1972'de başladığı Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki eğitimi sonrası memleketi Batman'a döndüğünde, içinde bulunduğu hareketlerin legal mücadelesinin pratikte faydalı olmadığını düşünmüştür.⁴⁴ Bu sebeple, Türkiye'deki mevcut İslami örgütlenmeleri ve faaliyetlerini yetersiz bulmuş ve dönemin şartlarına cevap veremediklerini ileri sürmüştür. Ona göre, Müslümanların dağınık İslami bir mücadele yerine örgütlü bir yapıya ihtiyacı olduğunu dolayısıyla mevcut şartlarda legal bir yapılanma ile devam edilemeyeceğini savunarak Batman'da devam ettirdiği MTTB şubesi kendisi ve çevresi tarafından kapatılmıştır.⁴⁵ Velioğlu'nun bu eleştirel tutumu kendisinin legal mücadeleden ayrılarak gizli bir örgütlenme arayışının ve Hizbullah örgütünün doğuşunun doğal ve somut bir yansıması olmuştur.

Sonuç olarak Hizbullah, kendi döneminde ve önceki dönemlerde ortaya çıkan ve İslam adına mücadele verdiğine inandığı tüm hareketleri incelemiştir. Örgüt, bu hareketlerin “*İslam'ın temel esaslarına ve nasslarına*” aykırı düşmeyen örgütlenme ve mücadele yöntemlerinden faydalanarak kendilerine özgü düşünsel temel oluşturmuştur.⁴⁶ Hizbullah, kendisine kılavuz edindiği isimlerden oluşturduğu ideolojik çerçevesini daha fazla kişiye yaymak ve yeni üyeler toplayabilmek amacıyla ideolojik söylemlerini köy, kasaba ve şehirdeki eğitimsiz kesimlerin anlayabileceği şekilde tanımlamıştır. Örgüte göre Allah, dünyayı iyi ve kötü olmak üzere iki

³⁹ M. Kürşad Atalar, “Hizballah of Turkey...,” 312.

⁴⁰ Akıncılar Derneği, İslami çevrede var olan Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) sadece bir öğrenci hareketi olarak faaliyet göstermesi ve öğrenci olmayan diğer kesimlere hitap edememesi nedeniyle kurulmuştur. Ağırlıklı olarak MTTB yapısında yer alan kişilerce kurulan Akıncılar, daha çok MTTB'li gençlerin tercih ettiği bir yapı olmuştur. Üstelik, Milli Selamet Partisi (MSP) tarafından sahiplenilerek onun bir gençlik kolu gibi kontrolü altında teşkilatlanmıştır. Bkz: Şentürk, *İslâmcılık: Türkiye'de İslâmî Oluşumlar Ansiklopedisi*, 210-14.

⁴¹ Adnan Çelik, ““Keep Your Mouth Shut in the Day and Your Door Shut at Night.””, *Kurdish Studies* 9, sy 1 (Mayıs 2021): 43, 1; Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 159-63.

⁴² Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 159-63.

⁴³ Ercan Çitlioğlu, *Tahran-Ankara Hattında Hizbullah* (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001), 70; Derya Kılıç, *Tespihin İpi Koptu* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004), 151.

⁴⁴ “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -5”, Huseyni Sevdâ, 13 Şubat 2013, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=481; “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -3”, Huseyni Sevdâ, 30 Ocak 2013, Erişim tarihi: 18 Ekim 2025, , http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=479.

⁴⁵ Huseyni Sevdâ, “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu'nun Hayatı ve Mücadelesi -5”, 5.

⁴⁶ Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 159-63.

kutba ayırmıştır.⁴⁷ Bu çerçevede Hizbullah, kendisini iyiliği temsil eden ve “mutlak hakikat” olarak konumlandırmakta ve diğer gruplardan ayrılmaktadır. Diğer taraftan, kötülüğün temsilcisi olan “adaletsiz ötekini” ve hakikatten ayrılan grupları yok etmek üzere mücadeleyi tahayyül eden bir anlayış geliştirmiştir.⁴⁸ Bu nedenle örgüt, İslam ve Müslümanlar arasında “*imanın ve müminlerin safında; şirkin ve müşriklerin, küfrün ve kafirlerin karşısında*” olduğu, keskin ve katı bir ideolojik söylemi benimsemiştir.⁴⁹

2. Örgütlenme ve Eylemselliğe Geçiş

Hizbullah’a göre İslam dini, Müslümanlar için sadece bireysel sorumlulukların yerine getirilmesiyle sınırlı değil, aynı zamanda aynı inanç ve aynı değerler etrafında toplanan bir cemaatin, İslami esaslara uygun toplumsal düzeni inşa etme zorunluluğudur. Bu zorunluluk, İslami bir toplumsal düzeni hayata geçirmek ve “İyiliği emredip kötülükten sakındırma” görevini üstlenebilen organize bir birliği, disiplini ve dayanışmayı gerektirmektedir.⁵⁰ Hizbullah bu birliği ve disiplini, tüm faaliyetlerinin temeline oturttuğu Asr ve Hucurat surelerinin esaslarını örnek alarak sağlamaktadır.⁵¹ Nitekim Asr Suresi’nde, geçen zamana ve dünyevi hayatın geçiciliğine dikkat çekerek, insana çalışmak için verilen sürenin ve fırsatın doğru değerlendirilmesi gerektiğine inanılmaktadır. Hizbullah, modern dönemde toplumsal ahlaka dikkat çekerek tüm insanlığın ziyanda ve hüsranda olduğunu düşünmektedir. Ancak, Allah’a iman edenler, iyi ve doğru iş yapanlar, birbirine hakkı ve sabrı tavsiye edenler bundan istisna tutulmaktadır.⁵² Hucurat Suresi ise Müslümanların toplumsal ahlak ve edep ilkelerini belirten bir suredir. Surede Müslümanların birbirlerine karşı sorumlulukları vurgulanır. Bunlar, Allah’a ve peygambere karşı riayet edilmesi gereken saygı, kendi aralarında ve toplum ilişkilerinde takınmaları gereken ahlaki tavırlar özellikle dürüstlük, kardeşlik ve eşitlik gibi ilkeler öne çıkarılır.⁵³ Dolayısıyla, Hizbullah gibi yapılanmalar, belirledikleri örgütsel amaçlarını gerçekleştirmek için kendilerince dini söylemlerle meşrulaştırılmış bir kolektif işbirliği inşa ederler.⁵⁴ Örgüt için bu işbirliği üç aşamalı süreçten oluşmaktadır. Birinci aşama, İslami mücadeleye çağıran tebliğ (propaganda) ve davet dönemidir. İkinci aşama, davet ve tebliğ yoluyla ikna edilen kitlenin örgütlenerek bir araya geldiği topluluk (cemaat) aşamasıdır. Üçüncü aşama ise kitlesel desteği sağlayan örgütün, şiddeti çeşitli şekillerde uyguladığı silahlı mücadelesi (cihad) aşamasıdır.⁵⁵ Hizbullah, hedeflerine ulaşmak için şiddeti meşru bir araç olarak benimsemiş ve bu yolda hayatını kaybeden örgüt militanlarının kanlarının boşa gitmeyeceğine inanmıştır.⁵⁶ Bu anlayış doğrultusunda, örgütün temel sloganı, Hizbullahi yolda mücadelede “*şehadete kadar cihad*” olarak ifade edilmiştir.⁵⁷ Örneğin, Hizbullah’ın ölen militanlarına yönelik yazdığı şu dizelerle, şehadet ve cihad kavramını kutsallaştırmaktadır:

*“Şehidlerin kanları diriltir çok canları
Uyarır insanları korkutur hunharları*

⁴⁷ Amir Taheri, *Holy Terror: The Inside Story of Islamic Terrorism* (Sphere Books, 1987), 213.

⁴⁸ Aras ve Bacık, “The Mystery of Turkish Hizballah”, 152.

⁴⁹ İlhami Güler, “Kur’an’da ‘Cihad’ın Teoloji-Politiği”, *İslamiyat* V, sy 1 (Ocak 2002): 79.

⁵⁰ M. Aliyê Xerzi, “Hizbullahi Bakış (Yazı Dizisi): IV”, Huseyni Seveda, 16 Mayıs 2008, http://www.huseyniseveda.biz/articles.php?article_id=49. (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2025)

⁵¹ Kılıç, *Tespihin İpi Koptu*, 183.

⁵² Abdulvehhab Öztürk, “Asr Sûresi”, Sorularla İslamiyet, 09 Şubat 2006, <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/asr-suresi>. (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2025)

⁵³ “Hucurât Suresi”, Diyanet İşleri Başkanlığı, erişim 04 Kasım 2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/49-hucurat-suresi>. (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2025)

⁵⁴ Ali Çağlar, “Terör ve Örgütlenme”, *Amme İdaresi Dergisi*, Eylül 1997, 124.

⁵⁵ Mustafa Peköz, *İslamcı Cumhuriyete Doğru: Türkiye’de Siyasal İslamın Dünü Bugünü Yarını* (İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009), 318.

⁵⁶ Atalar, “Hizballah of Turkey”, 320.

⁵⁷ Kılıç, *Tespihin İpi Koptu*, 182.

*Şüheda bahçesinde her gün, bir lale açar
Hakikat cephesinde kafir müminden kaçır
Ümmetin kandilidir, müminin umududur
Muhammedin gülüdür korkutur hunharları
Şüheda bahçesinde her gün, bir lale açar
Hakikat cephesinde kafir müminden kaçır
Şehidlerin kervanı aydınlatır her yanı
Allah'a satar canı korkutur hunharları’’⁵⁸*

Bu yönüyle Hizbullah için esas nokta, davalarının doğruluğu ve mücadelenin içeriğidir, dünyevi başarılar değildir. Örgüt için önemli olan, kişinin hayatını ne uğruna, hangi amaç için canını feda ettiğidir. Bu inanç doğrultusunda şekillenen Hizbullah, Güneydoğu’da özellikle Batman, Diyarbakır ve Mardin gibi şehirlerde ciddi bir örgütlenme sağlamış ve geçen on yıllık süreçte tebliğ ve taban çalışmaları sonucunda yaklaşık 20 bin kişilik militan gücü oluşturmuştur.⁵⁹ Bu örgütlenmede açık bir şekilde erkek egemenliğinin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Örgüt militanlarının tamamına yakın (%98) erkek olduğu tespit edilmiştir. Kadın katılımının sınırlı tutulması ve sorumluluk verilmemesinin temel sebebi, Hizbullah’ın etkin olduğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki toplumsal normlarla birlikte, örgütün kadının ev dışında ve faaliyette bulunmasının uygun olmadığını düşünmesidir. Bir diğer sebebinin ise, örgütün kadın kollarının henüz yeni kurulması ve bu yüzden katılımın düşük olmasıdır.⁶⁰ Hizbullah militanları, örgüt için önemli bir gelir kaynağı görevi görmektedir. Örgüt, mensubu olan üyelerinden gelirlerinin aylık yüzde onunu aidat olarak vermeyi zorunlu hâle getirmiştir. Hizbullah için üyelerinin mesleği, ekonomik durumu fark etmeksizin tüm yandaşlarından bu aidat alınmaktadır.⁶¹ Yine gelir kaynakları arasında, “zekat, aidat, infak” adı altında halktan gönüllü olarak ya da tehdit yoluyla para toplayarak bir nevi vergi almaktadır. Örgüt, istenilen paraların verilmemesi halinde de ölüm cezası uygulamaktadır.⁶² Bununla birlikte, fidye için adam kaçırma eylemlerine de girişmiş ve para toplamak için 1999’un son altı ayında 200’den fazla iş adamını kaçırmak için gelir elde etmeye çalışmıştır.⁶³ Hizbullah için militan kazanma ve devşirme kaynağında camiler en önemli merkezi alanını oluşturmaktadır.⁶⁴ Bu durumun öncelikli nedeni, camilerin kutsal mekânlar olmasından dolayı devlet yetkilileri tarafından diğer alanlara göre nispeten denetimi daha zayıf olmasıdır. Ek olarak, kimi camilerde görev yapan bazı imamlarının radikal fikirlere sahip kesimlerle örtük bir ilişki içinde olması örgütlenme için uygun zemini de sağlamıştır.⁶⁵ Bu anlamda Hizbullah, devletin söz konusu

⁵⁸ İslam Ümmetinin Sesi, “Şehidler Kervanı 1 | ‘Şüheda Bahçesi’, Şehidler Kervanı Serisinden 99 Şiir”, 18 Eylül 2014, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <http://www.susaningulleri.biz/Sehidler-Kervani-1-200>.

⁵⁹ Faraç, *Hizbullah’ın Kanlı Yolculuğu*, 53; Ozeren ve Van De Voorde, “Turkish Hizballah”, 81.

⁶⁰ Niyazi Ekici, M. Alper Sözer, Selçuk Atak, “İdeoloji ve Örgütsel Yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de DHKP/C ve Hizbullah Örneği”, *Uluslararası Güvenlik Terörizm Dergisi*, 2010, 45.

⁶¹ Demirel, *Hizbullah*, 104.

⁶² Çitlioğlu, *Tahran-Ankara Hattında Hizbullah*, 227.

⁶³ Olga Levitsky, “In the Spotlight: Turkish Hezbollah”, *Center for Defense Information*, 2003.

⁶⁴ Hizbullah için camiler, hem tebliğ ve cemaatleşme faaliyetlerinin yürütüldüğü hem de özellikle 1994-1996 yılları arasında yatsı namazlarından sonra teorik ve fiziksel eğitimlerini gerçekleştirdiği en önemli mekânları olmuştur. Ayrıca, 1992-1999 yılları arasında camileri örgütün kontrolüne teslim etmeyen 15 imamın öldürüldüğü tespit edilmiştir. Diğer taraftan, camiler örgüt için sadece üstteki toplanma alanları değil, aynı zamanda yeraltında sorgulama faaliyetlerinin yapıldığı ve sığınak olarak kullanılan alanlar olmuştur. Bkz: Hürriyet, “Köy mezarlığını ‘şehitlik’ yaptılar”, 07 Temmuz 1999, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/koy-mezarligini-sehitlik-yaptilar-39089848>; Hürriyet, “İmamın sığınağı”, 01 Mart 2000, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/imamin-siginagi-39136993>; Milliyet, “Cami altında sığınak”, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, 08 Nisan 2000, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/cami-altinda-siginak-5324784>.

⁶⁵ Peköz, *İslamcı cumhuriyete doğru*, 320.

alanlardaki denetim zafiyetinden yararlanmayı çok iyi bilmiştir. Örgüt, özellikle devlet kadrosu içindeki ‘fahri imamlık’ müessesesinden istifade etmiştir.⁶⁶ Bölgedeki camilerde Hizbullah’ın ağırlık kazanmasıyla, PKK’nın bulunduğu camilerde de Hizbullahçı imamlar görev yapmaya başlamıştır. Örneğin, Batman il merkezindeki 60 camiden 40’ında Diyanet’e bağlı kadrolar yerine Hizbullah taraftarlarının çoğunluğu oluşturduğu isimler yer almıştır. Dolayısıyla, bu camilerin büyük bir kısmında fahri imamlar görev yapmakta ve bu imamlar aracılığıyla örgüt, eylemlerde kullanacağı militanlar devşirmektedir. Özellikle, bölgedeki medrese kültüründen kaynaklı olarak 13-15 yaşlarındaki dini eğitim alması için gönderilen çocuklar militan olarak yetiştirilmiştir.⁶⁷ Hizbullah bu ortamlarda militan kazanmak için yürüttüğü propaganda faaliyetlerinde, Türkiye Cumhuriyeti’nin yönetim biçimi İslam’a uygun olmadığını, dolayısıyla mevcut laik sistemin reddedilmesi gerektiği düşüncesini savunmaktadır. Örgüt, Türkiye’de İslami bir düzen için şeriat devletinin kurulması gerektiğini, şeriatı sağlayabilecek tek yapılanmanın da kendisi olduğunu iddia etmektedir.

Hizbullah’ın şiddetli eyleme geçişindeki en temel etkenlerden biri, bölgedeki en büyük rakibi olan kendi tanımlamasıyla “*Partiya Kafirin Kurdistan*” (Kürdistan Kafir Partisi) olarak adlandırdığı PKK olmuştur.⁶⁸ Her iki örgüt arasındaki gerilimin 1980’li yıllarda başladığı, 1990’larda ise çatışmaların arttığı dönem olmuştur.⁶⁹ Bu gerilimin temel sebebinin her iki örgütünde aynı bölgede faaliyet göstermesi ve aynı kaynaklardan özellikle cami, okul gibi halka açık alanlardan militan devşirmesidir. Dolayısıyla, birbirlerini bu alanlardaki çalışmalarını engellemekle suçlamışlardır.⁷⁰ Bir diğer neden ise, örgütlerin karşılıklı ithamları olmuştur. Hizbullah, PKK’yı komünizme hizmet etmek, Müslümanları öldürmek, Müslüman Kürtleri bölmekle ve Ermenilerle işbirliği yapmakla suçlarken, PKK ise Hizbullah’ı devletle işbirliği yapmakla ve devletin Hizbullah’ı kendilerini yok etmesi için araçsallaştırarak bir “son koz” olarak kullandığını iddia etmiştir.⁷¹ Hizbullah, bu süreçte sadece PKK ile sorun yaşamamış, 1980’li yıllarda örgütün merkezini Batman’dan Diyarbakır’a taşıdıktan bir süre sonra bölgedeki diğer İslamcı gruplarla da gerilim yaşamıştır. Bunlar arasında en dikkat çeken “*Menzil grubu*” ya da diğer adıyla “*Fidan Güngör ve çevresi*” olmuştur. Bir dönem cami faaliyetleri, sohbet grupları çalışmaları yürüten bu iki grup, İslami kesimin kitap, dergi vb. kültürel ihtiyaçlarını karşılamak ve Müslümanların buluşma adresi olmak amacıyla 1983 yılında Hüseyin Velioglu’nun İlim Kitabevini ve Fidan Güngör’ünde Menzil kitabevini kurmasıyla birbirinden

⁶⁶ Tuncay Özkan, “Ölüm makinesi Hizbullah”, tuncayozkan.com, 04 Temmuz 1999, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://tuncayozkan.com/olum-makinesi-hizbullah/>.

⁶⁷ “Hizbullahçı imamları belirlemiştik”, Milliyet, 09 Şubat 2000, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/hizbullahci-imamlari-belirlemistik-5330865>. Ayrıca Bkz: Medrese sistemi, Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar Kürt toplumlarında dini ve kültürel yaşamlarında etkili olmuştur. 1924’tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler resmî olarak kapatılmış olsa da Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde bazıları gizli bir şekilde yer altında faaliyetlerine devam ederek geleneksel dini eğitimleri sürdürmüştür. Nitekim, Hizbullah lideri Hüseyin Velioglu’da medrese eğitimi almış bir isimdir. Bkz: Mustafa Gürbüz, *Rival Kurdish Movements in Turkey. Transforming Ethnic Conflict* (Amsterdam University Press, 2016), 117; “Dünden bugüne hizbullah akli ve ‘Devlet akli’ İki gerçeklik çarpışıyor”, Rûpela nû, 26 Haziran 2023, <https://www.rupelanu.org/dunden-bugune-hizbullah-akli-ve-devlet-akli-iki-gerceklik-carpisiyor-26682h.htm>. (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2025)

⁶⁸ Fuat Akyol, “Hangi Hizbullah?”, *Aksiyon*, 22 Ocak 2000, Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://web.archive.org/web/20130811180940/http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5764-26-hangi-hizbullah.html> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2025)

⁶⁹ Mehmet Kurt, “A Conversion to Civil Society? The Incomplete Reconfiguration of the Hizbullah Movement in Turkey”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 22, sy 6 (Kasım 2020): 6.

⁷⁰ Kılıç, *Tespihin İpi Koptu*, 165.

⁷¹ Gale, *Extremist Groups*, 835-36; Çelik, ““Keep Your Mouth Shut in the Day and Your Door Shut at Night.””, 48.

ayrılmıştır.⁷² Bu ayrışmanın temelinde, İslami rejime ulaşmak için verilecek mücadele yönteminin nasıl olması gerektiği konusundaki fikir ayrılıkları olmuştur.⁷³ Velioğlu, silahlı mücadeleyi savunurken, Menzil grubu lideri Fidan Güngör ise Hizbullah'ın tebliğ ve davet çalışmalarının devam etmesi gerektiğini, örgütün şiddetli mücadele için yeteri kadar güçlü olmadığını ifade ederek erken olduğunu savunmuştur.⁷⁴ Güngör henüz 'erken' olduğunu düşüncesini, "örgütlenme ve öncü kadro" oluşturma gerekliliği üzerine inşa ettiği teorisine dayandırmıştır. Ona göre hareketin ilk aşamasının az sayıda Müslümanın özel bir gayret ve çabayla eğitilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu kadroların, ileri dönemlerde öncü görevleri üstlenecek olması özellikle eğitim, ahlak, amel konusunda sağlıklı yetişmeleri, baskı görmemeleri ve başlangıçta fark edilmemesi önemli bir gerekliliktir. Böylece, İslam düşmanı olan kişilerin bu hazırlık sürecinden haberdar olmamaları bir fayda sağlarken, kadronun korunması ve belirli niteliğe ulaşmasını şart olarak görmüştür.⁷⁵ Ayrıca Güngör, Velioğlu'nu dini bilgi birikimi bakımından yetersiz bulmakla eleştirirken, Velioğlu ise Güngör'ü İran ve Kürt milliyetçiliğine yakın olmakla suçlamıştır.⁷⁶ İki hareket arasındaki bu suçlamalar şiddet eylemlerine evrilmiş ve bu süreçte en fazla kayıp veren kesim Menzil grubu olmuştur.

3. Örgütün Eylemleri

Türkiye'de Hizbullah gibi radikal İslamcı yapılanmaların şiddet eylemlerini ve hedef seçimlerini meşru göstermelerini sağlayacak iki temel çıkarım söz konusudur. İlk olarak, bu yapılanmalar tek tipçi ve katı bir din anlayışına sahiptir. Kendilerini İslam'ın toplumsal alanda yayılmasının tek öncüsü ve tek hakiki temsilcisi (fırka-i naciye) olarak görmüşlerdir.⁷⁷ Bu anlayış, kendi yapılanmalarına katılmayan ve bağlılık göstermeyen diğer İslami ve seküler kesimleri dışlayarak yaşam hakkı tanımamalarının başlıca nedenlerinden biridir.⁷⁸ Örgüt, öldürme yetkisini Kur'an'dan aldıklarını savunarak, Kur'an'ı Kerim'deki "*Âl-i İmrân 4, Mâide 95, İbrahim 47, Zümer 37, Secde 22, Zuhuruf 41, Duhân 16, Mücâdele 19-22, Tevbe 111, Muhammed 3-4*" gibi surelerdeki ayetlere dayandırmaktadır.⁷⁹ İkinci olarak, kişi ve grupları araçsallaştıran pragmatik bir yaklaşımdır. Hizbullah'a göre, örgütün gelişimine ve ilerleyişine doğrudan faydalı olmayan her şey, bir sorun olarak değerlendirilmektedir. "*Eğer çözümün bir parçası değilsen, sorunun bir parçasısın*" mantığı ile yaklaşan örgüt, kendisine hizmet etmeyen kişi ve grupları egemen gücün yararına çalışan ve yerleşik sistemi onaylayan unsur şeklinde görmüştür.⁸⁰ Bu nedenle, Hizbullah için bu unsurlar saf dışı edilmesi gereken düşman konumuna yerleştirilmiştir. Nitekim Hizbullah için mahkeme belgelerinde örgütün benimsediği sekiz temel ilke olduğu ifade edilmiştir. Bunların en başında gelen "*Ulemanın ümmete önderliği*" ilkesiyle, örgüt içinde dini bilgiye sahip kişilerin örgüt üyelerine eğitim vermesidir. Bu eğitimin ardından, "*düşmanın belirlenmesi ve bakışların düşman üzerinde yoğunlaştırılması*" ilkesiyle potansiyel hedefler belirlenmekte ve "*bütün enerjileri düşmana direniş noktasında yığma*" ilkesiyle örgütün tüm gücü, imkânları ve militanlarının dikkatini

⁷² Mehmet Kurt, *Din, şiddet ve aidiyet: Türkiye'de Hizbullah* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 49; "Menzil Grubunun Tarihçesi Hakkında Kısa Bilgi", Hüseyini Sevdam, Erişim tarihi: 21 Ekim 2025, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/menzil-grubunun-tarihcesi-hakkinda-bilgi.htm>.

⁷³ Levitsky, "In the Spotlight".

⁷⁴ Azimet Dogan, "Social Characteristics for Militancy: The Case of Turkish Hezbollah" (Doctoral, Durham University, 2016), 10.

⁷⁵ Güngör, *Teoriden Pratiğe İslami Hareket*, 20.

⁷⁶ Avcı, *Entrikalar ağında Kürt buhranı*, 154; Demirel, *Hizbullah*, 140.

⁷⁷ İslam dininde Fırka- Naciye, İslam'ın esaslarını en açık şekilde uygulayan ve kabul eder kurtuluşa eren, büyük topluluk, cemaat anlamına gelmektedir. Bkz: "Fırka-i Naciye", Sorularla İslamiyet, 12 Şubat 2006, Erişim tarihi: 21 Ekim 2025, <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/fırka-i-naciye>.

⁷⁸ Mehmet Yanmış, *Yakın Dönemde Kürtler: Kimlik, Din, Gelenek* (2017), 189.

⁷⁹ Özkan, "Ölüm makinesi Hizbullah".

⁸⁰ Kılıç, *Tespihin İpi Koptu*, 271-72.

sadece düşmanla mücadeleye toplamaktadır.⁸¹ Örgütün düşman tanımı, yalnızca kâfir olarak nitelendirdikleri kişilerle sınırlı olmamış, kendi spesifik inançlarını ve örgütsel bağlılıklarını benimsemeyen tüm kişi ve grupları da kapsamıştır. Dolayısıyla, bu kişi ve gruplarla şiddet yoluyla mücadele etmek meşru görülürken, “*Tanrı için kin besleyip öç almak*” ve “*Savaş için hazırlık yapmak ve taktik geliştirmek*” zorunlu bir gereklilik olarak görülmektedir.⁸² Örgütün bu düşman odaklı yaklaşımının ilk hedefi, kendisine rakip olarak gördüğü PKK olmuştur. Hizbullah’a göre, PKK’nın milliyetçi/Marksist ideolojisi ve ayrılıkçı amaçları, kendisinin kurmaya çalıştığı İslam devleti ve ümmet birliği idealine aykırı düşmektedir.⁸³ Dolayısıyla, iki örgüt arasındaki ilk gerilim, PKK’nın bölgede İslami grupların güçlenmesinden duyduğu rahatsızlık sonucunda, İslami gruplara yakın gençlere saldırılarıyla başlamıştır. Şırnak’ın İdil ilçesinde, 17 Mayıs 1991’de İlim grubuna mensup Şerif Karaaslan’ın evine yapılan baskında anne ve babasının öldürülmesi iki örgüt arasındaki çatışmaların ilk dönüm noktası olmuştur.⁸⁴ Bunun üzerine Hizbullah, misilleme olarak 3 Aralık 1991’de PKK’nın bölgedeki üst düzey liderlerinden Süryani asıllı Mihail Bayro’yu öldürerek şiddet sarmalını başlatmıştır.⁸⁵ Hizbullah, PKK’nın kendisine yönelik her eylemine üç eylemle karşılık vermiş, 1991-1995 yılları arasında toplam 700 kişi hayatını kaybetmiş ve bunların 500’ü Hizbullah, 200’ü PKK mensubudur.⁸⁶ Örgüte göre, birkaç yıl süren çatışmada iki örgütte ağır darbeler almış ve herhangi bir anlaşma olmadan zımnî bir çatışmasızlık zemini oluşmuştur.⁸⁷

Hizbullah’ın eylemlerindeki ikinci grup kendisinden ayrılan Menzil grubu olmuştur. İlim grubu lideri Hüseyin Velioğlu ve Menzil grubu lideri Fidan Güngör’ün birbirini suçlayıcı ve şiddet yoluyla tasfiye etme girişimleri, Güngör ve yanındaki koruması Sebahattin Talayhan’ın 11 Eylül 1994’ kaçırılıp öldürülmesiyle zirveye ulaşmıştır.⁸⁸ Menzil liderinin doğrudan hedef alınmasının temelinde, öncelikli hedeflerin farklı olmasıdır. Velioğlu, öncelikli düşman olarak PKK’yı görürken, Güngör “*Ana hedefimiz İslâm devleti kurmak ve bu tağuti rejimi devirmek*” şeklindeki söylemiyle doğrudan devleti hedef almış ve Velioğlu’nun öncelikli hedefiyle doğrudan çelişmiştir.⁸⁹ Bu süreçte, İlim ve Menzil arasındaki çatışmalarda 300’den fazla kişi hayatını kaybetmiştir.⁹⁰ Güngör dışında, Hizbullah’ın temellerinin atılmasında yer alan Ubeydullah Dalar ve İhsan Yeşilırmak da aynı akıbete uğramıştır. Dalar, her ne kadar İlim-Menzil çatışmasına karışmamış olsa da Velioğlu, prestij açısından kendisine rakip olarak görmesi nedeniyle infazı için fetva vermiştir. Dalar, 1993’te sabah namazı sırasında dövülerek

⁸¹ Diğer esaslar ise “teşkilat çemberinin kırılması” yani örgütün toplumla etkileşim halinde olması gerektiği, “ümmele çalışma hürriyetinin verilmesi ve girişimlerinin teşvik edilmesi”, “ölçü düşmana karşı direnişte çalışma” olması, “Mukaddes vahdetler”in sağlanması ve “Hizbullahi kültürün özelliklerinin bilinmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Bkz: Faraç, *Hizbullah’ın Kanlı Yolculuğu*, 36.

⁸² Özkan, “Ölüm makinesi Hizbullah”; Gale, *Extremist Groups*, 837.

⁸³ John T. Nugent, Jr., *The Defeat of Turkish Hizbullah as a Model for Counter-Terrorism Strategy.* MERIA 8, sy.1, (March 2004)70.

⁸⁴ Altan Tan, *Kürt Sorunu Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*, 4. bs (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 488; Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 227.

⁸⁵ Varol, Yılmaz ve Tutar, *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*, 267.

⁸⁶ NTV, “Hizbullah televizyon kuruyor”, 06 Ocak 2011, Erişim Tarihi:22 Ekim 2025, [⁸⁷ “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi –9”, Hüseyin Sevdâ, 13 Mart 2013, Erişim tarihi:22 Ekim 2025, \[http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=494\]\(http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=494\).](https://www.ntv.com.tr/turkiye/hizbullah-televizyon-kuruyor,YiPqFOPFV0yr5v8G-5-fUQ; Çiçek, Hangi Hizbullah, 131.</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁸⁸ “Kocaeli’de ceset bulunamadı”, NTV, 13 Mayıs 2000, Erişim tarihi:22 Ekim 2025, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/4971.asp>.

⁸⁹ Rûpela nû, “Dünden bugüne hizbullah aklı ve ‘Devlet aklı’ İki gerçeklik çarpışıyor”.

⁹⁰ Yahya Kocoglu, “Hizbullah: The Susurluk of the Southeast”, Turkish Daily News, 26 Ocak 2000, Erişim Tarihi: 23 Ekim 2025, http://www.turkishdailynews.com/old_editions/01_26_00/dom.htm.

öldürülmüştür. Menzil grubuna yakın olan “Fecir” Grubu’nun lideri İhsan Yeşilırmak ise 1994’te Batman’da öldürülmüştür.⁹¹

Hizbullah’ın eylemlerindeki üçüncü grup kendisine muhalif olan seküler kesimler ve kendi içinden ayrılmak isteyen bazı sembolik isimler olmuştur. Bu sembolik isimlerden biri, “İslamcı Feminist” yazar olarak bilinen ve ölümü kamuoyunda geniş yankı uyandıran Konca Kuriş’tir. Kuriş, bir zamanlar Hizbullah çevresinde yer almış, ancak örgütün dogmatik Kur’an yorumlamaları fikirleriyle uyuşmadığı için ayrılmıştır.⁹² Nitekim Kuriş, “*Kuran’ın Türkçe okunması*” ve “*kadınların da cenaze namazı kılması gerektiği*” gibi “*radikal İslamcıların aykırı*” kabul ettiği görüşleriyle tanınmıştır. Kuriş’in özellikle röportajlarında “*Örtünmek şart değil*”, “*Hadislerle yola çıkmak yanlış*”, “*Anlamadığınız bir dille dua etmenin faydası yok*” açıklamalarıyla hem örgütün hem de kamuoyunun dikkatini çekmiştir.⁹³ Kuriş, 16 Temmuz 1998’de Mersin’deki evinden 3 maskeli kişi tarafından kaçırılmış, 19 Temmuz 1999’da Hizbullah tarafından basın ve emniyet birimlerine gönderilen bir faks yoluyla sorgulanarak öldürüldüğü duyurulmuştur.⁹⁴ Kuriş ile benzer akıbete sahip olan bir diğer isim, Kürt İslamcı çevrede etkili olan Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı Başkanı İzzettin Yıldırım’dır. Yıldırım, 29 Aralık 1999’da Hizbullah tarafından kaçırılmış ve 28 Ocak 2000’de Kartal’da ölü bulunmuştur. Yıldırım’ın kaçırılması, özellikle İslamcı çevrede büyük toplumsal yankı uyandırmıştır. Kaçırılmasının temel sebepleri arasında, Hizbullah’ın “*İslami çevrelerde “bir numara”* olmak, diğer cemaat ve tarikatlara “*gözdağı vermek*” ve farklı İslami sesleri tasfiye isteğidir. Nitekim örgütün sorgulamasında Yıldırım, “*Sizin yolunuz yanlış. Beraber olmayı kabul etmiyorum*” diyerek örgütün ideolojisini ve eylem stratejisini reddetmiştir.⁹⁵ Ayrıca, Zehra Vakfı’nın Nur cemaatine yakın ve Risale-i Nur öğrencilerinin toplandığı merkez olması ve Yıldırım’ın Kürt kökenli olup bölgede güçlü bir isim olması nedeniyle doğrudan hedef haline geldiği düşünülmektedir.⁹⁶

Hizbullah’ın kamuoyunda ses getiren bir diğer eylemi ise, kendisine muhalif olarak gördüğü haftalık sol dergi 2000’e Doğru’nun muhabiri Halit Güngen’in 18 Şubat 1992’de derginin Diyarbakır bürosunda öldürülmesidir. Güngen, öldürülmesinden iki gün önce “*Hizbullah Çevik Kuvvet Merkezinde Eğitiliyor*” başlıklı kapak haberiyle hem örgüte hem de emniyet güçlerine yer vermiştir.⁹⁷ Bu haber, Hizbullah lideri Hüseyin Velioğlu’nun isminin ve ilk kez fotoğrafının yayınlandığı, ayrıca geçmişi ve diğer İslami çevrelerle ilişkisine yer veren önemli bir belge olmuştur.⁹⁸ Hizbullah, “*İslam devrimi için her yol mübah*” mantığıyla gerçekleştirdiği şiddet eylemlerinde başvurduğu çeşitli yöntemler şöyle sıralanmıştır: “*Silahlı Saldırı, Kundaklama, Satırla Vurma, Zincir ve Kezzap Kullanma, Adam Kaçırma, Darp/Dövme, Tehdit, Propaganda Amaçlı Eylemler, Sorgulama, Yol Kesip Silahla Tarama, İntihar Eylemi*” gibi yöntemler

⁹¹ Demirel, *Hizbullah*, 50.

⁹² Kurt, *Din, şiddet ve aidiyet*, 263.

⁹³ “Hizbullah tehdit ediyordu”, *Hürriyet*, 18 Temmuz 1998, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hizbullah-tehdit-ediyordu-39029391>; “Konca Kuriş olayına yanıt aranıyor”, *İslamiyet Gerçekleri*, 08 Ağustos 2003, Erişim tarihi:23 Ekim 2025 <http://islamiyetgercekleri.org/cumhuriyeth.html>.

⁹⁴ *Hürriyet*, “Ürperten bildiri”, 20 Temmuz 1999, Erişim tarihi:23 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/urperten-bildiri-39092182>.

⁹⁵ “Mahalleliye et de dağıtmışlar”, *Milliyet*, 20 Ocak 2000, Erişim tarihi:23 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/mahalleliye-et-de-dagitmislar-5332821>.

⁹⁶ Ahmet Taşgetiren, “Yeni bir yargısız infazlar dönemi mi?”, *Yeni Şafak*, Yeni Şafak, 07 Ocak 2000, Erişim tarihi:23 Ekim 2025, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmet-tasgetiren/yeni-bir-yargisiz-infazlar-donemi-mi-45555>.

⁹⁷ Çiçek, *Hangi Hizbullah*, 11; Human Rights Watch, “What Is Turkey’s Hizbullah?”, *Human Rights Watch*, 16 Şubat 2000, Erişim Tarihi:24 Ekim 2025, <https://www.hrw.org/report/2000/02/16/what-turkeys-hizbullah/human-rights-watch-backgrounder>.

⁹⁸ “Hizbullah Çevik Kuvvet Merkezinde Eğitiliyor”, *2000’e Doğru*, 16 Şubat 1992, 8-12.

kullanmışlardır.⁹⁹ Örgütün eylem stratejisi olarak en çok tercih ettiği eylemi “silahlı saldırı” biçimi olmuştur.¹⁰⁰

4. Örgütün Çöküşü

Türkiye’de kendisine muhalif gördüğü her kesime yönelik yüzlerce ‘faili meçhul’ cinayet, kaçırma ve işkence eylemleriyle varlık gösteren Hizbullah, özellikle 1990’lı yıllarda başlayan PKK ile mücadelesiyle devletin bölgedeki politikasına uygun pratik bir hat izlemiştir.¹⁰¹ Bu durum, örgütün devletin kontrolünde olduğu veya devletin örgüte göz yumduğu gibi iddiaları beraberinde getirmiştir.¹⁰² Nitekim, Hizbullah eylemleriyle ilişkili olduğu iddia edilen faili meçhul cinayet dosya sayısının, Adalet Bakanlığı verilerine göre 17 bin 547’ye ulaştığı tespit edilmiştir.¹⁰³ Dolayısıyla, örgütün 2000 yıllara gelindiğinde büyük bir tehdide dönüşmesi, örgüt-devlet ilişkisinde bir kırılma noktası oluşturmuş ve örgüte yönelik ağır darbelerin gerçekleştirildiği bir süreci başlatmıştır. Bu çerçevede, 1992-2000 yılları arasında Hizbullah’a yönelik 1722 operasyon düzenlenmiş, bu operasyonlarda 6416 kişi gözaltına alınırken 2666 kişi tutuklanmıştır.¹⁰⁴ Emniyet kayıtlarına göre Hizbullah üyeleri, 1996 yılında 10, 1997’de 22, 1998’de 18 ve 1999’da 28, 2000’de 7, 2001’de 9 ve 2002’de ise 2 olaya karıştığı tespit edilmiştir. Böylece, 1996-2002 Mart ayı arasında toplamda 96 olayda Hizbullah mensubu yer almış ve aynı dönemde 8.978 örgüt üyesi yakalanmıştır.¹⁰⁵ Örgüte yönelik asıl darbe, 12 Mart 1999’da polise teslim olan Hizbullah’ın arşiv ve sorgulama görevlisi Abdülaziz Tunç’un verdiği bilgilerle gerçekleşmiştir. Tunç’un ifadesi doğrultusunda örgütün büyük bir ciddiyet ve titizlikle hazırladığı arşivinin büyük bir kısmı 14 Mart 1999’da Mardin’de emniyet birimleri tarafından ele geçirilmiştir.¹⁰⁶ 17 Ocak 2000’de İstanbul Beykoz’da bir villaya düzenlenen operasyonda ise örgüt lideri Hüseyin Velioğlu öldürülmüş ve Askeri Kanat Sorumlusu Edip Gümüş ve Marmara Bölge sorumlusu Cemal Tutar sağ ele geçirilmiştir.¹⁰⁷ Hizbullah’a yönelik operasyonlar sonucunda, örgüt militanları ya tutuklanmış ya yer altına çekilmiş ya da İran ve Kuzey Irak’a kaçmıştır.¹⁰⁸ Bu dönemde örgütün emniyet güçlerine yönelik tek eylemi 24 Ocak 2001 tarihinde Diyarbakır Emniyet Müdürü Ali Gaffar Okkan’a yapılan suikast eylemi olmuştur.¹⁰⁹ Eylemin Beykoz operasyonunun yıl dönümünden bir hafta sonra gerçekleştirilmesi olayın bir intikam olduğunu göstermiştir. Bu olay dışında herhangi bir saldırı eylemi olmayan Hizbullah, dağılan yapısını toparlama sürecine girmiştir.

Velioğlu’nun 2000 yılında ölümünden sonra örgütün yeni lideri İsa Altsoy olmuş, örgüt kendi içinde köklü değişiklik ve dönüşüm sürecini başlatmıştır. Bu süreç Hizbullah’ın şiddet odaklı

⁹⁹ Özkan, “Ölüm makinesi Hizbullah”; Peköz, *İslamcı cumhuriyete doğru*, 322.

¹⁰⁰ Demirel, *Hizbullah*, 90.

¹⁰¹ Peköz, *İslamcı cumhuriyete doğru*, 327.

¹⁰² Çakır, *Derin Hizbullah*, 88; Aras ve Bacık, “The Mystery of Turkish Hizballah”, 154; Atalar, “Hizballah of Turkey”, 308.

¹⁰³ “20 yıl önce ‘sahneye çıktı’”, *Milliyet*, 25 Ocak 2000, Erişim tarihi:24 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/20-yil-once-sahneye-cikti-5332306>.

¹⁰⁴ NTV, “Hizbullah’ın çöküş tarihçesi”, 28 Ocak 2015, Erişim tarihi:24 Ekim 2025, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/4785.asp>.

¹⁰⁵ “Türkiye Geneli Terör Olayları İstatistiği”, Terörle Mücadele ve Harekat Dairesi Başkanlığı, 08 Ekim 2003, Erişim Tarihi:24 Ekim 2025, <https://www.egm.gov.tr/temuh/terorgrup1.html>.

¹⁰⁶ Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?* (New York: Palgrave Macmillan US, 2008), 193.

¹⁰⁷ Gareth Jenkins, *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?* (New York: Palgrave Macmillan US, 2008), 193; Sabah, “Velioğlu’nun son 5 dakikası”, 19 Ocak 2000, Erişim tarihi:24 Ekim 2025, <https://arsiv.sabah.com.tr/2000/01/19/g01.html>.

¹⁰⁸ Kurt, “A Conversion to Civil Society?”, 6; Gale, *Extremist Groups*, 837.

¹⁰⁹ “Diyarbakır’da Suikast”, *Milliyet*, 25 Ocak 2001, Erişim tarihi:25 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/diyarbakir-da-suikast-5292539>.

mücadeleden uzaklaştığı, kendisini kamuoyunda açıklamaya yöneldiği dönem olmuştur. Bu durumun en somut örnekleri Mart 2004'te yayımladığı 256 sayfalık “Kendi Dilinden Hizbullah” kitabı olurken, bir diğeri de 17 Ocak 2012 yılında kamuoyuyla paylaşılan 17 sayfalık ve 37 maddeden oluşan “Hizbullah Manifestosu” olmuştur.¹¹⁰ Söz konusu kitap, örgütün ilk kez kamuoyunun karşısına çıkması ve yaşanan süreçleri kendi söylemiyle dile getirmesi açısından önemli kılmalıdır. Kitapta, Hizbullah’a yönelik eleştiri ve suçlamalara, örgütün kuruluş sürecini ve ideolojisine, ilk kez değerlendirmeye aldığı Kürt sorununa yönelik yaklaşımına, PKK ve Menzil grubu ile yaşanan çatışmaların gerekçelerine ve devlete yönelik bakış açılarına yer verilmiştir.¹¹¹ Bu açıdan bakıldığında, örgütün geçmişte şiddet eylemleriyle ilişkilendirilen kimliğini meşru bir zeminde açıklama ihtiyacı duyduğu bir çalışma olmuştur. Ancak, her ne kadar örgütün kamuoyuyla iletişim kurma isteğini ortaya koysa da Hizbullah’ın hâlâ hiyerarşik, kapalı ve yeraltı örgüt yapısını koruduğunu ve hakkında bilinmeyen birçok unsurun olduğu değerlendirilmesi de yapılmaktadır.¹¹² Velioğlu’nun ölümünden on iki yıl sonra yayımlanan manifestoda ise, örgüt şiddetten ve çatışmalardan uzak yeni bir söylemle hedeflerini devam edeceklerini taahhüt etmiştir. Manifestonun “Hizbullah Cemaatinin Hedefi” başlığında tebliğ ve İslam’a davet çalışmalarının devam edeceği ifade edilmiştir:

*“İslami mücadelede ulaşılacak istenen hedef; Müslüman fert, Müslüman aile, Müslüman toplum ve nihayet İslam’ın toplumsal hakimiyeti ve İslami hükümetin tesisidir. Bu mücadele neticesinde tüm insanların tevhid inancını kabul etmeleri arzu edilmekle ve bunun için tebliğ ve davet yapılmakla beraber, aslolan İslami hakimiyeti sağlamaktır. Hizbullah Cemaati; İslami hükümete giden mücadele sürecinde, İslami tebliğ ve davetin önündeki engelleri kaldırmayı ve herkesin özgürce dini inancını yaşamasını hedefler.”*¹¹³

Örgütün şiddet dolu geçmişiyle kıyaslandığında, bu ifadeler geçmişten farklılaştığını ve tebliğ ve davet olarak bilinen ilk aşamasına geri dönüşünün göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, manifestonun 31. maddesinde, daveti geniş kitlelere ulaştırmak için İslami ilkelerin izin verdiği çerçevede “yapısını ve faaliyetlerini her alanda çağın gereklerine uygun, modern ve yenilikçi bir seviyede” tutacağını belirterek, toplumsal alanda daha görünür ve şeffaf olacağı vurgusu yapılmıştır.¹¹⁴ Örgütün dönüşümü, sadece yapısal ve kamusal alandaki görünürlüğü ile sınırlı kalmamış, aynı zamanda Kürt kimliğine yönelik söylemlerinde de önemli bir dönüşüm gözlenmiştir. Geçmişte daha keskin ümmetçi bir çizgi benimseyen Hizbullah, yayımladığı manifestosunda “Kürt ve Kürdistan Meselesine” dair başlıkta Kürt kimliğinin kolektif haklarına karşı daha duyarlı ve savunmacı bir tutum benimsemiştir.¹¹⁵ Bu yaklaşım, manifestoda geçen şu ifadeyle açıkça yansıtılmaktadır:

“Kürt halkının İslami ve insani haklarının güvence altına alınacağı anayasal çözüm, özerklik, federasyon ve bağımsızlık gibi tüm seçeneklerin tartışılabileceğini düşünmektedir. Halk bu seçeneklerden istediğini kendisi için seçmekte serbesttir. Hizbullah, bu konuda İslami açıdan bir sakınca görmemektedir. Ancak istenilen çözüm, Müslüman Kürd halkının inancına ve

¹¹⁰ Ruşen Çakır, “Hizbullah nihayet sessizliğini bozdu”, 22 Haziran 2004, Erişim tarihi:25 Ekim 2025, <http://www.rusencakir.com/Hizbullah-nihayet-sessizligini-bozdu/304>.

¹¹¹ Çakır.

¹¹² Cengiz Güneş, “Kurdish Political Representation in Turkey -The Changing Context and New Trends”, içinde *The Kurds in the Middle East: Enduring Problems and New Dynamics*, ed. Mehmet Gürses, David Romano ve Michael M. Gunter, Kurdish Societies, Politics, and International Relations (Lanham, Maryland: Lexington Books, 2020), 27.

¹¹³ Hizbullah Manifestosu, “Hizbullah Manifestosu”, 7.

¹¹⁴ Hizbullah Manifestosu, 12-13.

¹¹⁵ Ruşen Çakır, “Hizbullah’tan 33 yıl gecikmeli manifesto”, 18 Ocak 2012, Erişim Tarihi:26 Ekim 2025, <http://rusencakir.com/Hizbullahtan-33-yil-gecikmeli-manifesto/1652>; Hizbullah Manifestosu, “Hizbullah Manifestosu”, 7.

kültürüne uygun düşen ve tüm haklarına kavuşabileceği İslami bir yönetim altında yaşayacağı bir çözümdür.”¹¹⁶

Bu ifadelerden de anlaşıldığı üzere, örgütün Kürt meselesine yönelik yaklaşımında, bağımsızlık, federasyon ve özerklik gibi siyasal statü taleplerini açıkça belirttiğini göstermektedir. Nitekim Mehmet Kurt’un gözlemine göre, 1990’larda Hizbullah yapısının çoğunluğu Kürtlerden oluşmasına rağmen daha evrensel İslamcı kimlik söylemini benimserken, 2000’li yıllardan sonra girdiği legalleşme yolundaki bu dönüşüm sürecinde daha “Kürdi” bir görünüm kazandığını ileri sürmüştür. Kurt’a göre, örgütün bu durumunun bir yönü legalleşen faaliyetlerini temsil ederken, bir diğer yönü de Kürt tabanının mobilizasyonun sağlama görevi görmüştür. Böylelikle Hizbullah, hem Kürt kimliğini daha görünür kılarken, hem de onu İslamcı bir perspektiften de değerlendirmeyi sürdürmüştür.¹¹⁷

Hizbullah, sivil toplum faaliyetlerine yönelerek kamusal alandaki ilk kurumsal deneyimini 11 Eylül 2004 yılında kurulan Mustazaf-ı ile Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği (Mustazaf-Der) ile yaşamıştır. Mustazaf-Der, Hizbullah’ın ilk legal yapılanması olduğu gibi, aynı zamanda “en büyük yardım kuruluşu” olarak kamusal alandaki görünürlüğüne en önemli dinamiği olmuştur. Derneğin, hayırseverlik aktivizmi hem Hizbullah üyeleri için yasal bir şemsiye olmuş hem de kamuoyundaki imajlarını düzeltmek için önemli bir fırsat alanı yaratmıştır.¹¹⁸ Hizbullah, Mustazaf-Der ile birlikte ya derneğin bünyesi altında ya da onunla bağlantılı olan birçok alt dernekler kurmuş ve bu sayının yaklaşık 450’ye yakın olduğu bilinmektedir.¹¹⁹ Bu dernekler aracılığıyla, yerel Kürt nüfusu arasında destek kazanmayı hedefleyen Hizbullah, yürütülen sosyal programlar ve hayır işleriyle yoksullukla ve cehaletle mücadele etmeyi, toplumsal dayanışmanın güçlendirmeyi ve manevi değerlerin korunmasını amaçlamıştır.¹²⁰ Hizbullah’ın sivilleşme ve dönüşüm yolundaki son aşamasını ise, 17 Aralık 2012’de resmen kurulan Hür Dava Partisi (HÜDA PAR) temsil etmiştir. Mustazaf-Der ile belirli bir oranda taban desteğini artıran Hizbullah, HÜDA PAR’la mücadele alanını daha legal bir zeminde pekiştirirken, aynı zamanda kendisine yönelik hem kamusal hem de toplumsal alandaki hoşnutsuzluğu ve tepkileri gidermeyi amaçlamıştır. Parti ağırlıklı olarak hedef kitlesini dindar Kürtler üzerinden kurgulamış ancak etnik milliyetçilikten de uzak durarak ümmetçi bir siyasi çizgi belirlemiştir.

Sonuç

Hizbullah’ın bir örgüt olarak ortaya çıkışında yerel ve uluslararası dinamiklerin etkili olduğu açıktır. Örgütün ideolojik ve doktriner yapısının şekillenmesinde dönemin küresel İslami hareket anlayışı, yine o dönemin düşünürlerinin yazıları ve mücadele yöntemlerinin yanı sıra yerel isimlerin de katkısı olmuştur. Hizbullah her iki dinamiğin harmanlandığı kendine özgü, katı ve keskin bir düşünsel temel üzerine kurulmuştur.

Kendisini hem iyiliğin hem de İslam’ın tek gerçek temsilcisi olarak konumlandıran bu düşünsel çerçeve, potansiyel rakip olabilecek tüm kesimleri kötülüğün temsilcisi olarak tanımlamış ve işaretlemiştir. Dolayısıyla bu ayırım, örgütün sadece laik ve modern devlet düzenine karşı değil,

¹¹⁶ Hizbullah Manifestosu, “Hizbullah Manifestosu”, 8.

¹¹⁷ Altan Sancar, “Üç soru üç cevap: Hizbullah, Kürtler içinde nasıl taban buldu?”, *Diken*, 13 Mayıs 2022, Erişim tarihi: 26 Ekim 2025, <https://www.diken.com.tr/uc-soru-uc-cevap-hizbullah-kurtler-icinde-nasil-taban-buldu/>.

¹¹⁸ Mustafa Gürbüz, “Revitalization of Kurdish Islamic Sphere and Revival of Hizbullah in Turkey”, içinde *Understanding Turkey’s Kurdish Question*, ed. Fevzi Bilgin ve Ali Sarihan (Lanham, MD: Lexington Books, 2013), 155-56.

¹¹⁹ Yunus Koç ve Adem Palabıyık, “Türk Siyasal Yaşamında İslami Kürt Bir Muhalefet Partisi: Hür Dava Partisi Örneği”, *Journal of International Social Research* 9 (Aralık 2016): 507.

¹²⁰ Aslı Elitsoy, *The Kurdish Hizbullah and Its Shifting Attitude towards Kurdishness and the Kurdish Issue in Turkey*, 17 (Haziran 2017): 7.

dini söylemlerle meşrulaştırdığı kolektif iş birliği fikrini benimsemeyen veya kendisine bağlılık göstermeyen diğer İslami kesimlerle çatışmasına yol açmıştır. Bu çatışma, başta kendi içinden ayrılan Menzil grubunun tasfiyesiyle başlamış, ardından bölgedeki etkili Kürt İslamcı isimleri hedef alınmasıyla devam etmiştir. Örgütün şiddet eylemlerindeki hedeflerinden bir diğeri ise, aynı bölgede faaliyet gösterdiği PKK ile şiddet sarmalına dönüşen mücadelesi olmuştur. Nitekim, devlet nezdinde Hizbullah'ın bölgedeki PKK'ya karşı kısa vadeli bir savunma aparatı olarak kullanılması ve zayıflatılması amacıyla belirli ölçüde göz yumduğu iddia edilse de örgütün zamanla büyük bir tehdide dönüşmesi, devletin bu tür politikalarının ne derece kontrol edilemez sonuçlara yol açabileceğinin en somut göstergesi olmuştur.

2000'li yıllarda yapılan operasyonlar sonucunda, örgüt kadrosunun büyük ölçüde tasfiye edilmesi, Hizbullah için bir kırılma noktası olmuş ve ardından başlattığı sivilleşme ve dönüşüm süreciyle sivil bir yapılanma olarak devam edeceğini göstermiştir. Bu süreç, şiddet odaklı mücadeleden uzaklaşarak kamuoyunda kendisini açıklamaya yöneldiği yani tebliğ ve davet çalışmalarıyla yeniden taban kazanma çalışmasına dönüşünün ilk nüvesini oluşturmaktadır. Örgütün yayımladığı manifesto ve kitaplarla yeni bir söylem geliştirmek istemesinin önemli bir işareti olmuştur. Ayrıca, Kürt meselesine yönelik söylemlerinde daha duyarlı ve savunmacı bir tutum benimsemesi taban kazanma çalışmalarının dikkat çeken bir örneği olarak değerlendirilmiştir. Hizbullah'ın sivil alana geçişinde önemli en somut adımlarından biri, Mustazaf-Der ile başlattığı dernekleşme süreci olmuş ve örgütün ilk legal faaliyeti olarak kabul edilmiştir. Bunu takip eden partileşme süreci ise Hür Dava Partisi (HÜDA PAR) ile pratiğe dökülmüş ve meşru bir siyasi aktör olarak kamusal alanda daha görünür hale geldiği önemli bir araç olmuştur.

Kaynakça

- 2000'e Doğru. "Hizbullah Çevik Kuvvet Merkezinde Eğitiliyor." 16 Şubat 1992, 8-12.
- Aktaş, Ahmet. "Türkiye Hizbullahı'nın Siyasal Dönüşümü." *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy 28 (Haziran 2022): 29-52.
- Akyeşilmen, Nezir ve Arif Behiç Özcan. "Islamic Movements and Their Role In Politics In Turkey." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy 31 (Şubat 2014): 29-38.
- Akyol, Fuat. "Hangi Hizbullah?" *Aksiyon*, 22 Ocak 2000. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://web.archive.org/web/20130811180940/http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-5764-26-hangi-hizbullah.html>.
- Aras, Bulent, Gokhan Bacik. "The Mystery of Turkish Hizballah." *Middle East Policy* 9, sy. 2 (Haziran 2002): 147-161.
- Atalar, M. Kürşad. "Hizballah of Turkey: A Pseudo-Threat to the Secular Order?" *Turkish Studies* 7, sy 2 (Haziran 2006): 307-325.
- Avcı, Gültekin. *Entrikalar ağında Kürt buhranı: Öcalan, PKK, Hizbullah, devlet, ABD*. Metropol Yayınları, 2008.
- Aytepe, Mahsum. "Doğuşundan Günümüze İslamcılığın Türkiye Seyri: Bir Sınıflandırma Denemesi." *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4, sy 1 (Haziran 2016): 189-204.
- Bagasi, İ. *Kendi dilinden Hizbullah ve mücadele tarihinden önemli kesitler*. 2014. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/Kendi-Dilinden-Hizbullah.htm>
- Bozkurt, Abdulgani. "Lübnan'ın sosyal yapısı, siyasi tarihi ve Hizbullah." Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, 2010.
- Bulut, Faik ve Mehmet Faraç. *Kod Adı Hizbullah Türkiye Hizbullah'ının Anatomisi*. İstanbul: Ozan Yayıncılık, 1999.
- Çağlar, Ali. "Terör ve Örgütlenme." *Amme İdaresi Dergisi* 30, sy. 3 (Eylül 1997): 119-133.

- Çaha, Ömer. “Ana temalarıyla 1980 sonrası İslami uyanış.” *Modern Türkiye’de siyasi düşünce* 6 (2005): 476.
- Çakır, Ruşen. “Hizbullah nihayet sessizliğini bozdu.” 22 Haziran 2004. Erişim tarihi: 25 Ekim 2025, <http://www.rusencakir.com/Hizbullah-nihayet-sessizligini-bozdu/304>.
- Çakır, Ruşen. “Hizbullah’tan 33 yıl gecikmeli manifesto.” 18 Ocak 2012. Erişim Tarihi: 26 Ekim 2025, <http://rusencakir.com/Hizbullahtan-33-yil-gecikmeli-manifesto/1652>.
- Çakır, Ruşen. *Ayet ve Slogan–Türkiye’de İslami Oluşumlar*. İstanbul: Metis Yayınları, 1990.
- Çakır, Ruşen. *Derin Hizbullah: İslamcı şiddetin geleceği*. Metis, 2001.
- Çelik, Adnan. “‘Keep Your Mouth Shut in the Day and Your Door Shut at Night.’” *Kurdish Studies* 9, sy 1 (Mayıs 2021): 43, 1.
- Çiçek, Hikmet. *Hangi Hizbullah*. Kaynak Yayınları, 2000.
- Çitlioğlu, Ercan. *Tahran-Ankara Hattında Hizbullah*. Ankara: Ümit Yayıncılık, 2001.
- Demirel, Emin. *Hizbullah*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2001.
- Diyanet İşleri Başkanlığı. “Hucurât Suresi.” Erişim 04 Kasım 2025, <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/sure/49-hucurat-suresi>.
- Dogan, Azimet. “Social Characteristics for Militancy: The Case of Turkish Hezbollah.” Doktora Tezi, Durham University, 2016.
- Ekici, Niyazi, M. Alper Sözer ve Selçuk Atak. “İdeoloji ve Örgütsel Yapının Örgüte Eleman Kazanma Üzerindeki Etkisi: Türkiye’de DHKP/C ve Hizbullah Örneği.” *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi* 1, sy. 1 (2010): 45-64.
- Elitsoy, Aslı. *The Kurdish Hizbullah and Its Shifting Attitude towards Kurdishness and the Kurdish Issue in Turkey*. Rapor, (Haziran 2017): 1-25.
- Faraç, Mehmet. *Hizbullah’ın Kanlı Yolculuğu*. Günizi Yayıncılık, 2001.
- Gale, Thomson. *Extremist Groups: Information for Students*, Vol. 2, L-Z. 2006.
- Güler, İlhami. “Kur’an’da ‘Cihad’ın Teoloji-Politiği.” *İslamiyat* V, sy 1 (Ocak 2002): 75-90.
- Güneş, Cengiz. “Kurdish Political Representation in Turkey -The Changing Context and New Trends.” İçinde *The Kurds in the Middle East: Enduring Problems and New Dynamics*, editör Mehmet Gürses, David Romano, Michael M. Gunter. 27. Lanham, Maryland: Lexington Books, 2020.
- Güney, M. Zeki. “Hizbullahi Hareketin Vasıfları- 1.” *Huseyni Sevda*, 07 Ağustos 2008. Erişim tarihi: 18 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=65.
- Güngör, Fidan. *Teoriden Pratiğe İslami Hareket*. İstanbul: Fıtrat Yayınları, 1997.
- Gürbüz, Mustafa. “Revitalization of Kurdish Islamic Sphere and Revival of Hizbullah in Turkey.” İçinde *Understanding Turkey’s Kurdish Question*, editör Fevzi Bilgin ve Ali Sarihan, 155-56. Lanham, MD: Lexington Books, 2013.
- Gürbüz, Mustafa. *Rival Kurdish Movements in Turkey. Transforming Ethnic Conflict*. Amsterdam University Press, 2016.
- Hizbullah Manifestosu. “Hizbullah Manifestosu.” 17 Ocak 2012. http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=434.
- Human Rights Watch. “What Is Turkey’s Hizbullah?” *Human Rights Watch*, 16 Şubat 2000. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2025, <https://www.hrw.org/report/2000/02/16/what-turkeys-hizbullah/human-rights-watch-backgrounder>.
- Huseyni Sevda. “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi-3.” 30 Ocak 2013. Erişim tarihi: 18 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=479.
- Huseyni Sevda. “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi-5.” 13 Şubat 2013. http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=481.
- Huseyni Sevda. “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi -6.” 20 Şubat 2013. Erişim tarihi: 17 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=482.

- Huseyni Sevdâ. “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi -7.” 27 Şubat 2013. Erişim tarihi: 17 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=486.
- Hürriyet. “Hizbullah tehdit ediyordu.” 18 Temmuz 1998. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/hizbullah-tehdit-ediyordu-39029391>.
- Hürriyet. “İmamın sığınağı.” 01 Mart 2000. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/imamin-siginagi-39136993>.
- Hürriyet. “Köy mezarlığını ‘şehitlik’ yaptılar.” 07 Temmuz 1999. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/koy-mezarligini-sehitlik-yaptilar-39089848>.
- Hürriyet. “Ürperten bildiri.” 20 Temmuz 1999. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/urperden-bildiri-39092182>.
- Hüseyin Sevdâ. “Şehit Rehber Hüseyin Velioğlu’nun Hayatı ve Mücadelesi –9.” 13 Mart 2013. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, http://www.huseynisevda.biz/articles.php?article_id=494.
- Hüseyin Sevdâ. “Menzil Grubunun Tarihçesi Hakkında Kısa Bilgi.” Erişim tarihi: 21 Ekim 2025, <https://huseyni-sevdam.tr.gg/menzil-grubunun-tarihcesi-hakkinda-bilgi.htm>.
- İslam Ümmetinin Sesi. “Şehidler Kervanı 1 | ‘Şüheda Bahçesi’, Şehidler Kervanı Serisinden 99 Şiir.” 18 Eylül 2014. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <http://www.susaningulleri.biz/Sehidler-Kervani-1-200>.
- İslamiyet Gerçekleri. “Konca Kuriş olayına yanıt aranıyor.” 08 Ağustos 2003. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, <http://islamiyetgercekleri.org/cumhuriyeth.html>.
- Jenkins, Gareth. *Political Islam in Turkey: Running West, Heading East?* New York: Palgrave Macmillan US, 2008.
- Karmon, Ely. “Radical Islamist Movements in Turkey.” İçinde *Revolutionaries and Reformers: Contemporary Islamist Movements in the Middle East*, editör Barry Rubin, 43. SUNY Press, 2012.
- Kılıç, Derya. *Tespîhin İpi Koptu*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004.
- Kocoglu, Yahya. “Hizbullah: The Susurluk of the Southeast.” *Turkish Daily News*, 26 Ocak 2000. Erişim Tarihi: 23 Ekim 2025, http://www.turkishdailynews.com/old_editions/01_26_00/dom.htm.
- Koç, Yunus, Adem Palabıyık. “Türk Siyasal Yaşamında İslami Kürt Bir Muhalefet Partisi: Hür Dava Partisi Örneği.” *Journal of International Social Research* 9, sy. 47 (Aralık 2016): 507-523.
- Kurt, Mehmet. “A Conversion to Civil Society? The Incomplete Reconfiguration of the Hizbullah Movement in Turkey.” *Journal of Balkan and Near Eastern Studies* 22, sy 6 (Kasım 2020): 6.
- Kurt, Mehmet. *Din, şiddet ve aidiyet: Türkiye’de Hizbullah*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2015.
- Kushner, Harvey W. “Turkish Hezbollah.” İçinde *Encyclopedia of Terrorism*, 368. New York: SAGE Publications, 2003.
- Kushner, Harvey W. *Encyclopedia of Terrorism*. New York: SAGE Publications, 2003.
- Levitsky, Olga. “In the Spotlight: Turkish Hezbollah.” Center for Defense Information, 2003.
- Lewis, Bernard. *Ortadoğu: İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi*. Çeviren Selin Y. Kölay. Ankara: Arkadaş Yayınevi, 2006.
- Liel, Alon. *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics*. Lynne Rienner Publishers, 2001.
- Liel, Alon. *Turkey in the Middle East: Oil, Islam, and Politics*. Lynne Rienner Publishers, 2001.
- Manaz, Dr Abdullah. *Türkiye’ye Yönelik Terör Odakları*. Abdullah Manaz, 2014.

- Milliyet. "20 yıl önce 'sahneye çıktı'." 25 Ocak 2000. Erişim tarihi: 24 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/20-yil-once-sahneye-cikti-5332306>.
- Milliyet. "Cami altında sığınak." 08 Nisan 2000. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/cami-altinda-siginak-5324784>.
- Milliyet. "Diyarbakır'da Suikast." 25 Ocak 2001. Erişim tarihi: 25 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/gundem/diyarbakir-da-suikast-5292539>.
- Milliyet. "Hizbullahçı imamaları belirlemiştik." 09 Şubat 2000. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/hizbullahci-imamlari-belirlemistik-5330865>.
- Milliyet. "Humeyni'nin gözü gurbetçide." 06 Eylül 1985, 2. Erişim tarihi: 16 Ekim 2025, <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarih=1985.06.09>.
- Milliyet. "Mahalleliye et de dağıtmışlar." 20 Ocak 2000. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, <https://www.milliyet.com.tr/the-others/mahalleliye-et-de-dagitmislar-5332821>.
- Narlı, Nilüfer. "The Rise of the Islamist Movement in Turkey." *MERIA* 3, sy. 3 (September 1999): 1-11.
- NTV. "Hizbullah televizyon kuruyor." 06 Ocak 2011. Erişim Tarihi: 22 Ekim 2025, <https://www.ntv.com.tr/turkiye/hizbullah-televizyon-kuruyor,YiPqFOPFV0yr5v8G-5-fUQ>.
- NTV. "Hizbullah'ın çöküş tarihçesi." 28 Ocak 2015. Erişim tarihi: 24 Ekim 2025, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/4785.asp>.
- NTV. "Kocaeli'de ceset bulunamadı." 13 Mayıs 2000. Erişim tarihi: 22 Ekim 2025, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/4971.asp>.
- Nugent, John T., Jr. "The Defeat of Turkish Hizballah as a Model for Counter-Terrorism Strategy." *MERIA* 8, sy.1, (March 2004): 69-75.
- Ozeren, Suleyman ve Cécile Van De Voorde. "Turkish Hizballah: A Case Study of Radical Terrorism." *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* 30, sy. 1 (Mart 2006): 75-100.
- Ozeren, Suleyman, Mehmet F. Bastug, Suat Cubukcu. "The New Landscape of Extremism and Its Intersection with Political Islamists in Turkey." İçinde *Routledge Handbook of Non-Violent Extremism*, 124. Routledge, 2023.
- Özkan, Tuncay. "Ölüm makinesi Hizbullah." *tuncayozkan.com*, 04 Temmuz 1999. Erişim tarihi: 20 Ekim 2025, <https://tuncayozkan.com/olum-makinesi-hizbullah/>.
- Öztürk, Abdulvehhab. "Asr Sûresi." *Sorularla İslamiyet*, 09 Şubat 2006. <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/asr-suresi>.
- Peköz, Mustafa. *İslamcı Cumhuriyete Doğru: Türkiye'de Siyasal İslamın Dünü Bugünü Yarını*. İstanbul: Kalkedon Yayınları, 2009.
- Tuğba Hacıbayramoğlu "PKK bitti sıra Hizbullah'ta." *Radikal-online*. 06 Nisan 1999. Erişim tarihi: 16 Ekim 2025, <http://web.archive.org/web/20030908220844/http://www.radikal.com.tr/1999/04/06/turkiye/pkk.html>.
- Rûpela nû. "Dünden bugüne hizbullah akli ve 'Devlet akli' İki gerçeklik çarpışıyor." 26 Haziran 2023. <https://www.rupelanu.org/dunden-bugune-hizbullah-akli-ve-devlet-akli-iki-gerceklik-carpisiyor-26682h.htm>.
- SABAH. "Velioğlu'nun son 5 dakikası." 19 Ocak 2000. Erişim tarihi: 24 Ekim 2025, <https://arsiv.sabah.com.tr/2000/01/19/g01.html>.
- Sancar, Altan. "Üç soru üç cevap: Hizbullah, Kürtler içinde nasıl taban buldu?" *Diken*, 13 Mayıs 2022. Erişim tarihi: 26 Ekim 2025, <https://www.diken.com.tr/uc-soru-uc-cevap-hizbullah-kurtler-icinde-nasil-taban-buldu/>.
- Sorularla İslamiyet. "Fırka-i Naciye." 12 Şubat 2006. Erişim tarihi: 21 Ekim 2025, <https://sorularlaislamiyet.com/kaynak/firka-i-naciye>.

- Şardan, Tolga. "Hizbullah alarmı." *Milliyet*, 08 Nisan 1992. Erişim tarihi: 16 Ekim 2025, <https://gazetearsivi.milliyet.com.tr/liste?tarikh=1992.04.08>.
- Şentürk, Hulusi. *İslâmcılık: Türkiye’de İslâmî Oluşumlar Ansiklopedisi*. 4. bs. İstanbul: Çıra Yayınları, 2019.
- Şimşek, İbrahim Halil ve Zekiye Demir. "Türkiye’de 1980’li ve 1990’li Yıllarda Radikal Eğilimli İslamcı Erkeklerin Deradikalleşme Sürecini Etkileyen Faktörler." *Eskiye*, sy 54 (Eylül 2024): 1053-1074.
- Taheri, Amir. *Holy Terror: The Inside Story of Islamic Terrorism*. Sphere Books, 1987.
- Tan, Altan. *Kürt Sorunu Ya Tam Kardeşlik Ya Hep Birlikte Kölelik*. 4. bs. İstanbul: Timaş Yayınları, 2009.
- Tapper, Richard. *Islam in Modern Turkey: Religion, Politics, and Literature in a Secular State*. I.B. Tauris, 1991.
- Taşgetiren, Ahmet. "Yeni bir yargısız infazlar dönemi mi?" *Yeni Şafak*, 07 Ocak 2000. Erişim tarihi: 23 Ekim 2025, <https://www.yenisafak.com/yazarlar/ahmet-tasgetiren/yeni-bir-yargisiz-infazlar-donemi-mi-45555>.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "Dârülharp." Erişim tarihi: 17 Ekim 2025, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulharp>.
- TDV İslâm Ansiklopedisi. "Dârülsîlâm." <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulislam>.
- Terörle Mücadele ve Harekat Dairesi Başkanlığı. "Türkiye Geneli Terör Olayları İstatistiği." 08 Ekim 2003. Erişim Tarihi: 24 Ekim 2025, <https://www.egm.gov.tr/temuh/terorgrup1.html>.
- Varol, Mehmet, Av M. Hüseyin Yılmaz ve Cemal Tutar. *Hizbullah Ana Davası Savunmalar*. Dua Yayıncılık, 2011.
- Yanmış, Mehmet. *Yakın Dönemde Kürtler: Kimlik, Din, Gelenek*. 2017.